

ROMAN GODINE U ENGLJSKOJ

Iscehiteli

DŽIM KREJS

Džim Krejs
ISCELITELJ

Naslov originala:
Jim Crace, Quarantine

Normalan čovek prosečne težine i opšteg stanja koji se podvrgne potpunom postu — to jest, postu tokom kojeg odbija i hranu i piće — ne može očekivati da će živeti duže od trideset dana, niti da će biti svestan duže od dvadesetpet. Za njega su četrdeset dana posta opisanih u verskim tekstovima nedostižni — osim, naravno, uz Božju pomoć. U svakom slučaju, istorija ne beleži intervenciju takve vrste, a medicina je osporava.

Elis Vinvord i profesor Majki Soul
Granice smrtnosti, Eko pres, Nju Džersi, 1993.

Mirin muž je vikao u snu, ne reči koje bi mogla da prepozna, nego jednostavne iznenadne fanfare nemira. Kad je, najzad, upalila lampu da otkrije šta ga muči, videla je da mu je jezik crn — ispucao i čađav. Miri je u njegovom dahu osetila miris pečenih jaja za đavolovu večeru; čula je pucketanje đavolovih drva u njegovom kašlju. Spustila mu je ruku na grudi; bile su meke, vlažne i vrele, poput svežeg hleba. Njen muž, Musa, živ se pekao. Dobre vesti.

Miri je savesno obavila svoje dužnosti. Sedela je prekrštenih nogu u njihovom šatoru; Musin vrat joj je počivao na oteklim gležnjevima, a glavom joj je pritiskao novonarasli stomak dok se trudila da otera groznicu zapaljenim mirišljavim štapićima i pesmom. Dobio je negu kakvu je ona — u petom mesecu trudnoće i u nevolji — i sama zasluživala. Brisala je čelo svog muža navlaženom krpom. Trljala mu je očne kapke i usne medenom vodom. Terala je muve. Pevala je litanije celu noć. Ali groznica je ostala gluva. Odnosno, možda joj je sluh bio toliko oštar da je čula i Mirine najskrivenije molitve i znala da joj Musina smrt ne bi bila nepodnošljiva. Njegova smrt bi je izbacila.

Ujutru je Musa bio otupeo i suv poput štavljene kože, ali — prokletnik do samog kraja — još se držao za nit života. Njegova porodica i ostali stariji ljudi iz karavana došli su da ga poljube u čelo i promrmljaju svoje žaljenje što nisu bili strpljiviji s njim dok je bio zdrav. Kad su omirisati i okusili njegovu kiselu kožu i videli pepeljasto crnilo njegovih usta, zatresli su glavama, obrisali oči i izračunali koliko će dodatno zaraditi kada kriomice prodaju njegovu robu. Musa plaća visoku cenu, rekli su njegovi stričevi, što je spavao na leđima lica nepokrivenog tkaninom. Glup način da se umre. Đavo mu se noću uvukao u otvorena usta i zapalio vatru među lukovima njegovih rebara. Đavoli su kao i svako drugi; moraju da dođu do toplote ili će skončati na pustinjskoj hladnoći. Sada je Musa pružio gostoprimstvo đavolovoj groznici. Neće izdržati više od dan-dva — ako uspe, to će biti čudo. I to ne dobrodošlo čudo.

Njena dužnost prema Musi, rekli su joj svi, jeste da pusti karavan da nastavi kroz Jerihon prema pijacama na severu bez nje. Oni ne mogu da putuju s groznicom među tovarima. Ne mogu da čekaju da Musa umre, niti mogu da odvoje četrdeset dana žalosti koji bi usledili. To bi bilo van pameti. Sam Musa ne bi očekivao takvo

razbacivanje. I on je bio trgovac i složio bi se s njima, samo da je pri svesti, ne daj Bože, da posao ne trpi pogrebe. Niti trudnoću. Osim toga, kamile neće izdržati. Trebaju im ispaša i voda, a u ovoj divljini nema stajaćih voda i ne treba se nadati kiši. Ne, i njih ova tuga teško pogađa, može biti sigurna u to, rekli su stričevi, ali Miri mora da ostane, da nastavi s pevanjem do kraja i sama sahrani Musu.

Moraće da postavi kamenje kako bi obeležila smrt svoga muža i da pazi na njegov šator dok se oni ne vrate. Biće bezbedna i ništa joj neće nedostajati, samo ako bude vodila računa. U mešinama ima dovoljno vode za oko nedelju dana, a do tada će možda naći nekakvu cisternu; ima i smokava, maslina i nešto žita, malo usoljenog mesa i druge hrane, a tu su i šator, porodična imovina, malo vune različitih vrsta, nož, nešto mirisa i malo zlata. Imaće i društvo. Ostaviće joj šest koza i ćopavog magarca koji je prespor i beskoristan za karavan. Onda dva magarca. Oba ćopava, reče ona pokazujući glavom svog muža.

Niko se nije nasmejao na ovu Mirinu otvorenost. Činilo im se da ne priliči smeјati se kad je groznica u šatoru, iako je svima odgovaralo da ostave polumrtvog Musu. Uz malo sreće, Musa će morati da trpi patnje još svega dan ili dva. A onda? A onda, kad Miri obavi svoje dužnosti prema mužu, rekli su, možda će uspeti da u naseljima u dolini pronađe utočište. Možda će čak naći i kupca za svoje zlato; budi oprezna, upozorili su je, jer zlato može da donese i lošu sreću. Ili može da proda koze i plati sebi krov nad glavom za vreme trudnoće i porođaja — dok karavan ne uluči priliku da dođe po nju i njeno dete ako preživi. U svakom slučaju, oni će sačuvati zaradu od robe njenog muža koju će prodati u njenu korist, vreće ukrašenog bakarnog posuđa iz Edoma, njegove voljene komade izatkanog platna, njegovu obojenu vunu. Na to se nasmešila, odmahnula glavom i upitala ih da li je za njih i ona sama ćopavi magarac. Ne, ne, rekoše oni; zašto ne veruje njihovom poštenju? Naravno da će biti zarade od prodaje. Ne žele da procene kolika će biti, ali ona bi mogla da završi dovoljno bogata da nađe sebi novog muža. Svakako boljeg od Muse, mislili su. Manjeg. Starijeg. Nekog koji ne laže i ne koristi toliko često pesnice, koji ne viče, ne plače i ne smeje se toliko. Možda nekog koji se ne napija toliko da sedi po pola noći i baca

kamenčiče na kamile i šatore svojih suseda ili gađa mesec kozjim izmetom. Nekog koji neće toliko da zaudara dok umire.

Obećali su da će se vratiti sledećeg proleća, ili najkasnije za godinu dana. Ali Miri je shvatila da neće biti proleća koje će ih doneti natrag, gde god otišli. Postaraće se oni da se njihova zima nikako ne završi. Zašto bi se vraćali tako daleko da uzmu udovicu i siročje čoveka koji je izazivao tolike nevolje i bio tako nepredvidiv? Osim toga, neće želeći da izgube zaradu koju će ostvariti. Ne nakon što je budu čuvali punu godinu. Ne, Miri nije vredna tog puta. To je bila jasna, trgovačka istina.

I tako ih je Miri pustila da idu. Pljunula je u prašinu kad su krenuli preko trošnih grebena do obronka duž kog su mogli da se spuste. Pljuvanje donosi trgovcima sreću. Poslovi se zaključuju pljuvanjem na novčić ili u dlan, ponekad čak i na robu kojom se trguje. Pljuvanje donosi bolji posao nego kijanje, rekli su. Da se bilo ko usudio da pogleda Miri, mogao je da shvati njeno pljuvanje kao blagoslov za njihovo putovanje. Ali niko se nije usudio. Mora da su znali kako im ona ne želi dobro. Dali su joj priliku da promeni svoj život, možda. Ali nenamemo. Ne, Miri ih je prezirala zbog žurbe i kukavičluka. Njeno pljuvanje bilo je molitva da se obogalje, da im reka Jordan odnese robu ili da im razbojnici prerežu grla, a ptice iskljuju oči. Kada su stričevi otišli sa svojim životinjama, osetila je radost. Zatim utučenost i strah. A onda potpunu umirenost, uprkos usamljenosti njihovog šatora i bliskoj smrti njenog muža. Neće da lupa glavu oko svakodnevice. Neće još. Žene su preživljavale i sa mnogo manje. Ovog trenutka mogla je da se usredsredi samo na sve slobode udovištva — i materinstva — koje će steći čim on umre.

Bilo je podne i Miri je otvorila spoljna krila šatora kako bi ga izvetrila od lošeg zadaha smrti i razgledala okolinu tražeći znake života. Da li je očekivala da se karavan, već mučen grižom savesti, vrati po nju? Ili se prosto plašila leoparda, vukova i zmija koji stoluju među ovim brdima? Sedela je prekrštenih nogu pod zracima sunca pored umotanog tela svog muža, oslonjena rukom gotovo nežno na njegove gležnjeve. Srce mu je kucalo sve sporije. Gotovo je sasvim utihnuo. Zviždanje iz grla, to je sve. I bio je hladan, kao i unutrašnjost šatora.

Miri je zurila u udaljenu belinu i sivilo Judeje, pokušavajući da se seti šta se sve od nje očekuje da učini za njega, koje molitve, koje trave za telo, kakav položaj udova. Tokom noći je obavila svoju dužnost trudeći se da istera đavola, ali nije uspela. Telo njenog muža bilo je lavirint skrovišta, toliko puno jama i odaja da je u njemu moglo da se naseli mnoštvo đavola. Koja je sada njena dužnost prema njemu? Da doziva sve bogove po imenu i moli milost za ovog čoveka? Da se kao savršena i strpljiva supruga rve s bolešću pomoću ulja, melema i poljubaca? Da pronađe kamen i baci mu ga na glavu? Ne, šta god uradila biće isto. To je bila istina, sumorna i utešna. Njen muž je bio u nesvesti i na ivici smrti, a ona treba da ga ostavi da umre. Neka đavo obavi svoj posao iza njenih leđa.

U svakom slučaju, bdenje ju je izmirilo. Nije mogla više da sedi tu ni jedan trenutak. Njeno dete bilo je snažno i živahno; neprestano je pritiskalo ruke i noge o njene bokove, pa su joj se u proteklih mesec-dva kosti karlice proširile, a nervi se ukleštili. Zadnjica i bokovi luđački su je boleli. Osećala je da mora da izađe iz šatora inače će se skameniti. To je bio lek. Jednostavno će da ode — ako za početak uspe da se izbori s bolom i ustane — i da se popodne vrati lešu. Možda je kukavički ostaviti čoveka da umre sam, ali nije bilo nikoga da joj prepreči put. U svakom slučaju, nikog pri svesti. Musa sada ne može da upotrebi zglavke, prste i pete protiv nje. Ne može da je povuče za kosu i natera je da ostane. Spustila mu je vlažnu krpku preko lica — možda da zadrži đavole unutra? — labavo privezala bolesnog magarca i jedinog jarca među kozama. Onda je, okrenuvši leđa krnjavom vrhu grebena, krenula preko niskog žbunja

prema dolinama i brežuljcima u potragu za dobro oceditom zemljom i neiskopanim grobom svog muža.

Biće teško, znala je, sahraniti Musu. Teško srcu, ali još teže prstima. Bio je krupan. Moraće dobro da pazi kad bude podizala teško kamenje ili kopala zemlju. Duž doline bilo je udubljenja od meke gline u kojima bi svako, čak i dete — dete ne bi odolelo da ne ostavi znak u glini — mogao da načini rupu jednostavno udarivši nogom. Ali više zemljište, gde će Musino telo biti bezbedno od poplava, bilo je ispečeno poput dna šerpe. Ispod kore ležalo je kamenje.

Miri je tražila grobno mesto s pogledom na isušenu dolinu. Ubrzo je našla savršeno mesto, otvorenu padinu okruženu niskim, bakrovitim stenjem, izrovanu mnogim jamama i — bilo je proleće — obezbojenu jarkijim crvenilom divljeg maka. Svet odatle izgleda velik i bezgraničan, pomislila je, što će dolikovati putniku kao što je Musa, čoveku koji je neprestano putovao za života i koji će uskoro otkriti da je i smrt velika i bezgranična.

Bio je lep dan za udovištvo, topao, vedar i tih. Tamo, u potonuloj daljini, udaljeno najviše dva dana hoda, ležalo je teško more iza Jerihona, zatim hridine natrijuma i soli, potištena brda, plavi visovi Moava i najzad (pošto nije mogla ni da zamisli da na ovakvom mestu ima nebesa) jasno, tvrdo lice neba. Pomračivala su ga samo strelolika jata prolećnih ptica na putu od Dunava do Nila.

Ima li boljeg mesta da se provede večnost?

Ali živioj Miri bilo je teško. Osećala se i sama velikom i bezgraničnom. Do sada je njen brak — star nekoliko meseci, sa mlađim, čvrstim čovekom — bio krut i prazan, nagorela šerpa, ispečena kora preko kamenja. Mogla bi makar, mislila je, da bude privrženija i posvećenija mrtvom telu svog muža nego što je bila prema živom. Sahraniće ga s pažnjom, što dublje bude mogla. Neće ga postaviti tako da gleda u predeo, u večnost, preko Moava i dalje. Sahraniće ga licem nadole, kao što je običaj za muškarce koji nemaju naslednika (u svakom slučaju još ne), pa će se doveka pariti sa zemljom i svi njegovi sinovi i kćeri biće zemlja.

Spustila je prste na tlo, izvadila prvi od mnogo stotina kamenova i stala da kopa grob.

3

Slano žbunje kojim je bila obrasla zemlja bilo je lenj i zao domaćin. Čak su i gušteri visoko podizali noge u strahu da ne stanu na njega prečvrsto. Zašto bi se ono onda uznemirilo zbog ljudskih putnika — trudne žene i gotovo beživotnog tela muškarca? Pa šta ako su ostavljeni na najdaljem brdu iznad Jerusalima, bez ikoga da mu se obrate radi pomoći ili razgovora osim zemlje same? Ono ne bi, pod normalnim okolnostima, proširilo svoje gostoprimstvo na njih. Šipražje bi, u najboljem slučaju, omogućilo svojim prolaznim gostima da tokom svog kratkog boravka izudaraju nožne prste na kamenje ili izgrebu ruke i noge na trnje. Žbunje je putnike u Jerusalem slalo u ritama. Ili bi im obogaljilo životinje. Ili bi, ako bi ovi proveli noć u oštrom grmlju kao u svratištu, pustilo svoje zmije i škorpione da nađu utočište ispod pokrivača na njihovim posteljama.

Pa ipak je žbunje dočekalo Miri dobrodošlicom u svojim mrtvim brdima. Ukazalo joj je svoju gostoljubivost. A ako ostane sama, neće imati razloga da se boji noći, gladi ili životinja. Žbunje će pomoću ono malo veština kojima raspolaže da joj sačuva postelju od škorpija i kožu od trnja, i omogući joj miran san. A kad bi moglo, usmerilo bi malo kiše na njen šator, sačuvalo njenog jarca od pada ili domamilo gazele u njene zamke. Žbunje bi — umotano u svoj smeđi plašt — postalo onaj koji prepliće svoj dah s njenim. Postalo bi onaj koji bi, pogrešno smatran za trnovit grm ili vetar, šušкао pored nje. Pretvorilo bi se u njene lopatice, postalo bi onaj koji joj tera pustinjske muve s očiju i usana.

Već je bilo opčinjeno njom, kad bi to bilo moguće, kad bi zemlji bilo dato srce. Kamen se povredio o njene nožne prste. Zemlja je bila ljubazna prema mesu. Bilo joj je dopušteno da lako vadi kamenje iz tla, pa je grob njenog muža porastao do visine struka bez napora i iznurenosti. Samo je polomila nokte, a na kolenima je imala nešto rana i modrica. Čak su je zadnjica i bedra od rada boleli nešto manje.

Znači, ovo je sreća, mislila je. Ili je makar ono što doprinosi sreći. Evo mešavine za koju se molila. Ima teških i mračnih trenutaka u sreći, naravno. Ima slomljenih noktiju. Ima krvi. Ima samoće. Ali ima i budućnosti; kad Musa umre, spavaće mirno, bez njegovih tvrdih prstiju u mesu, neće više trčati za muškarcima i kamilama, biće Miri

bez srama i oklevanja, pustiće maramu da joj sklizne i rasplešće kosu iz čvrstih čvorova kako ništa ne bi stajalo između nje i neba.

Zaista, skinula je maramu i pustila uvojke kose da padnu i raspletu se po svojoj volji. Onda je legla pored groba svog muža, spustila nepokrivenu glavu na kamenje i, otvorenih očiju, pod utešnim pokrivačem neba, gotovo zaspala. Bila je iscrpljena i nepobediva. Njena trudnoća učinila ju je takvom. Iznurena od kopanja i umiranja; nepobediva jer je to pulsiranje u njenoj utrobi bilo smelo, neodoljivo. Kakav veći trijumf postoji nego odgajiti još jedno, sićušno srce.

Rekli su joj, kad je bila mala, da je nebo tvrdi čanak. Mogla bi da povredi pesnice o njega kad bi umela da leti. Nebo je blago udubljeni čanak, plav kad ga ne prekrivaju oblaci ili noć, ili drhtavo ružičast, siv i beo od mušičavog sunca. Ali sada je, ne naišavši na otpor, podigla ruke u vazduh iznad otvorenog groba i pitala se da li je čanak mek. Mogla bi da proleti pravo kroz njega, usporena i ušuškana samo njegovom mekoćom, kao da prolazi kroz teške kožne zavese svog šatora, kao da se provlači kroz tvrde i jastučaste prolaze mesa, da zauzme mesto na nebesima ako želi, ili da nađe mesto na zemlji gde je niko neće uznemiravati.

Uskoro su je uznemirili. Te noći je izgrejao prvi prolećni mesec i naišli su putnici — već su krenuli iz gradova i sela, već su prolazili kroz Muntar, Kumran i Marsabu — koji su imali nekoliko sedmica posla u divljini. Došli su da žive kao pustinjački šišmiši, kako kaže poslovica; provešće četrdeset dana u pećinama u postu, molitvi i samoći od izlaska do zalaska sunca. Može li se reći da se pustinjački šišmiši mole? Svakako su toliko pobožni da, umesto da odvrte pogled s neba, provode vreme gledajući uvis, viseći o nožnim prstima. Njihova tavanica je pod. Prstasta krila su im sklopljena poput sveštene odore. Neudobnost je njihova osnovna vera. Osim toga, pustinjački šišmiši — možda se poslovica odnosi na to — nisu sujetni. Nemaju potrebu za bojama i isticanjem. U pećinama nema sujete.

Pećine pored Musinog groba, uprkos svojoj udaljenosti, bile su poznate kao gostoljubive, veoma cenjene među onima koji traže utehu suvih, mekih podova dok trpe, veoma cenjene i među pustinjским leopardima. U njima je bilo crnih ostataka ognjišta, a na zidovima znaci kojima su njihovi posetoci ugljem obeležavali dane svog posta, u redovima od po deset.

U Mirinoj divljini bilo je i drugih pećina, manje vrednih, na golim i trošnim liticama ispod šatora, u koje bi samo koze ili luđaci mogli da dođu i koje bi samo koze i luđaci — i šišmiši — odabrali za prenoćište, mada se u ovo doba godine činilo da luđaka ima koliko i koza. Ovo je bilo godišnje doba luđaka. Prvi prolećni mladi mesec dozivao je te muškarce — jer luđaci su uglavnom muškarci. Oni imaju vremena i prilike da ispoljavaju onaj deo sebe koji ih je oterao u ludilo. Ludi od bola. Ili stida. Ili ljubavi. Ili bolesti i priviđenja. Dovoljno ludi da misle kako je sve što urade, koliko god sujetno i nevažno bilo, zanimljivo njihovom bogu. Dovoljno ludi da misle kako će četrdeset dana neudobnosti uvesti red u njihov svet.

Nisu svi isposnici bili ludi. Tog proleća je u Jerusalimu izbila groznica i mnogo ljudi je umrlo. Musa nije jedini ostavio svoja usta nebranjena. Većina putnika na istok koji su tražili usamljenost brda bili su odskora u žalosti i želeli su da u samoći razmišljaju o uspomenu na majku ili sina; za njih četrdeset dana nisu bili lek, nego oplakivanje. Jedna grupa od desetak takvih ljudi — sve Jevreja

— dala je nešto novca pastiru i naselila se sa svojim bolom u prirodnim pećinama iznad potoka na trgovačkom putu odmah južno od Almoga, gde će njihova pokora biti umerena. Sasvim blizu pećina, pored izvora, bile su pijace, gde su mogli da jedu kada zađe sunce i da obave obredno kupanje, a same pećine su bile relativno tople. Bol je dovoljna kazna, mislili su. Zašto gladovati? Zašto se smrzavati noću? Zašto se skrivati? Kako će to pomoći mrtvima ili ih vratiti na svet?

Druga grupa — njih dvadeset četiri, sve muškarci i verski zanesenjaci koji su sledili Isaijino uputstvo „Načinite kroz divljinu stazu za našeg boga“ — držala se doline Mrtvog mora, tražeći esenska naselja. Oni su proveli četrdeset dana u veštačkim, iskopanim jamama, čekajući kraj sveta (Molimo te, Bože, da svet ne propadne za četrdeset dana i *jedan...*), deleći svoju imovinu i svoje molitve, a društvo su im pravile samo palme.

Ali oni koji su krenuli ka natkriljenoj dolini u kojoj je napola otvorenih očiju — spavala Miri i gde su se Musa i đavo groznice pogađali oko sati koji su Musi preostali, tražili su nešto udaljenije i teže od oplakivanja i zajedničkih molitvi. Bilo ih je petoro, nisu bili grupa, nego su se vukli putem kojim je ranije tog jutra otišao karavan stričeva. Tri muškarca, žena i, predaleko da bi iko mogao da pogodi pol, peta osoba. A ta peta osoba išla je bosonoga i bez palice. Bez mešine za vodu i torbe s odećom. Bez hrane. Spora prilika teškog hoda, mršava na sve većoj vrućini i bleštavom suncu, kao da je neko bacio kamen u baru vazduha kroz koju hoda, pa ju je mreškanje istanjilo.

Prvih četvoro — njihove nevolje? Ludilo, ludilo, rak, neplodnost — krenuli su na put tog jutra iz istog naselja u dolini. Iako su poštovali hodočasničke običaje održavajući razmak između sebe, ipak su se trudili da ostanu jedni drugima nadomak pogleda i sluha. U brdima ima pljačkaša, vojnih begunaca, gubavaca, đavola, životinja, lavina suvog peska i kamenčića, vetrova i vrućine zbog kojih je predeo nepouzdan i nepredvidiv. Utešno je imati nekakvu pomoć u blizini. Kad su se uspeli uz valovitu liticu do vrha i krenuli kroz žbunjem obraslu zaravan prema šatoru, delilo ih je svega stotinak koraka. Bili su sporiji i neodlučniji. Iscrpljeni, očigledno, ali i nesigurni kuda idu; nisu više bili ubeđeni ni da je taj karantin pametna stvar. Tražili su

znake pored puta, sada već prilično propale, koje je u najveće kamenje davno nekad urezao neki sveti putnik; znaci su ukazivali gde su pećine i usmeravali ih prema višem tlu. Morali bi da siđu s kamiljeg puta i staze na vrhu grebena da bi stigli do šatora s napuštenim bolesnikom ili ga makar videli. Išli su duž brazda od poplava u dolinici, a nijedno od njih nije propustilo priliku da ostavi svoj znak zgazivši u meku glinu pre nego što su skrenuli prema liticama i suvim, toplim pećinama iza makova i groba. Miri se probudila trgavši se od iznenadne buke. Prvi od ovih privremenih pustinjaka pentrao se po nesigurnom kamenju uz strminu da odabere mesto za spavanje. Miri nije mogla da vidi ko je uznemirava, ali je prepoznala zvuk ljudskih koraka kako klizaju po šljunku. Čula je i ostale kako stižu odozdo.

Miri se sklupčala u loptu kao bodljikavo prase bez bodlji. Čija su to nesigurna stopala? Poželela je da nestane u zemlji. To je bilo moguće. Nadohvat ruke mamio ju je otvoren grob. Treba samo da se zakotrlja. Nekoliko kamenova zaštropotalo je u grob s njom, ali to niko nije opazio. Četiri para nogu koje se penju dizala su veću buku, a osim toga, nijedna divljina nije sasvim tiha i nepomična. Ima ona svoje nemire i eksplozije. Zemlja se survava usled kopanja mrava, gušteri udaraju kamičke? repovima, seme iz čaura pod suncem izleće u plotunima, golubovi se sudaraju sa suvim granama, a kamenje, prepušteno samo sebi, ume da smogne snage i skotrlja se niz brdo. Miri se smestila u Musin grob i za sada je niko nije video ni čuo.

Sanjala je, naravno, svoje dete. Uobičajena mešavina strepnje i radosti. San je odsekao njenog muža od nje. Ali u tim uznemirujućim trenucima buđenja, kad je postala bodljikavo prase, odjek u žbunju, prvi stanovnik groba njenog muža, bila je ubeđena da ju je Musa probudio. Ko bi drugi? Toliko puta joj je ranije poremetio san. To su, znači, njegova kruta i beskrvna stopala prevrtala kamenčiće. Umro je, sam, bez ikoga ko bi se za njega zauzeo. To je sudbina gora od smrti. Sada je došao da nađe svoju ženu. To nije bilo teško. Pruga stopalima nedavno razbacanog kamenja vodila je od šatora kroz žbunje do dolinice, do strmine. Stratište kamenja bilo je noktima iskopano za njega. Bila je tu njena marama; rugala se s trnja, odbačena, ostavljena da ga dovede. Tu je bio grob i Miri zgrčena u

njemu, jedva skrivena, sićušna ženica koja jeca u jami načinjenoj za krupnog muškarca. Kako bi mogao da je ne vidi? I kako bi mogao da je pusti nekažnjenu? Musa za nju nije bio tajna. Upotrebiće pesnice i stopala. Podići će kamenje i zemlju da je dokrajči. Živi će leći pored mrtvih. Tako su govorili proroci. Svet će se tako okončati.

Ali minuti su prolazili. Nije bilo kamenja. Njegovo telo je nije pritislo odozgo i ugušilo. Najzad je smogla hrabrosti da čučne u ugao groba i proviri kao glodar koji izviruje iz rupe. Naravno, nije prepoznala ljude koje je videla, ali ih se nije ni uplašila. Oni su makar bili živi. Nema Muse. Nema smrti i njenih troje pratilaca. Izložena je samo nepoznatima, ničem gorem.

Miri se osećala suviše budalasto ili uznemireno da se pojavi. Baš kao dete zarobljeno ispod postelje kad dođu odrasli. Moraće prosto da uluči priliku da utekne. Zalazak sunca možda. Do sumraka će Musa svakako biti bezopasan i hladan, a ona će moći neopaženo da se izvuče i vrati u šator. Naricaće nad njim. To je — baš to — najmanje što može da učini. Ujutru će ga smestiti magarcu na leđa — nemoguće bez nečije pomoći — i sahraniće ga. Ovo kamenje na kom sada čuč — kvočka nad jalovim jajima — biće Musini drugovi u postelji. Nema nijednog koji nije dotakla dok je kopala. Koja udovica može time da se pohvali, koja bolje poznaje grob svog muža? Dobro je obavila svoju dužnost.

U tom trenutku Miri nije imala ništa drugo da radi nego da proučava kamenje i, s vremena na vreme, kad se suviše ukoči u svojoj klopci, da proviri preko ivice i posmatra novodošle kako biraju sebi pećine, što je dalje moguće jedni od drugih, ali dovoljno blizu radi bezbednosti po noći. Bili su poput gavranova, a ne nalik vranama — ni previše društveni, ni neprijateljski prema susedima. Gledala ih je celo popodne kako uređuju sebi domove, jedan po jedan. Izbacili su nogama životinjske i kosti drugih posetilaca, izokretali kamenje da provere ima li zmija i škorpija, navukli trnje na ulaze u pećine da priguše vetar i spreče ulaz životinjama, pobacali kosti što su dalje mogli. Onda su seli ispred svojih novih nastambi i gledali u dolinu čekajući mrak i, najzad, sjaktavi luk mesečevog pehara. Početak posta.

Naravno, uprkos svojim pticolikim meditacijama i uzdržanosti, nisu mogli da ne zapaze da ih Miri posmatra. Toliko su se usredsredili na

zemlju koja će im biti domaćin sledećih četrdeset dana, i toliko su je se plašili, da je i buba jedva mogla da se makne a da je oni ne opaze. Kako onda da ne primete sveže iskopani grob i njegovog stanovnika kako zijaju? Ali niko se od njih nije ponašao kao da je neobično, niti čak neočekivano, što je tu žena koja je naizgled iskopala jamu za samu sebe i koja mimo čuči u njoj celo popodne. Ovo je vreme luđaka. Ako su zbog njenog prisustva uznemireni ili uplašeni, pa šta? Zato su, na kraju krajeva, i došli — da se suoče s ovakvim strepnjama i prežive.

Miri je žalila što nema hrabrosti da se uspravi, do struka u kamenju i zemlji, i pozove ih. Ona je bila vrana. Trebalo joj je društvo. Pitala bi ih kakav cilj imaju, za čim tragaju u pećinama. Pitala bi ih da li bi hteli — kasnije, uskoro — da joj pomognu da podigne svog muža na magarca, donese njegovo telo ovamo i pokopa ga. Neće to moći sama, rekla bi im, i ispričala bi im da je napuštena, obudovela, trudna, bezgranična... i da joj se očajnički mokri. Dete joj je sada pritiskalo bešiku. Leđa i bedra su je ponovo mučili. Ali Miri se pribojavala ovih posetilaca, njihove sumomosti, odsustva osmeha i bilo kakvih pozdrava i razgovora među njima. Plašila se da je ne upitaju — Gde ti je sada muž? Zatim — Zašto ne sediš pored leša? Ili — Jesi li utekla i ostavila svog čoveka da umre? Zato se Miri nije usudila da napusti svoje skrovište. Niti da se pomokri. To bi bilo svetogrđe, bilo bi opasno. Tako pokvasiti muževljev grob donelo bi lošu sreću. I tako je čučala među kamenjem, bolne bešike, umrtvljenih nerava, nepovezane kose smeđe od prašine; savest ju je pekla poput rane dok je čekala da sunce zađe.

5

Iznad makova bilo je jedanaest pećina — pristojan izbor za ove posetioce. Biće dovoljno mesta i za petog kad stigne. Pećine je bilo lako opaziti. Njihovi mračni, zasenčeni ulazi tvorili su sazvežđe crnih zvezda prema bakarnom stenju. U dnu grebena bile su dve vrlo pristupačne pećine, delimično skrivene slanim žbunjem i palim kamenjem, četiri iznad njih gledale su na iskošenu terasu. Još iznad, manje privlačne, bile su tri, vrlo razmaknute, i na kraju, sto koraka ulevo, poslednje dve, na pola puta uz padinu tamnijeg, kamenitog tla.

Stanovnik pećine koji je prvi došao i preplašio Miri bio je i najčudniji od njih. Kako se ono kaže? Ne čudan, možda, ali svakako nije pripadao tu. Nije bio Jevrej, imao je plavu kosu i usko lice; prilično lepo, mislila je. I pomalo zlokobno. Verovatno Rimljanin ili Grk, putnik, mada u njegovoj odeći nije bilo ničeg grčkog niti rimskog. Na sebi je imao tuniku iz tog kraja i visoku pletenu kapu koja mu je lice činila još užim. Kožu mu je isušilo prekomemo sunce. Ipak, delovao je snažno, onako kako su jaki kožni kaiševi, načinjeni da nose prtljag. A bio je i bogato i dobro opremljen — velika kozja mešina za vodu, madrac od trske, plašt, palica za hodanje od dugačkog komada crnog drveta ukrašenog do polovine ovnujskim rogovima, tako da se njegova težina kad stane i osloni se na dršku prenosila preko tih spirala na zemlju. Za sebe je odabrao najmanju i najtopliju od pećina u srednjem redu.

Drugi putnik je takođe odabrao srednji red; njegova pećina bila je dvadeset koraka udaljena od Rimljaninove ili Grkove, sasvim desno, na plitkoj nizbrdici koja je skrivala ulaz od susedovog pogleda i večernjeg sunca. Bio je to postariji Jevrej s filcanom pripijenom kapom; žutih očiju i žute kože, loman i blag prekomerno i za svoje godine, kratkovid i umoran čovek kome je isticalo vreme. Zanimao se koječim; nervozno je zagledao među kamenje i naslage šljunka, sakupljao korenje trnja i granje za vatru i nosio kamenove da načini ognjište. Glasno je govorio ne obraćajući se nikome određenom. Samom sebi? Gušterima? Nije izgovarao molitve ni vradžbine kao što bi se očekivalo, nego primedbe o svemu što je video i pronašao. Dobra zaliha drva je blagoslov... Živećemo kao kraljevi, prijatelji moji...

Treći putnik bio je — iznenađujuće — žena, Jevrejka Mirinih godina, ali visoka, stamena i očigledno nenavikla na pešačenje. Takođe očigledno nenavikla na čišćenje pećine. Nije mogla da dodirne kosti i strvine. Nije umela da načini pristojnu metlu od žbunja. Osim toga, loše je odabrala sklonište — jednu od dve pećine u donjem redu, prvu koju je videla, pristupačnu, ali teško odbranjivu. Grmovi ispred nje će privlačiti muve i još gora bića. Ulaz je bio nešto viši od same pećine. Nije bilo verovatno da će pasti kiša — ali ako padne, moraće da spava u vodi.

Četvrti? Beduin iz sela na jugu, sa srebrnim narukvicama, kose i brade obojene kanom. Ta vrsta ljudi bila joj je poznata. Karavan je često trgovao s takvima; nešto srebra za tuce koza, malo mirisa za trubu platna, čanak urmi za nesmetan prolaz preko njihove zemlje. Prodavali su i svoju decu, pričalo se. I svoje žene. Stajao je ispred svoje pećine, jedne od dve udaljene od ostalih, u tamnijem stenju. Vukao je i čupao kosu, tako jako da mu se koža na glavi podizala, i zurio u Miri. Najzad je morala da posegne za svojom odbačenom maramom, pokrije kosu i čučne u grob. Bilo je neobjašnjivo zašto je takav čovek odabrao pećinu, a ne šator. Beduin ulazi u u pećinu samo da umre, a ovaj čovek — sitan i nemiran — delovao je suviše divlje za umiranje.

Miri je posmatrala ovo četvoro sve dok nju i njenu bešiku nije oslobodio mrak. Petog nije videla.

6

Peti putnik, muškarac, bio je mnogo mlađi nego što se činilo izdaleka. Ne mnogo stariji od šiparca. Bose noge nas sve čine starcima, makar po kamenitim stazama. Ali i kad je stigao na mekšu i mnogo udobniju stazu iznad padine, nije hodao iz ramena, poput iskusnog putnika koji namerava da pokori kamenje i uzvišenja na putu, nego poput mačke, iz kukova, napred ispruženih nožnih prstiju koje je spuštao oprezno pre nego što petama dotakne tlo. Od trnja je naučio jednu jedinu lekciju. Stopala su mu već bila izranavljena. Prema tome: pružene noge, izdužen vrat, ispružene ruke, kratki koraci leoparda. Opet poput leoparda, zastajao je često, ne da se odmori nego da onjuši vazduh kao da oseća — preko sumpornih isparenja iz toplih izvora u dolini — da je tuda prošao karavan kamila, da gazele pasu u trnjaku, da neko umire u divljini pred njim.

Išao je otvorenih usta. Kušao je vazduh tražeći mirise jezikom dodirivao uglove usana, krivio ih. Vrućina i žeđ su mu zapravo toliko istukli čulo mirisa da nije osećao ni sumpor. Bio je spečen i slab. Usne su mu ispucale. Noge i leđa — nenaviknuti na vrućinu i ovakav napor — jako su ga boleli. Ako je i zastajao tako često da njuši, to je bilo zato jer nije osećao ništa. To ga je brinulo. Nadao se da će osloboditi začepljeni nos i da će ga glavobolja proći.

Bio je to putnik po imenu Isus, iz svežije doline sa severa pune farmi, Galilejac, nenavikao na ovakve teškoće. Noć je proveo u slami, za šta je platio nekom pastiru, a tog jutra ostavio je svoju torbu, mešinu za vodu, sandale i štap tamo gde je spavao. On će svoj post izdržati bez pogodnosti i iskušenja odeće, hrane i vode. Poveriće se bogu, kao što mladi ljudi rade. Srešće se s bogom ili će umreti, to je bio početak i kraj priče. Zato je i došao. Da neposredno razgovara sa svojim bogom. Da pusti boga da mu obezbedi vodu i hranu. Ili da pusti đavola da obavi svoj posao. Biće to proba za svu trojicu.

Najpre mora da nađe mesto gde će bog i on moći da se sastanu nasamo. Reći će, ako ga budu pitali, da mu je bog rekao kuda da ide, da mu je dao pojedinosti baš ovog puta. Stajao je na prozoru očeve radionice i bog ga je pozvao po imenu. Svaki put kada bi njegov čekić udario u drvo čuo je svoje ime. I svaki put kada bi njegov čekić udario u drvo on bi u svom umu načinio korak dalje na

putu, od živog mora Galileje do mrtvih slanih voda na jugu, a onda uzbrdo do pustinskih brda i pećina.

Devet dana je čekić udario u drvo pre nego što je smogao hrabrosti da se posvađa sa svojom porodicom, zaveže torbu i ode. Brda ga mame, rekao je. Ali dok se penjao u divljinu — začepljenih nozdrva, ranjavih stopala, s drugim čekićem koji mu je nemilosrdno udario po lobanji — nije otkrio mnogo dokaza boga. Galileja je u to doba godine puna boga — nova žetva, cvetovi na kaj šijama, jagnjad, tople noći... Nije bilo teško klanjati se bogu u Galileji, ali ovde proleće jedva da je ostavilo traga. Isus je bio optimista. Pogledaj ovu nedovršenu zemlju, rekao je sebi suvog jezika, iznuren napornim pešačenjem; doline čekaju svoje reke, smeđe i žuto čeka svoje zelenilo. Stvaranje ovde nije okončano. Ovo je mesto na kom svet nije potpun. Ima li boljeg mesta da se zatekne bog na poslu?

Za razliku od ono četvoro koji su stigli tog popodneva pre njega i načinili sebi domove među makovima, Isus nije pratio urezane znake na stenama koji su pokazivali gde isposnici mogu lako da nađu pećine. Nije nameravao da ostavi otisak stopala u mekoj glini. Više je voleo pobožnu nastambu luđaka i šišmiša gde će živeti četrdeset dana, viseći o nožnim prstima ako treba, gde neće imati izgovor da i za tren skrene pogled s nebesa. Spazio je pećine smeštene na trošnoj litici koja se naglo spuštala ispod kamiljeg puta, van domašaja čak i kozama. Odabraće neku nepristupačnu i negostoljubivu, izloženu suncu, vetru i hladnoći. Uperio je pogled ka najvišoj pećini, jami u obliku ključa. Pred njom nije bilo više tla do nagnute stene, jedva veće od molitvene prostirke, savršene za spuštanje orlova. Ili anđela. Ali kada je trebalo da započne sa spuštanjem, Isus je oklevao. Svakako ima prava da pije vode pre nego što krene u iskušenja. Još nije suton. Tanki, nagnuti mesec još se nije pojavio da obeleži početak njegovog posta. Bog se neće pojaviti pre sutrašnjeg dana. Znači, sme da pije. Nije greh piti vodu. Neće biti znak slabosti ni ako se pripremi za post, recimo, jednostavnim obrokom, pranjem, odmorom.

Spazio je obris krila Mirinog šatora nalik na šišmišovo, lako vidljivog na ravnom ulazu u dolinu. Krenuo je ka njemu. Nikoga nije bilo u okolini. Ali bilo je koza. Gde ima koza, tu ima i vode. I mleka i mesa.

Ćopavi magarac najavio je Isusov dolazak dok je ovaj bio još na pedeset koraka. Isus stade, kao što je običaj, malo dalje od otvorenog ulaza u šator, čekajući pozdrav iznutra i poziv da krene napred. Nije mogao da plati za hranu i piće. Ono malo novca što je imao ostavio je na čuvanje pastiru. Ali običaji su običaji, čak i u pustinji. Putnik sme da okvasi lice i usne besplatno.

Nakašljao se. Pljesnuo je rukama. Sam je doviknuo pozdrav. Ali niko se nije pojavio. To je bilo čudno — nikoga u šatoru, a krila ipak podignuta. Isus načini korak-dva ka šatoru kako bi bolje video unutrašnjost. Opazio je uobičajene znake domaćinstva: prostirke i madrace, posuđe, nešto hleba i urmi razbacanih posle obroka koje su sada dovršavali mravi, vreće žita, ostatke vatre, mešine s vodom obešene u senci, gomilu prekrivača na krevetu, red obuće. Ali, koliko je mogao da vidi, nije bilo žive duše. Isus se osvrnu oko sebe da vidi dolazi li neko, i ne vide nikoga. Ponovo je viknuo, bez odgovora. Njegovo strpljenje nije beskrajno. Stalo mu je, rekao je sebi, da stigne do pećine pre mraka i započne s postom. Bio je i uplašen. Plašio se da će izgubiti hrabrost u trenutku kad stigne do litice i da će odmah krenuti natrag kući.

Ovo nije krađa. Načinio je još nekoliko koraka prema ulazu i skinuo najbližu i najmanju mešinu vode s drvenog klina. Sagnuo se i pokupio bačene okrajke hleba, urme. Skinuo je mrave podlakticom. Nije ih ubio. Makar se nije trudio da ih ubije. Popadali su u prašinu i otišli za svojim poslom, neuznemireni. Povadio je vlati trave i kamenčiće između prstiju na nogama i sa peta. Iščupao je ono trnje koje je mogao. Stopala su mu bila upaljena i u modricama. Glavi mu nije bilo ništa bolje. Možda mu neće zameriti ako uđe, skloni se sa sunca, ako sedne unutar šatora prekrštenih nogu, na one pokrivače, i poslednju večeru pojede u malo udobnosti. Ponovo je — noseći vodu, hleb i urme u rukama načinio nekoliko koraka. Sklonio se sa sunca. Tama mu je zbunila oči. Dok je čekao da se priviknu na mrak, čuo je grleno zviždanje, kao da zgužvani pokrivači pored njegovih gležnjeva traže da piju.

„Ko je tamo?“, upitao je.

Ponovo grleno zviždanje.

„Ko to tu spava?“

Groznice dopuštaju kratke svesne trenutke pre nego što žrtve umru. Musa je bio svestan dovoljno dugo da čuje reč *spava*, a zatim i da zapazi kako ga celo telo boli. Glava mu je bila sunderasta poput pečurke. Osećao je svaku venu i cevčicu, svako crevo i arteriju, svaku kost i nerv, naglašene ovom patnjom. Bio je isušeni pustinjaski predeo obasjan munjama. A u trenutku kad je čuo reč, ugledao je i lice. Jevrejsko lice, mlado, dugačko i ženskasto. Galilejsko lice. Seljačko lice. Lice pljačkaša, svakako, jer čovek se poslužio vodom i stajao je držeći njihovu mešinu s vodom u rukama. Musa bi ga udario da mu je bilo dovoljno dobro. Bila bi mu dužnost da naglasi kako krađa, naročito krađa vode, povlači za sobom masnice i okrvavljen nos. I uživao bi u tome. Ali nije mogao čak ni da stegne pesnicu. Pokušao je da pozove Miri po imenu. Nije imao daha ni da pusti zvuk.

„Daj mi malo vode, da nakvasim ove krastice i ovlažim usne“, reče Galilejac onom mešavinom jezika u kojoj aramejski očijuka s grčkim. Osetio je da nemi odgovor koji je dobio glasi *ne*. Klekao je u tami šatora, otkrio gde je Musa prema psovkaama koje je pokušavao da izgovori i seo pored njega. „Daj mi gutljaj i ostaviću te na miru četrdeset dana. Obećavam. Samo kap.“

Spustio je vrhove prstiju Musi na čelo. Palcem mu je pomilovao očne kapke. „Nije ti dobro? Ni meni samom nije dobro.“ Položio je ruku na Musine grudi i pritisnuo, pa je đavolski vazduh izašao i napunio šator zadahom groznice i izneo sa sobom jednu reč koju je Musa već uobličio. „Mi Ri“. Krpa koju mu je Miri stavila preko usta da zadrži groznicu gotovo se podigla od snage njenog imena. Jezik mu je bio crn. Ponovo je Galilejac spustio svu svoju težinu — ne veliku — na Musine grudi i pritisnuo. Sumpor iz brda. Žeravica grudne vatre. Čak je i Isus mogao da je namiriše. Ipak, nije bilo daljih poziva Miri.

„Gutljaj, samo gutljaj. A onda idem“, reče Isus. „Samo kap.“ Usuo je malo vode u šake i razmazao prašinu s puta po licu. Bilo mu je izuzetno hladno, ali se radovao ovom odmoru od sunca. Nakvasio je kosu i utrljao vodu u kožu glave pa mu je glavobolja malo popustila. Vodom je uskrsnuo svežinu hleba i urmi. Jeo je, jedva dotičući usne tim dugim prstima zanatlije. Pio je još malo. Onda je — kao da se tek dosetio — sipao malo vode po Musinim obrazima i usnama. Osećao

se ohrabrenim, oslobođenim bolova i snažnim. Nakvasio je krpu i ponovo je položio Musi preko usta. Poprskao je Musu vodom s ruku, blagoslovio ga. „Onda, neka bi ozdravio“, izrekao je uobičajeni pozdrav bolesnicima.

Šta je trebalo da uradi? Nije bilo važno. Nije bilo svedoka, nikoga s kim je trebalo računati. Tanki krivi mesec još nije izašao da označi prvu noć njegovog susreta s bogom. Znači, ostao je neopažen. Nema izbora, rekao je sebi. Mora ostaviti ovog bolesnog čoveka da umre sam. Inače nikad neće stići do pećine; propustiće početak posta.

Trebalo je da umakne, ali mu stopala nisu dozvolila. Ishramao je napolje, ispustio u prolazu mešinu s vodom i spustio krila šatora. Možda mu je bilo neugodno zbog sopstvene sebičnosti? Ali Musa joj nije bio očevidac. On nije bio svedok ničega. Oči su mu bile zatvorene. Najzad je zaspao, i sanjao živopisno kao dete.

Musa se ponovo probudio. Krpa mu je ležala teško na ustima, kruta i izuvijana poput korena. Ispljunuo ju je. Raširio je ruke da se oslobodi pokrivača. Pokušao je da sedne, što nikada nije lako ni brzo kod ljudi njegovog obima. Prvo će morati da osloni težinu na lakat, da se pogura drugom rukom, da klekne... I kamile su veštije i lakše. Musa nije voleo da ga neko gleda dok tako nedostojanstveno ustaje iz postelje, mada bi normalno Miri bila tu da ga povuče na noge za ruke i laktove, da ga obriše, da mu pridrži odeću. A sada nije mogao ni da prebaci težinu. Glava mu se pobunila što napušta madrac. Nije mogao tačno da se seti gde je. Nije mogao ni da prepozna bolesne mirise trave, meda i štapića. Mirise balsamovanja. Bilo mu je hladno, to svakako. I bio je zbunjen. Zašto je sav u modricama i tako nemoćan? Zašto je još pod pokrivačima? Zašto se oseća tako melodično i smireno? Što je najvažnije — pokušao je da podigne glavu i osvrne se — gde mu je žena? Pljesnuo je rukama. Želeo je vodu, odmah. „Miri. Miri.“ Nema odgovora. „Miri? Dolaziš li?“ Reči su zvučale suvo i iskidano, dok je njegov glas obično bio visok, gotovo dečaćki. Pljuvačka mu je bila kisela, a usne ispucale. U grlu je imao pustinju.

Ponovo je pljesnuo rukama i napregao se da čuje neki znak da je ona, ili iko drugi ko ima vode, u blizini. Nije bilo važno ko, dok god je usluga besplatna i brza. Ali nije bilo ni znaka. Trebalo bi da čuje glasove svojih rođaka i stričeva, blejanje kamila, uobičajene zvuke budnog trgovačkog logora. Čuo je samo koze i struganje šatorskih koža. Najzad je smogao dovoljno snage, mada je to bilo bolno, da se prevrne po madracu i proviri kroz teška šatorska krila. Prepoznao je ono što je video. Makar nešto od toga. Ovo je bilo ono neprivlačno mesto gde su, kad ih je uhvatio sumrak, morali sinoć da podignu šatore. Zbunovita zaravan predaleko od Jerihona. Eno ispucale zemlje gde je bio Habakov šator. I Rahamov šator. I Alijelov. Te budale. Eno crnog kruga njihove vatre. Kamiljeg izmeta. Iskidanog i izgaženog žbunja gde su pasle koze.

Tu je bila i — hvala nebesima — tečnost nadohvat ruke. Neko je zbog nepažnje zaslužio ćušku preko ušiju. Ispustili su mešinu s vodom na ulazu u šator. Musa ju je povukao, izvadio zapušač i rasipno — nije imao snage da bude štedljiv — sipao vodu na glavu i

preko lica. Onda je pio. Prvo je morao da ispljune vodu. Od njegovih usta bila je kisela. Ali voda je zatim počela da radi, da ga oživljava. Gotovo je mogao da prati tok i talase navodnjavanja; bujica mu juri kroz usta i grlo u stomak. Najzad mu se voda prelila u glavu. Disanje i vid su mu se raščistili. Bio je oporavljen; muškarac od otprilike dvadeset šest godina, odan životu cenkanja, koji je sebe najviše voleo da zamišlja kako prekrštenih nogu mirno sedi pored neke tezge na pijaci i izriče dogovore i odluke poput sveštenika, neumoljivo, suviše dostojanstven da bi se s njim pogađalo. Zamišljao je sebe kako menja napukle lampe za svilu iz Damaska, smokve za vino, venčane figurice za rimsko platno, papirus za so; nema te robe koju on ne ume da zameni ili proda. Zamišlja kako mu se svi dive i kako mu zavide. Zamišlja sebe bogatog.

I zaista su mu se divili, ali samo na pijacama. Tamo je bio čarobnjak s robom i cenama, kralj posrednika kose obojene u plavo, ispruganih punih obraza, u šuštavoj besprekornoj tunici, punačak i elegantan, lukav. Ali u svakodnevnoj trgovini osmeha i zagrljaja bio je nespretan. Njegovi zagrljaji su ostavljali modrice. Poljupci mu se nisu razlikovali od udaraca. Činilo se da u isto vreme voli i prezire zamke svog života — svoju ženu Miri, pijace, samog sebe, piće, beskrajno posrtanje i skučenost karavana. Bio je gospodar i rob svega toga. Dva čoveka u jednom; suprotstavljeni blizanci, govorili su kad je bio mali i nije mogao da pomiri svoje zapovedničke ispade s navalama plača. Nije ni čudo što je još kao dete bio velik — dva srca, dva stomaka, dvostruke kosti, dve naravi.

Sada se Musa, odrastao, trgovac, plašio podsmeha i poraza, pa je naučio da potisne slabijeg, plačljivog blizanca. Život je previše surov i nemilosrdan za takvog slabića. Svako može da nagovori tog nežnog blizanca na loš posao. Svako može da mu uđe u šator. Svako može od njega da napravi budalu. Zato ga je Musa držao skrivenog, tog izgubljenog druga iz detinjstva, i pokazivao svetu čvršćeg sebe, onog koji je tukao i pogađao se kao niko, moćnika trgovine, pesnice, apetita. Zašto su se u karavanu plašili tog sjajnog momka, ali ga nisu naročito voleli? To je zbunjivalo i ljutilo Musu. Prosto su zavidljivi, ubeđivao je samog sebe. A tokom onih celonoćnih gorkih napijanja ispred svog šatora zaključivao je mnogo vatrenije i jednostavnije. Oni te mrze, Musa. Mrzi i ti njih!

Slabijeg blizanca je ipak za trenutak vaskrsla voda. Musa se vukao na stomaku poput roba iz hrama, brade i kose još mokre i prekrivene mahovinom, i mislio je o Miri i svojim stričevima, o buci pijace, o frktanju kamila, s izvesnim stepenom topline. Bio je svestan da ih je sve gotovo izgubio, da zamalo što nije umro, i da bi njihov gubitak bio nepodnošljiv. Ponovo je provirio iz šatora tražeći neki znak svojih rođaka i prijatelja, pramen dima, uzvik. Nije bilo ničega. Možda je ipak umro, a ovo je pakao.

Šta se dogodilo? Musa je morao da se usredsredi. Opsedalo ga je lice. Bubnjav glas. Ipak, nije prepoznao ništa.

Sećao se poslednjeg putovanja, kako je karavan zašao u brda i zadržao se zbog beduinskog pastira koji je hteo da zameni svoje platno za bakamo posuđe. Musa je upotrebio svoj krupni stas i svoje nestrpljenje da iznudi pogodbu. Taj bi izvukao zaradu iz peska, rekao je neko, i Musa je bio ponosan kad je to čuo. Setio se kako su podigli logor, setio se večere, vatri, noćne hladnoće. Kad je sinoć pošao da legne osećao je i hladnoću i vrućinu. Je li to bilo sinoć? Ili pre deset, dvadeset noći? Rekao je Miri da mu izmasira ramena. Poslao ju je po pokrivače. Skoro je povratio i morao je da spava na leđima jer su mu grudi drhtale i bolele ga. Imao je proliv.

Znači, to je bilo to! Zakačio je groznicu, dakle. To je bilo očigledno.

Ono što je takođe sada postajalo surovo očigledno — napolju je bilo dokaza —jeste da su ga njegovi drugovi i porodica ostavili da se sam bori s groznicom. A to je bilo svirepo. Ostavljen u pustinji sa... Brojao je ono što vidi. Beskorisni ćopavi magarac. I pet, šest koza. Kamilji izmet. Nema truba platna, nijednog većeg povesma vune, nimalo ukrašenog bakarnog posuđa. Nema čak ni Miri. Njegovo osećanje melodične smirenosti nije preživelo narastajući nemir i bes. Slabiji blizanac je utekao.

Sunce je sada bilo prilično nisko na nebu, tonulo je lica crvenog od napora kao svaki drugi putnik koji je proveo dan u pustinji. Musa je znao da je kasno popodne. Karavan je već predaleko da bi ga gonio. A i kako bi ga gonio? Jašući ćopavog magarca? Jašući kozu? Nije mogao čak ni da podigne telo s tla. Ležao je — ramena u šatoru, glava isturena napolje — i sanjao kako ih juri menjajući usput koze i kako ih stiže u nekoj zelenoj dolini na severu. Skinuće svoju robu s leđa kamila, svoje bakamo posuđe, svoje platno, svoju vunu. (Voleo

je putenost vune, naročito narandžaste i crvene. To su boje kakve nose prostitutke.) Ti stričevi puni ljubavi i njihovi sinovi posramljeno će pokriti lica. Hoće li im oprostiti što su ga ostavili zmijama i leopardima? Hoće li im čestitati na lopovskim poslovnim sposobnostima? Kinuće na njih. Oteraće ih kamenicama. Staće među njih s leškom palicom i porazbijaće im glave. Znaju oni koliko je opasan. I ranije su ga videli kako razmahuje palicom. Onda će otići tamo gde su žene. Najzad će imati razlog da nasrne na svoju ženu, a niko se neće drznuti da ga uhvati za ruku i kaže: „Polako, Musa. Pusti je.“ Šta bi mogli da kažu u njenu odbranu? Može da je liši imovine ovde i sada. Ima pravo. Može na licu mesta da se razvede od nje i otera je. Ali on će je povesti u njihov šator i svi će cele noći slušati njene krike. Različite krike; one kad je bude šamarao, one kada joj svuče tuniku i išiba je kožnim kaiševima po leđima i one kad joj raširi bedra i kada se, držeći je za kosu pesnicom, bude tiskao u nju sve dok ne nastane trojstvo bola, suza i straha. Poljupci, udarci? Njemu je to isto. A onda će da se razvede od nje.

Ali Musa se, istini za volju, uprkos svojim raskošnim sanjarijama, osećao uplašeno i izmučeno. Kvasio je oči vodom, ali bilo je tu i suza. Drhtao je, i to ne samo od hladnoće u šatoru. Budućnost mu, iskreno, nije mnogo obećavala. Kakav je on sada trgovac? Predmet podsmeha. Magarac. Budala. Odbacili su ga kao orahovu ljusku. Bio je ubilački raspoložen, ali nije imao koga da ubije osim samog sebe.

Ipak, bes ga je ojačao. Pokušao je ponovo, okrenuo se na stranu, ispravio kolena i otkrio da može da stoji, nesigurno. Vukao se po šatoru najbolje što je mogao, s pokrivačem preko ramena, oslanjajući se na šatorske pritke, i pregledao šta su mu ostavili. Koze, ali ne najbolje. Porodične stvari. Prostirke, madrace i posuđe. Dve pletene vreće žita. Usoljeno meso. Sušeno voće. Kolače od smokava. Bocu pića od urmi. Klupko ostataka narandžaste vune, nešto crvene vune, njegov štap s uzorcima obojenog platna, njegovu odeću, Mirinu odeću, njen razboj. Malo mirisnog pelena za potpalu. Pohitao je ka svojim bisagama i s olakšanjem našao svoj ukrašeni nož, sedam bočica mirisa za koje se trampio početkom godine, novčiće i drago kamenje zavezane u komad berberskog platna. Napušten, jeste, ali ne i prosjak. Vaskrsnuće trgovinom.

Uzeo je dugački drveni tučak kojim je Miri mrvila orahe i žito i, oslanjajući se na njega, krenuo napolje pored privezanog magarca u sve bleđu svetlost, s mešinom obešenom preko ramena. Od sopstvene težine članci su mu na tučku pobeleli. Okrenuo se u punom krugu. Za svaki slučaj. Ni traga da je iko ostao. Ni traga nikome da ga poljubi i udari.

Magarca je — ostarelu magaricu, svakako stariju od Muse — privezala njegova žena. Prepoznao je blagost Mirinog čvora. Stvorenje je očopavilo od kaiševa bisaga koji su je odrali i napravili joj prvo ranu, a onda i čir na bedru. Čir je otvrdnuo na mišićima pa je magarica ćopala i trpela bolove. Dah joj je zaudarao. Nozdrve su joj izgledale zapaljeno, možda od otrova iz čira koji je kružio telom. Musa se nagnuo i pogledao izbliza, ne čir, nego nos magarice, tražeći znake gnoja i zagađene pregrade. Donja usna joj se izvila unazad kao u babuna i zgrčila se od čovekovog mirisa. Zelela je da se udalji. I on je želeo da ostane na odstojanju. Ranjave nozdrve znak su sakagije. Ljudi mogu da se zaraze sakagijom, i to ne samo opasujući magarice kao što neki tvrde. Nije bio siguran da li je video rane ili su ono samo sline. Ako su rane, onda će magarica uskoro crći. Kakve će onda koristi biti od ove ostavštine njegovih dobrih rođaka i stričeva? Neće moći da jede meso, neće moći čak ni da je odere, osim ako ne želi da se i sam izloži maragećoj groznici.

Ta pomisao navela je Musu da se odmakne. Možda je to bolest koju je već zakačio. Magarci su, to je poznato, puni demona koji žude da se nasele negde drugde. Podigao je ruku i potražio rečiti otok ispod brade. Ali Musin podbradak, ispod dlaka, bio je ionako mlitav i veliki, pa je bilo teško reći da li je otekao ili ne. Gurnuo je mali prst sebi u nos. Nije bio čist, ali ga nije ni bolelo. Pa, da li je zakačio sakagiju? Ili u plućima ima nekog drugog đavola? Bio je siguran samo u jedno — da su njegovi drugovi iz karavana napustili i njega i magaricu s jednakim osećanjima. Oboje su smatrali bezvrednima, zaraznima i gotovo mrtvima.

Musa razveza čvor i povede magaricu dalje od šatora i koza. Njena bolest ga je razgnevila. Bolje da crkne negde gde njena zaraza neće biti opasna. Pod uslovom da uspe da se makne. Životinju nije nimalo podstaklo to što ju je Musa gurkao stopalom. Nije bila voljna da se petlja s njim. Mora da je i ona osetila njegovu bolest. On nije bio

ništa snažniji od nje. Znala je da može da vuče snažno koliko i on. Osim toga, magarci su navikli na batine. To im je skoro radni uslov, deo njihovog radnog ugovora. Udarac vozarevog biča po magarčevom obrazu biva nagrađen kretanjem napred i njakanjem. Tući magarca je nevino koliko i tući prostirku. Bodar udarac po leđima isteruje prašinu. Ali ova stara magarica, uprkos svom urođenom poluosmehu, postala je usled bolesti dvostruko tvrdoglavija. Kad ju je Musa šutnuo u nogu nije povukla i zanjakala. Ukopala se poput ždrebeta. Klekla je na sve četiri i spustila donju vilicu na tlo.

Ima nečeg nedovršenog i smešnog kod magarca kada stoji; uska kopita, suviše otmena za koščatu glavu, dugački crni krst na leđima zbog koga mu koža deluje grubo zakrpljena, rep poput teralice za muve, uši nalik na palmine listove. Ali kad je legla, glave položene među prednje noge kao u psa, ova magarica delovala je doteranije i dostojanstvenije, a kako joj je sivu kožu gotovo utonulo sunce prelilo ružičastim sjajem, bila je i lepša.

Musa podiže tučak obema rukama. Činilo se da je njegovo telo jedino što se miče u ovom povučenom kosmosu od trnja i stena. Bilo je prekasno za jata koja visoko na nebu lepeću krilima na svom putu. Ipak, bilo je svedoka. Tri jastreba su kružila visoko iznad žbunja. Ptice koje mogu na toj daljini da opaze bubu kako se gega teško da bi previdele magarca naslonjenog na bradu, ne u ovakvom predelu, gde je život tako spor. Biće strvine i biće tuče. Tri jastreba da podele dva magareća oka. Mimo su šestarili, umerenim pokretima krila, iznad uske staze, pa iznad strme padine, preko prisojnih strana brda, ne skidajući pogleda s malog trnjaka i tamošnje male drame — još manje i bleđe pod senkama. Ovde je — viđeno očima umirućih izvora dnevne topline — proradilo zlo, neodoljivo i prefinjeno; čovek, magarac, dve podignute ruke; koze koje ne mare, razvučeni surovi uglovi šatora, a nikoga da spusti ruku Musi na mišicu ili ga uhvati za grudi kako bi đavolji vazduh izašao pre nego što se tučak ponovo spusti.

Musa je pružio magarici još jednu priliku. „Ustaj“, rekao je. Grlo mu se pročistilo. Glas mu je ponovo postao visok. Šutnuo ju je u bok. Udario ju je petom u zapaljeni čir. Ništa. Spustio je tučak na njena bedra, za probu. „Ustaj“, još jednom. Ali Musa je naišao na sebi

ravnog. Njena bolest bila je veća od njegove i porazila ga je. Mogla je da podnese njegove batine, ali nije imala volje ili snage da stoji. Sklopila je oči, čak je spustila uši. Radi mi šta hoćeš. Ti si nevidljiv.

Musa nije mogao da se zaustavi, naravno. Trgovac uvek privede posao kraju. Morao je da se pogađa s onim što ima u rukama. Znao je da su magarci poput mušterija. Imaju dobro pamćenje. Kamile nemaju nikakvo. Ako magarac jednom sprovede svoju volju, očekivaće to svaki put. Opiraće se oglavu i biču. Zbaciće bisage i tražiće njakanjem bolju hranu. Rekao je sebi da mu nema druge nego da natera magaricu da ustane, da mora da je odvede na bezbednu udaljenost od šatora. Zašto? Prosto da bi se ponovo spustila bradom na tlo i crkla kad joj Musa naredi. To će, onda, biti završni nauk njenog života. Cena neposlušnosti mora da se plati, mislio je. Uvek postoji obračun. Platiće mu ona i za njegovu bolest. Za to što je ostavljen.

Musa po drugi put podiže tučak, ali ne toliko probe radi. Sada je imao tri dobra razloga da udari magaricu, a malo šta u korist oprostaja kazne. Morao je da zadovolji svoj bes. Bes je kao ispljuvak i mokraća — najbolje ga je izbaciti odmah. Šteta što nema očevidaca, mislio je. Voleo bi da ima gledaoce — Miri i svoje stričeve. Vidite šta biva kad se Musa razljuti, rekao bi im. Evo kako se dobro koristi tučak. Razvešće se od magarice na licu mesta.

Ipak, nije bilo loše što nema svedoka. Kad je Musa zamahnuo tučkom izgubio je ravnotežu. Težina tučka mu je odletela predaleko iza ramena. Njegova sopstvena težina nije bila stabilna. Gotovo je pao na magaricu. I raspoloženje mu se prodrimalo. Morao je da počne ispočetka i upotrebi tučak kao sekiru udarajući u avan njene glave. Krupni ljudi su često trapavi kad su besni. Njihov gnev može da izgleda smešno i površno. Lako ostaju bez daha i imaju previše podvoljaka. Mršavi ljudi, beskrvnih usana i tanki u pasu, deluju opasnije. Ali Musin bes nije bio smešan. Nije bilo ničeg komičnog ni površnog u načinu na koji je upotrebio tučak. Zapravo se zbog svoje trapavosti naljutio na samog sebe i to mu je dalo dodatnu snagu. Ubijanje mu nije predstavljalo teškoću. To je prirodno. Zaklao je desetino koza. Zavrtao je pticama vratove. Imao je posla sa zmijama. Ali ovo je bilo više od klanja. Ovo je bilo poravnavanje računa.

Bila su potrebna dva udarca da obore magaricu. Bila je stara, a lobanja joj je bila tanka. Imala je dovoljno duha da iskezi zube na Musinu nogu, ali ne dovoljno da se okrene na stranu i ritne ga. Prevrnula se tek kad se onesvestila i nije imala izbora. Musa nije stao kad je legla na stranu. Sada je želeo da vidi neki rezultat svojih napora, pocepanu kožu, rane, krv. Hteo je da glava tvrdoglavog stvora udari o tlo. Trebalo mu je još deset udaraca da joj slomi kičmu visoko na vratu između ušiju. Štitila ju je njena kratka i oštra griva. Musa je morao udarajući da okrene tučak kako bi je pogodio u nezaštićenu stranu, duž tetiva između obraza i ramena. Postepeno je iz nje istresao svu prašinu. Koža joj je omekšala kao ono silno zrnelje koje je omekšalo i popucalo pod tim istim tučkom u Mirinim rukama. Ali krv je potekla sporo. Kad se pojavila na magaričinoj koži kao vino u hlebu, nije tekla nego izvirala, izbijala iz dlaka, skupljala se i tamnela u zavesama na njenom grlu, kao da je i sama ostala bez snage čak i da kaplje.

Onda se Musa odmarao gledajući kako se dotok krvi do magaričinog mozga zaustavlja zbog preloma i otoka. Nervi, najpre u ušima i grlu, zatim u bokovima, i najzad u bolesnoj nozi i kičanci na vrhu repa, drhtali su i tresli se kao da magarac ne oseća ništa više od iznenadne hladnoće. Musa je udari još jednom. Njuška joj je postala voćka. Pomodrela je, pocepala se i plakala. Vrat joj je bio slomljen pored lopatice. Musa je uspešno obavio zadatak; najzad se magaričina glava zaklimala. Nije mogao da odoli a da ne zada završni udarac, iako su ga ramena bolela, a srce mu tuklo kao ludo. Je li to zanesenost ili svirepost? Izbio joj je prednje gornje zube iz glave. Krenuli su joj iz usta kao koštice iz kajsije.

Musini naponi bili su iscrpljujući za čoveka već oslabljenog groznicom. Morao je ponovo da se odmori. Oslonio se rukom na magaričin bok i spustio se na tlo. Šake i kolena bili su mu isprskani krvlju i drhtali su. Nasuo je malo vode i oprao se. Musa je znao da bi trebalo da bude oprezniji za slučaj da je magaričina krv i dalje zarazna, ali je jednostavno smatrao da je i sakagija crkla pod udarcima tučka, da smrt pokorava sve bolesti. Smrt može da leči. Osušio je ruke o magaričinu dlaku i stresao po njoj vodu. Otresao je nečistoću s ruku nad magaričinom glavom, kao da je na neki način blagosilja. Sada je bio mirniji, čak veseo, ali nikad nije bio sklon

neozbiljnosti. Znači, neko je govorio kroz njegova usta. Iznenadio se začuvši sebe kako upućuje magarici uobičajeni pozdrav za bolesnike i smrtnike. „Onda, neka bi ozdravila“, rekao je. Kao da ima neke nade!

„Onda, neka bi ozdravila“? Od ponovne pojave te rečenice Musa je zadrhtao. To ponavljanje nešto znači. Uvek je tako. Sve što je prošlo ponovo će doći, to je pravilo ponavljanja sveta. Čije to behu reči: Neka bi ozdravio? Ko ga to opsega? Čiji je to bubnjavi glas? Snažno se usredsredio. I, da, napola se prisetio jedne prilike. Lica za vreme groznice. Seljačkog lica. Pljačkaškog lica. Setio se da mu je neko milovao i mazio očne kapke. „Gutljaj, gutljaj. A onda idem.“ Nije to bio Mirin glas, nego meki glas muškarca; njegov slabiji blizanac, ali s naglaskom seljaka sa severa. Galilejski glas, otvorenih lenjih samoglasnika i suglasnika koji se rasipaju kao semenke iz suve čaure, koji izleću kao koštice iz kajsije, koji krčkaju iz usta kao magaričini zubi. „Kap, kap, kap.“ Glas iscelitelja, glas iz šatora.

Musa pogleda u šator. Nema neočekivanih senki. Pogledao je da li se neko kreće po šipražju. Nadao se i plašio da će ponovo videti tog čoveka. Isplatiće svaki dug. Platiće cenu, ako je razumna. Zajedno su putovali do dugačkog crnog grebena i pogledali preko smeđih dolina smrti. Neka bi ozdravio. Ozdravio.

Tako ga je Miri zatekla kad se vratila. Morala je da posrće po mraku da nađe lampu i vidi kakva se tačno nesreća dogodila. U šatoru nije bilo tela, a to je bilo strašno. Nije joj trebalo mnogo da nađe magaricu i svog muža. Strvina je smrdela, a divlji psi su se već okupljali blizu šatora, žudeći za mesom. Ruka njenog muža počivala je na magaričinoj nozi, a oboje je bilo crno od skorele krvi. U prvi mah pomislila je da su oboje mrtvi. Ali nije bila te sreće. Grudi su mu se podizale. Hrkao je. Jezik mu je bio ružičast i zdrav među usnama, ne više crn od groznice. Bilo je to prokletstvo; bilo je to čudo. Toliko o izboru kakav vrši smrt. Uzela je magaricu, a ne čoveka.

Svetlost lampe probudila je Musu. Nije bio grozničav. Gledao je Miri, njene prljave ruke, krvava kolena, oči pune suza. „Ha, znači vratila si se“, reče. Baš dobro. Pokazao joj je prstom krvavo delo svojih ruku. Ali Musin bes se izduvao na magarici. Osetio je olakšanje što vidi svoju ženu. To se videlo. Kako bi se snašao sam

samcit? Ovo je bio veoma čudan dan i Musa je bio umoran. Nije znao da li da slavi ili tuguje. Povukao ju je silovito za ruke, nežni zagrljaj, onaj koji kažnjava; naterao ju je da mu ispriča sve što se dogodilo, šta su njegovi stričevi odlučili, kakve su planove imali za njega.

„A gde si ti bila?“, upitao je najzad. „Vidi kakva ti je kosa.“

Šta je mogla da kaže? Da je pobjegla od njega? Da mu je iskopala grob i sasvim udobno provela popodne u njemu? Nije mogla da progovori. Bila je u šoku i drhtala je. Njena sloboda bila je tako kratka. Najzad je rekla, uz nešto što se moglo smatrati suzama brige, da je mislila kako će on da umre.

„Pa, nisi bila u pravu. Došao je duh i povratio me. Ali bez ikakve tvoje pomoći“, rekao je optužujuće, mada je oslabio stisak i pustio njenu ruku da joj padne u krilo. „Video sam mu lice.“

„Kakvo lice?“

„Nečije lice. Lice groznice? Ne sećam se da sam video tvoje.“

„Nisam mogla da izmamim groznicu“, rekla je. „Pevala sam ti. Celu noć. Istina je. Jesam...“ Musa izbaci svoju masivnu bradu prema njoj kako bi znala da je nije čuo. „... Popela sam se uz liticu da potražim korenje. Da napravim obloge. Ali...“ (otvorila je šake i pokazala mu polomljene nokte) „... kopala sam zabadava. Zemlja je tvrda. Kamenita...“

Blebetala je dalje, ali on je nije slušao. Proklet bio duh koji te je povratio, mislila je. Zglavak ju je još boleo od siline njegovog stiska. Njegova ruka ju je pritiskala i ona se povlačila od njegovih prstiju. Još je bio nesiguran. I ružan kao i uvek. Ne bi uspeo — ne još — da obori Miri na leđa. Ali imao je sreće s usnama; više mu nisu bile suve i gorke. Pritiskao joj je poljupce na lice. To je bila današnja trgovačka zarada.

To popodne makar je bilo nade. Podigla je ruke u podatni vazduh. Nebo je bilo meko za nju. Ali sada je nebo ponovo postalo tvrdi, grubi čanak. Miri se smanjila u jednog od noćnih stanovnika trnjaka s njegovih sedam ljudi i kozama, s pećinama, šatorom. S delimičnom gostoljubivošću pod najtanjim prolećnim mesecom. Nije obudovala i nije se oslobodila, gospodarica neželjenih usana, čuvarica nepotrebnog groba.

Četvoro pridošlica u pećinama nisu dobro spavali. Bili su izubijani i puni modrica. Stopala su im bila ranjava. Noge su im se ukočile. Putovanje ih je kaznilo i trebalo je da se sruše i zaspe kao psi. Ali nastambe su im bile suviše hladne za spavanje. Njihov trnjak je proslavljao novi mesec i početak proleća poslavši im stari, zimski, zli vetar. U prvi mah bio je prebrz i previše mišićav da luta po obrisima nanosa kamenja ili da njuška po pukotinama i jamama. Projurio je hitro. Ali kasnije tokom noći — baš kad su pomislili kako bi mogli da zaspe — vetar je postao napadački. Vodnjikava izmaglica, isceđena iz dnevne vrućine u dolini, postala je po noći ledena i učinila vetar snažnijim i zlobnijim. Ušao je u pećine, poizbacivao skrivene džepove toplog vazduha i svima okončao san.

Tako su ova četiri putnika makar stupili u savez vlage i besanice. Šta su mogli da učine osim da se tapšu i tako teraju hladnoću? Ili da obujme kolena? Ili da udaraju nogama? Ili da duvaju u šake i pitaju se hoće li biti dovoljno jaki — ili budalasti — da izdrže još trideset devet ovakvih noći? Vatra bi pomogla, naravno. Ali starčevo korenje i grane nisu hteli da se zapale. Očigledno je starac izgubio svoju mladalačku sreću s kremenom i potpalom. Njegova sreća je škripala poput njegovih kostiju. Zato su on i njegovi nevidljivi drugovi morali da provedu noć hladni, kruti i nezapaljeni kao i njegova vatra.

Svi su oni dobro poznavali tamu. Ko nije ležao budan po noći bez ičeg do oblacima prekrivenog neba da doda svoj slabašni dodir svetlosti naraslim obrisima u sobi? Ko nije plakao za lampom? Ali ova tama bila je neprozirna jer svetlost zvezda, makar bila navlažena vazduhom, ne krivuda, za razliku od vetra. Ona ne skreće i ne savija sa na putu do pećina. U njima je vladalo zaslepljujuće odsustvo svetlosti. Nisu mogli da vide ni prst pred nosom. Nisu mogli da vide demone, zmije i razigrane kosti. Ali su ih i predobro čuli. Ima li boljeg načina da se prekrati vreme i zanemari hladnoća od razmišljanja o nečem gore od hladnoće o zvucima bez oblika?

Kad bi se neko nakašljao u svom memljivom uglu, za ostalo troje to je bio siguran znak prisustva hijena. Kad bi neko drugi — u strahu od hijena — prošaputao sebi reči ohrabrenja, njegov glas bi za sve ostale postao dogovaranje razbojnika. Zevanje se pretvaralo u potisnuti poziv u pomoć. Kijanje — huk duha. Žbunje je šuštal od

vetra; sova je pretraživala trnjak; pećinske bube, veće zbog raširenih krila, uvežbavale su svoja ubistva i silovanja.

Žena nije bila budna kao ona trojica, možda zato što ju je od vetra štitilo ono malo žbunova pred ulazom. Zvala se Marta. Bila je već devet godina udata za Tanijela, zemljoposjednika iz Savije, pored Jerusalima. Bila mu je druga žena. Bila je — prečesto je čula taj izraz u pesmi —

*Majka sasušene materice
Čija osnova visi bez potke na razboju.*

Iako je prevalila tridesetu, još nije imala dece, uprkos noćnim naporima njenog muža i njenim opitima sa svim preporučenim čarolijama i biljkama koje potpomažu plodnost. Žrtvovala je tuce golubova s mesnim sveštenikom. Trljala se medom, slala novac u Jerusolim, nosila bakarne amajlije, istrpela — ne shvatajući kako bi to moglo da pomogne — muževljevo seme u ustima. Nedeljama je nosila ispod odeće mirišljivo lišće sve dok na kraju nije šuštala poput pergamenta. Jela je samo zeleno voće (i platila cenu toga). Izgladnjivala se. Preždirala se. Sada je bila punačka i postajala sve punačkija, ne da udovolji mužu, nego zato što nije mogla da podnese ravan stomak. Veći stomak i veće grudi mogle bi da joj donesu sreću, mislila je. Napravi kućicu i ptice će doći.

Naravno, ništa nije pomoglo. Njena osnova ostala je bez potke. Stotinu i više puta dala je sve od sebe da molitvama i lažima otera mesečni prekorač svoje periode. Sada je imala vremena do žetve. Muž joj je rekao da će se razvesti od nje ako do tada ne zanese. Zakon mu to dopušta. Zapravo, zakon ga primorava na to. Posle deset godina neplodnosti muškarac može da uzme drugu ženu. „Ne baca se seme na jalovu zemlju“, rekao je. On ima pravo na naslednike. Ženina je sveta dužnost da rađa i podiže decu. On se i od prve žene razveo jer nije mogla da zatrudni. Ni Marta nije u tome uspela. Zato će Tanijel da je otera i potraži neku novu. Naravno, to je vredno žaljenja i surovo, rekao je, ali on sebe teško može da okrivi. Ne dva puta. Oženiće se 'Lišinom kćeri. Ona je mlada. Njen otac ima neku zemlju pored njegove. Budućnost je vedra. I razumna.

„Imaću sina za deset meseci“, rekao je svojoj ženi. „I, Marta, obriši lice i pokaži malo dostojanstva. Kakva je korist od suza? Bolje se moli za čudo... Hajde. Imala si deset godina da se pokažeš, i to je pošteno...“

„Moliću se“, rekla je.

„Moli se koliko hoćeš.“

Marta ga je uhvatila za reč. Učiniće sve što može. I tako je, uprkos sveštenikovim prigovorima da su njene namere sebične i neprikladne, otišla pešice u divljinu da posti danju i moli se noću za čudo.

Sada je sedela uspravno u svojoj pećini, leđima oslonjena na najmanje vlažan zid, i čekala da se prve mrlje jutarnjeg sivila pojave na ulazu. Bila je više umorna nego uplašena; iako je, kao i njeni susedi, od svakog štropota kamena koji prevrne vlaga mislila da je đavo ili zmija, nije mogla da spreči da joj brada s vremena na vreme ne padne na grudi. Njeni snovi dok spava manje su je uznemiravali nego oni najavi, pa joj se činilo da ne pada u san, nego da se budi u pećinsku noćnu moru, sama. Ali bila je smirena. Ovih četrdeset dana ne mogu biti gori od onog drugog — života bez deteta, bez muža i bez doma.

Prezirala je svog muža, naravno, i tokom bar osam od njihovih devet i više godina braka videla je malo zadovoljstva. U tome je bila ista kao većina žena u Saviji. Za njih je brak bio vožnja po džombastom putu, mada „Bolje je jahati nego pešačiti“, govorile su, „pa makar jahali magarca.“ Njihovi muževi su ih, naravno, nervirali. Ali muževi su umeli da budu i zabavni, odnosno, bili su zabavni kad nisu bili u blizini. Žene su mogle nad ognjištem ili na bunaru da se šale sa sujetom i naravima svojih muževa. Od gundanja i smejanja kiselim muževima rastao je hleb i pravio se jogurt. Ali Marta u Tanijelu nije nalazila komediju. On je i nju i svoju prvu ženu učinio jalovima, bila je ubeđena, svojim suvim srcem i poganim jezikom. Bile su kao mlinski kamenovi bez ulja. Ipak — Marta je bila optimista — i dalje je verovala da bi sve moglo da postane radost kad bi imala dete. Pritisnula je oči palcem i kažiprstom, malić oslonila na ugao usana, i molila se da ostavi svoju jalovost iza sebe na ovom mračnom, golom mestu, gde i pripada. Molila se da četrdeset dana i noći bude oplođavana, da rodi, da se umnoži. Onda se molila da

zora prekine sa svojom večitom navikom; neka jednom dođe ranije i otera noć.

Koliko god da se molila, ipak nije mogla sasvim da odagna zvuke. Bila je sigurna, kad je prestala s molitvama i pažljivo oslušnula, da ima nekog, ili nečeg, u žbunju odmah ispod njene pećine. Čula je sitne zvuke koje on — naravno, to mora da je on — pravi kad stoji mirno i diše kroz nos. Duvanje, šuštanje odeće, vlaženje jezika i usana nekoga ko je čeka u tami. Možda jedan od njena tri suseda? Nije ih smatrala opasnima, mada žena nijednom čoveku, ko god bio, ne treba da veruje kad je sama. Prestala je da se moli i trudila se da diše što lakše može. Čula je još šuštanja, a onda kao da je neko pretresao komad platna. Zvučalo je kao kad njen muž istresa prašinu dok svlači odeću. Starac, znači? Plavušan? Beduin kanirane kose? Koji je od njih nag u njenoj pećini?

Marta je brojala udisaje i od sopstvenog mira joj se prispavalo. Pokušala je da ostane budna usredsredivši se na zvuke spolja, ali najzad više nije mogla da izdrži. Brada joj je pala na grudi. Zaspala je.

Hvala nebesima za dobročinstvo snova. Kad se Marta probudila i ponovo čula šuškanje ispod svoje pećine, nagi muškarac je nestao iz njene glave. Slušala je zvuke mnogo kritičnije. Bili su suviše laki i lepršavi da bi bili pretnja. Muškarac bi proizvodio mnogo teže zvuke. Ne bi imao strpljenja da ostane tako tih i nepomičan. Žena, onda? Ptica? Gazele? Odgovor se sam nametao. To mora da je ona žena tanušnih kostiju i raspletene kose koja je očigledno iskopala grobu sličnu jamu među makovima i uselila se u nju; glodarsko lice, napola zakopano u zemlju, koje viri preko grmova vlažnim i uplašenim očima. Marta samo što nije pljesnula rukama od zadovoljstva i olakšanja. Zaboravila je da u noći ima i četvrtog druga. Da li se još skriva u svom grobu?

Sada je Marta imala razloga da izađe. U blizini je prijatelj, možda lud, ali premali da joj nanese zlo. Žene treba da se drže zajedno. Krenula je ka izlazu, oslanjajući se obema rakama o zidove pećine, i stupila na vlažno tlo među grmljem u podnožju grebena. Iznenadila se koliko je predeo sumoran i kako je vetar podivljao. Iznenadila se jer je oduvek smatrala da je noćno nebo u pustinji mnogo svetlije od

pridavljenog neba u selima. Ali noć je ipak bila lepa, mnogo lepša od bilo koje u Saviji, verovatno zato što je Savija ležala u podrumu brda. Ova žbunjem obrasla zaravan je krov. S mesta gde je stajala mesec joj je bio u visini očiju, najtanja kriška lubenice, tvrda, prozirna, bezbojna. Kora mu je počivala na crnom horizontu, jedva dovoljno svetla da obasja nebo. Ali levo od nje, iza doline i mora, vrhovi i prevoji Moava razmetali su se ružičastim epoletama svetlosti. Jutro se primicalo.

Marta krenu ka grobu. Čula je svoju novu prijateljicu kako unutra grebe. Teško je udisala, poput ribe u mreži na suvom.

„Sve je u redu“, doviknu hrabreći i sebe i nju. „To sam ja. Ona žena od juče.“

Ali, naravno, žene nije bilo u grobu. Nije je bilo od sumraka. Miri je bila s Musom u njihovom šatoru; ponovo sjedinjena s njim pod prekrivačem, u krevetu, svojom uskom, kvrgavom kičmom pritiskalaje njegov kuk. U jami je bila samo šuštava i samozadovoljna tama. Odatle su dolazili oni tihi vlažni zvuci koje je Marta čula. Nije mogla da odredi šta su — suviše su mokri i peijasti za ženu, koliko god bila sitna.

Prišla je preblizu. Udarila je rasklimani kamen. To je bilo dovoljno. Začuo se prestravljen vrisak, zatim je došao udar lepršavog, mišićavog vazduha dok je jama u trenu senke pretvarala u oblike i bacala ih uvis. Zvučalo je kao da stotinu muževa istresa svoju odeću. Vlažna tela hrlila su iz groba u noć, glavom bez obzira, i osvetoljubiva koliko i demoni izbačeni iz noćne more i terani napred od sedam vetrova pakla.

Marta kriknu, dovoljno snažno da je čuju susedi, da čuju i odjek. Teško se srušila na kolena. Lice joj je pogodilo desetak vlažnih, čvrstih udaraca. Šest ili sedam udaraca dobila je po grudima i ramenima. Napali su je kljunovi, krila i mirisi. Onda su — gotovo pre nego što je njen vrisak zamro — otišli, vrištavo je psujući usput. Nije znala koje su to bile ptice. Bila je suviše potresena. Srce joj je udaralo brže od njihovih krila. Jedna ptica je zabola kandže u retko tkanje njenog plašta i sada je visila naglavačke, vrtela se i kidala ga. Ophrvana panikom kao i ptica, Marta ju je udarala, ali nije mogla da je zbaci. Kad je ponovo došla do daha i smirila se, uhvatila ju je za krila i noge i oslobodila je. Ruke su joj drhtale. Bila je to teška ptica

širokih grudi, šarenog grla, donje strane krila boje blata. Nekakva pustinjska kokoš. Marta je klečala nekoliko trenutaka na hladnoj zemlji, dahtala i grejala ruke na ptičjim grudima. Nije htela da je pusti. Ovo je dar. Večera koja će označiti kraj prvog dana njenog posta. Za tren je prinela perje usnama i obrazima. Bilo je mekše od svake tkanine. Ipak, shvatila je da ovo nije ni vreme ni mesto za detinjarije. Trebalo bi, znala je, da je zakolje po pravilima, iscedivši svu krv. Ali ovde nije bilo noža, a ni sveštenika. Zato joj je pritisnula vrat palcem i slomila joj kičmu.

Tu je bio i drugi nezasluženi dar. Kad se jutarnje sunce podiglo dovoljno da može da vidi unutrašnjost groba, Marta je otkrila zašto su se ptice tu okupile. Miri je, kopajući grob za Musu, prošla spečenu koru i kamenje i zasekla podzemni bazen u koji se cedilo ono malo vlage sa kamenog bedema. Tokom noći grob se pretvorio u savršenu cisternu; hladnu, ravnih zidova, nepristupačnu antilopama i kozama da je isprazne. Voda je bila tamnosmeđa, jedva dublja od gležnjeva, ali je učinila da predstojećih četrdeset dana deluju gotovo udobno.

Marta nije bila žedna, ali je znala da treba da pije pre nego što sunce izađe i njen post ozbiljno započne. Legla je na zemlju, oslonila bradu na spoljnu ivicu groba, i posegla za vodom. Srećom, bila je visoka i ruke su joj bile dovoljno dugačke da dosegnu dno. Odmah joj se nekoliko crnih krpelja smestilo na zglavke. Voda je bila topla poput zemlje, gusta, i imala je bogat ukus, ne prijatan, nego surovo zdrav, kao biljni lek. Imala je plodan ukus. Šta bi Tanijel pomislio da je vidi kako leži ničice po zemlji, poput nepristojne devojčice?

Nije dugo sama grabila vodu. Plavušan, privučen njenim nehotičnim krikom i bukom ptica, uskoro je ležao pored nje, nazdravljao svojoj dobroj sreći i pio pune šake vode. Stari Jevrejin je imao teškoća i da klekne, a kamoli da legne na stomak i dohvati vodu. Marta je zahvatila vodu za njega; veći deo joj je iscureo između prstiju pre nego što je stigla da podigne sklopljene šake, još drhtave od straha koji je pretrpela, do njegovih usta. On odmahnu glavom izvinjavajući se. Ne bi trebalo da njegove usne ili jezik dođu u dodir s njenom kožom. Dao joj je svoju filcanu kapu. Ona nije držala vodu, ali je upila dovoljno da starac nacedi sebi u usta. U prvi mah je pokušavao da odstrani grudvice zemlje iz kape pre nego što uzme da pije, ali

uskoro je prihvatio jednostavan život; prvo je pio vodu, a onda je uklonio zemlju i pesak s jezika i usana. Beduin je stigao poslednji; očigledno ga Martin krik nije uznemirio. Ni on nije mogao da dohvati vodu rukama. Skočio je u grob i klekao da pije. Imao je usku kičmu koze i tako se i ponašao.

Ništa kao jama s vodom u pustinji ne može da stvori kratkotrajne dobrosusedske odnose između životinja koje nemaju ništa zajedničko osim žeđi. Ima jedna priča o leopardu i jelenu kako strpljivo čekaju u redu dok zmije piju. Postoji i verovanje među putnicima da će se svako ko se lakta na izvoru udaviti. Kostim se nikada neće osušiti. Zato su ovo četvoro stranaca okupljenih oko cisterne bili pažljiviji i učtiviji nego što bi bili da su se sreli, recimo, u gužvi pored pijačne tezge, gde najoštriji laktovi i najjači glas dobijaju najmekše meso. Čak se i beduin, uprkos svom detinjastom, do kolena dubokom nehaju, držao svog ugla i pažljivo je izbegavao druge ruke koje su zaranjale. Bilo je i mnogo nervoznog smeha. Znali su da predstavljaju smešnu sliku — neoprani, umorni, daleko od kuće, dok im smrdljiva voda, jedva dovoljno čista za natapanje polja, curi između prstiju po grudima i nogama. Zato, kad su se jednom napili vode i posedali po kamenju čekajući da sunce izađe i osuši im odeću, više nisu imali razloga da se ponašaju kao potpuni stranci. Poput saputnika koji su delili sto u krčmi, i koji će deliti stomachne tegobe tokom noći, morali su da razgovaraju. Možda su u brda došli radi samoće, ali postoje i običaji koje treba poštovati. Običaji jame s vodom. Običaji puta. A za muškarce neugodni i ograničavajući običaji jezika i ponašanja koje im je nametalo prisustvo žene bez pratnje. Ko zna kako bi se ova trojica ponašali i kako bi govorili da Marta, privlačna i upadljiva, grla, ruku i gležnjeva dovoljno blizu za posmatranje i dodir, nije bila tu? Ko je od njih zmija, a ko leopard i jelen?

Marta je znala da ih uznemiruje. Muškarci su zurili u nju čak i u Saviji, gde više nije predstavljala novost, kao da im je zbog njenog prisustva neugodno. Prestali bi s radom da bi je gledali kako prolazi uličicama prema bunaru. Zaustavljala je srpove i testere. Isti ti muškarci gledali bi je kako se vraća s krčagom vode oslonjenim na rame. Nadali su se da će joj videti ruke podignute iznad glave. Dojke bi joj se razmakle. Svaki muškarac koji ju je posmatrao znao je da joj

stomak još nije bio opterećen detetom, a to je — iz razloga jasnih samo muškarcima i pevcima — bilo uzbudljivo. Ali Marta je pogrešno shvatala njihove poglede i uzvraćala im je, gledajući ih pravo u oči. Zašto bi se stidela? Da su se kezili ili došaptavali, ona bi tačno pogodila šta kažu i zašto se smeše. Za njih je ona bila drvo bez ploda.

„Jadni Tanijel“, mora da bi rekli. „Nema žetve ove godine. Dve jalove žene. Previše.“

Ipak, jadna Marta. Uprkos svojoj smelosti na ulici, stidela se sebe. Svoje neplodnosti. Svog stasa, koji su smatrali muškaračkim i ružnim. Svog izgladnelog srca. Sada, pred strancima, stidela se još više. Njen nehотиčni vrisak ih je dovukao iz njihovih pećina. Kao da ih je pozvala. Sada je bila izložena. Njena kosa, neočešljana pod maramom. Njena mokra i prašnjava odeća. Zemlja i voda na njenom licu i grudima. Udata jevrejska žena njenih godina nije naviknuta da provede makar i trenutak sama s muškarcima, osim članova porodice i sveštenika. Čak ni Tanijel, njen muž, nije provodio mnogo vremena s njom nasamo ako je to ikako mogao da izbegne. Hvala bogu za to. Zbog svega toga joj nije bilo prijatno da bude ovako izložena pred nepoznatima. Sakrila je stopala ispod ruba haljine, umotala ruke i ramena u plašt što je bolje mogla, pogrbila je ramena poput gavrana kako bi joj tunika pala ravno i sakrila telo, i sela malo podalje od muškaraca. Spustila je ruke na rubove tunike i otkrila semenke koje je tu ušila pre nekoliko godina kao zalog dobre sreće. Bilo ih je deset, po jedna za svako nerođeno dete; otvrdle su tokom vremena. Pet kćeri i pet sinova, izjednačenih miraza ako svi prežive. Prebiralala je prstima po semenkama kao da su brojanice na narukvici, brojala do četrdeset i unatrag do nule. Brojala je u sebi. Nije pomerala usne. Pokušavala je da se pretvori u kamen. Moraće da se drži povučeno četrdeset dana. Moraće da se kloni muškaraca. Sveštenik je bio u pravu — bilo je sebično, opasno i neprikladno pobeći od kuće u divljinu. Niko je, ipak, nije upozorio da će se osećati ovoliko vatreno i živo.

Starac je nije brinuo, čak ni zanimao, uprkos njegovoj krhkosti. Bio je Jevrej. Sretala je takve ljude stotinama puta. Njeni stričevi i stariji susedi ličili su na njega; pitomi i nadmeni u isto vreme, sporog koraka, brzog jezika, od najmanjeg bola pretvorili bi se u bebe.

Ovakav će biti njen muž kad ostari. Plavušan je, pak, bio čudan i lep. Stranac, mislila je. Uznemirujući stranac o kakvom se sanja. Videla je i ranije takvu boju kose, među legionarima i ponekad u trgovaca sa severa. Kosa prodavca mirisa. Boje meda. Vrat i obrazi bili su mu smeđi poput pčelinjeg voska. Gledala ga je krajičkom oka, ne želeći da to iko primeti, ali ne nalazeći ni razloga da gleda negde drugde. Sedeo je prekrštenih nogu, samouvereno; noge su mu bile prepletene, gotovo upletene. Imao je palicu načinjenu od drveta, sa savršenim spiralama po dužini, koju je držao na krilu. Prstima je prelazio po navojima. Lep čovek, mislila je. Više nego lep. Sličan kipu. Pitala se jesu li mu dlake po telu plave...

Beduin se Marti nije mnogo dopadao. Skočio je u cisternu ne misleći na čistoću ostalih. Nije verovala načinu na koji je čučao na petama, ljuljajući se poput kulevke, vrteći kaniranu kosu među prstima, spreman na skok. Bio je suviše sitan i sličan mački, mislila je, i imao je previše narukvica na rukama da bi predstavljao opasnost. Ipak, na licu se ocrtavalo nešto đavolsko i nezrelo. Kad bi imao dlaka po telu, ne bi odgovarale njegovoj kaniranoj kosi.

Marta je imala svoje semenke i brojeve da joj prave društvo. Posmatralaje muškarce i čekala da je sunce ugreje. Beduin uopšte nije govorio. Stavio je šljunak u usta. Ali starac je rado govorio, a plavušan, iako jedva da je okrenuo glavu, izgledao je kao da sluša preko volje. Starac nije šaputao; govorio je glasno — samouverenim grčkim — možda da bi ga svi čuli. Rekao je svoje ime, gde se rodio i kojim se zanatom bavi. Zvao se Afas i bio je zidar iz Jerusalima. Izvestio ih je o nevoljama na svom putu do pećina, o pokušajima da zapali vatru, o neudobnostima tokom noći. Sve nevažne, nemušte, ohrabrujuće činjenice. Koje druge tajne osim ovakvih mogu da razmene stranci u pustinji? Najzad, kad mu niko nije odgovorio, okrenuo se beduinu i upitao ga za ime i rodno mesto. Ali beduin se samo nasmešio — loši zubi, vlažni kamenčići — i odmahnuo glavom. Možda nije hteo da kaže ime svoje porodice. Nije znao ime svoje porodice. Šta beduini rade? A možda ne zna grčki. Afas se onda okrenu Marti i, kikoćući se zbog beduinovog ćutanja, pokuša da je uključi u svoju veselost. „Baš je pričljiv“, rekao je. Gotovo ju je upitao za ime, ali se predomislio. Je li to učtivo? Ne može čovek tek tako da pita ženu kako se zove, ili da kaže: „Iz koje porodice je vaš

muž?“, ili: „Zašto ste došli ovamo sami? Šta želite?“ Umesto svega toga potapšao je plavušana po kolenu — starci sebi mogu da dozvole takve intimnosti — i rekao: „Da, da? Da čujemo.“

Medenoglavi je, kao što je Marta i mislila, bio sa severa. Znao je nešto aramejskog i grčkog, ali je koristio mnoge nepoznate reči. Za razliku od brbljivog zidara, govorio je kao da ima večnost na raspolaganju. Nije prepoznala ime njegovog rodnog grada, ali sasvim je dobro znao svoje ime. Zvao se Šim. Ime gotovo jevrejsko. Iako nije Jevrejin, tako je rekao. Ipak, njegov deda je bio Jevrejin; napustio je dolinu Jezreel u jednoj od seoba, pre šezdeset godina. Šim je rekao da se vratio u zemlju svojih predaka da potraži nešto čemu ne zna ime. „Možda i ne postoji reč za to. Ne još.“

„Da se sretneš s bogom“, predloži Afas, željan da pokaže kako je kulturan čovek.

„Ne, ne, reč ‘bog’ jedva da je dovoljno jaka za ono za čim tragam.“ Nije gledao starca, nego se usredsredio na svoju palicu i svoj glas. „Moj bog nije sveti kralj, car na nebesima. On postoji u svemu. U stvarima kao što je ova...“, prodrmao je štap, „... i u ljudskom duhu. On će nas upiti kad umremo. Ako smo spremni. Ali najpre moramo da nađemo nešto čemu ja ne znam imena...“

„Prosvetljenje je ta reč...“, usudio se Afas.

„Prosvetljenje doživljavaju neznalice. To je njihova sveća u tami i njihov spas iz polnih nagona i svih gladi javnog života. Ali ja, ja tražim više... Mir, možda. To nije lako postići.“ Protirjao je prste o palčeve kao da su reči platno. „Mogu da se sretnem s bogom kod kuće. Mogu da nađem prosvetljenje u sićušnim stvarima. Ali ovde...“, ponovo je opipao platno reči, „ima li boljeg mesta da se traga za tim bezimenim, iza prosvetljenja i boga, od ovih pećina, daleko od udobnosti i svetskih zabava?“ Afas je sve vreme klimao glavom, iako su ljudi poput Šima — učenjaci, mistici, proroci, askete, stoici, epikurejci, svi ti sveti ljudi — za njega bili potpuna tajna. Zašto svojevoljno kažnjavati telo ako će već svet i bog da ga kazne kad za to dođe vreme? Ipak, nije bilo svrhe raspravljati se s nekim Šimovog položaja i dostojanstva. „Razumeo sam“, reče, iako se Marti činilo da je uznemiren. „Znam šta je to, iako nema imena...“

„Još.“

Nije on okrenuo leđa bogu, caru nebesa, nastavio je Šim. Ne jednom bogu. Niti mnogim bogovima. Ali, po svojim verovanjima on je Grk. On se klanja svakoj živoj stvari. „Klanjam se ovome“, reče podigavši kamen. „Klanjam se njima“, pokazao je na ptice. „Klanjam se ovome.“ Ponovo se okrenuo svojoj izuvijanoj palici.

„To je dobro. To je vrlo grčki“, reče Afas.

„Klanjam se svakome od vas“, nastavi Šim. Govorio je sporo i jedva čujno. „Osim jednog, naravno.“ Podigao je ruku sa palice i pokazao na sebe.

Afas je rekao kako ne može da tvrdi da ima tako nesebične motive kao Šim. On ne tvrdi da je toliko Grk. Došao je u pustinju („Nema potrebe uvijati to u složene reči“) zato što umire. Ovih četrdeset dana su njegova poslednja prilika, kazao mu je njegov sveštenik. Nadao se da će postići mir s bogom i, naravno, sa samim sobom. Ali najviše se nadao čudu, nadao se da će od sveg tog posta i molitvi ozdraviti. U poređenju s tim, mir se lako postiže. Ima izraslinu, rekao je. „Nešto živo, u meni. Niko ne može tome da se klanja. Veće od moje pesnice.“ Podigao je pesnicu i pokazao slabinu. „Pipnite kako je tvrdo.“ Čekao je dobrovoljce da pritisnu njegovu slabinu prstom. Šim se nagnu preko svojih prepletenih nogu, pipnu izraslinu prstom i klimnu glavom. „Baš kao što si rekao“, reče.

„Hajde“, pozva Afas beduina rukom, zatim ga pozva na grčkom i aramejskom, i najzad prevede to u pokret prstom. „Pipni ovo.“

Beduin skoči na noge i pritrča hitro i tiho poput mačke, cereći se sve vreme. Podigao je zidarevu košulju. Marta je videla kako mu je stomak zategnut. Koža je bila napeta. Izgledalo je kao da starac ima dodatno koleno između bedrene kosti i rebara. Beduin ispljunu kamenčice, nasmeja se i obgrli izraslinu dlanovima. Odmahivao je glavom levo-desno. Kuckao je rak prstima, spustio uho na Afasove grudi i uhvatio ga za ruku. Ništa što je uradio nije imalo smisla. Afas je morao prilično jako da se trgne da bi ga beduin pustio. Želeo je sažaljenje, ili čudo, a ne ovo.

„Nije razumeo ni jednu jedinu reč“, reče Afas, povlačeći se u časkanje kao što je činio celog života. Nos mu je curio, a oči su mu bile vlažne. „Evo, gospodine Šime, na primer, ovaj tvoj drugar ovde. Ti reče da voliš sve žive stvari. Voli njega.“ Na silu se nasmejao i obrisao oči. Onda je ponovio sve što je rekao, gotovo doslovce. „...“

Voli njega, reko.“ Okrenuo se Marti, tražeći osmeh ili pokret glavom koji bi ga izvukao iz neugodnosti. Ona se nasmeja iz svojih razloga. Njena tri sadruga bili su besmisleni. Čak i medenoglavi. Možda je on zapravo najluđi od svih.

Jedva su i primetili da je sunce izgrejalo i da je njihovih četrdeset dana započelo. Ali uskoro — nakon što su se Šim i Afas dogovorili da se svi skupe u sumrak, zapale zajedničku vatru i prekinu post uz Martinu pticu i besplatnu hranu iz pustinje koju uspeju da pronađu ili uhvate — začutili su, čak i Afas. Svako se usredsredio na sebe. Najzad su potražili skrovitost i senku svojih pećina. Beduin je lutao duž nanosa, vikao, kleknuo bi s vremena na vreme da podigne kamen. Za Martu je bilo olakšanje kad je ostala sama; sedela je na suncu prebrajajući semenke. Ptice koje su čekale u trnjaku vratile su se do vode i umakale kljunove i krila. Uskoro su, međutim, bile brojčano savladane. Voda u cisterni je tako jako mirisala na mahovinu, a ptice su, uzbuđene neočekivanim blagoslovom vode, neprestano pevale, pa su sva živa bića u brdima namirisala i čula poziv da piju.

Zunzare, močvarne ose i buve prekrile su površinu vode, umačući oba kraja tela — jedan da piju, a drugi da polože jaja. Razne stonoge, usamljeni ljubavnici vlage, skupljale su se na ivicama cisterne u retko viđenom saboru. Repate bube i okrugli crvi slavili su u blatu. Puževi, golaći i mnogobrojne okrugle bubašvabe spuštajući se ka vodi obeležili su kamenje i šljunak zidova groba svojim sluzavim tragovima. Zvezdasti gušteri su treptali i okretali svoje pljosnate glave tražeći lak plen. Iznad cisterne i po trnjaku još ptica se okupljalo na zajednički doručak.

Marta je i dalje oklevala da se vrati u pećinu. Nadala se da će se mala žena vratiti. „Zdravo, ja sam. Ona žena od juče.“ Ali videla je samo ptice i insekte, privučene vodom u cisterni. I nju je voda privlačila. Prišla je da ih gleda kako piju i, možda, da uhvati još jednu pticu. Njena senka je pala preko groba. Ponovo su ptice zalepetale krilima i odletele. Ona se saginjala i uklanjala. Nije vrištala. Gušteri su se razbežali iza kamenja i zažmurili ka njoj. Insekti su raširili krila. Puževi su se uvukli u kućice i oponašali tajanstveni život kamenova. Marti se činilo da je zamočila prste u neku svetu materiju i pila od nje. Bio je to četvrti dan stvaranja, kad je bog zapovediok da vode

poteku među nebrojena živa bića i da ptice lete visoko iznad zemlje, preko nebeske tavanice. Nije osetila ushićenje božjim delom, nego je, kao i svi mlaki Jevreji, bila zgađena. Morala je da savlada strah od insekata i potisne zapovesti Levitima („Ova stvorenja će se naseliti po tebi i učiniće te nečistim“) pre nego što je smogla hrabrosti da ponovo pije.

Musa je bio umoran i razočaran. Kad mu je Miri rekla za četvoro stanovnika pećina, pretpostavio je da je jedan od njih sigurno Galilejac. Zašto bi inače pošao s Miri iz udobnosti šatora i penjao se kroz šipražje po vrućini? Imao je pametnija posla. Mogao je da se odmara, da jede, da procenjuje. Morao je da se oslobodi posledica groznice. I da napravi planove. Kako da pretvori svoju lošu sreću u novčiće. Kako da stigne karavan sa samo jednom tovarnom životinjom — i to trudnom — da nosi šator i svu imovinu. Kako da stigne do Jerihona gde može da kupi kamilu i ponovo stekne pravo na naziv trgovca. Ali pre svega, očekivao ga je nedovršeni posao s kradljivcem vode. Želeo je ponovo da vidi tog čoveka. Zašto? Nije umeo da kaže. No ako se moglo verovati Mirinom kenjkavom izveštaju, Galilejac je proveo noć u pećinama. Pokazala mu je na tačkaste stene bakarne boje. „Nije daleko“, rekla je. Možda i nije za nekoga njene građe. Kokoš, same kosti, koža i kljun. Ni trunke mesa na njoj, osim lako otečenog visokog stomaka. Ali za Musu je ovaj izlazak bio naporan. Bio je patak kao što je Miri bila kokoš, ravnih stopala i trapav. Butine su mu bile toliko debele da je morao da baca noge na suprotne strane — desno stopalo vodilo ga je u Jerusalim, levo se kretalo prema Negevu. Išao je kroz šiprag sitnim koracima.

Miri je u prvo vreme morala da ide iza njega i nosi mešinu s vodom i prostirku, bacajući usku senku na njegova leđa. Musa je bio nezadovoljan njome. Za sve je ona kriva; za groznicu, za ostavljenost, za njegovu nepokretnost, njegov gubitak robe. Naredio joj je da odvuče strvinu magarice daleko od očiju. Smrdela je. Nervirala ga je. Čak i lešinari su samo kružili iznad nje, a zatim otišli ne kušavši njenu bolest. Ipak, nešto manje gadljivo izgrizlo joj je stomak tokom noći. Verovatno divlji psi. Ostala je bez očiju. A tu su bile i muve. Ali Miri je tvrdila da je strvina preteška za nju samu. Odbila je čak i da pokuša — a tako nešto nije učinila nikada ranije. Iz straha od batina. Šta se to dešava s njegovom ženom? Uhvatio ju je tokom noći kako plače. Plače za magaricom? Svakako ne. Sada je bila smrknuta kao razočarano dete, bacala je stvari po šatoru, podizala preveliku buku, žalila se da je boli zadnjica. A nije ni imala zadnjicu dostojnu tog imena. Možda je to cena trudnoće —

neposlušnost, neraspoloženje, bolovi. Očekuje li ona da će on trpeti takvo nepoštovanje još četiri meseca?

„Ne izlazi mi na oči“, rekao joj je kad su krenuli da pešače. Ali tlo je bilo kamenito i neugodno. Nije video zašto bi stradao prvi, pa je poslao svoju ženu napred da mu izravna stazu. Morala je da pljeska rukama i plaši zmijske. Morala je da sklanja nogom busenje i lomi trnovite grane na stazi. Morala je da pronalazi najmekše tlo i sklanja kamenje koje bi mu ležalo na putu. Jedva da je išta postigla. Bilo bi potrebno dvadeset ljudi da se put očisti. Ipak, Musa će morati da se zadovolji svojom sitnom ženom koja pljeska rukama. Imao je on svoje snove. Imaće dvadeset ljudi u svojoj vlasti kad se obogati. Gde god bude krenuo ispred njega će ići prethodnica od dvadeset ljudi. Oni će sklanjati kamenje s njegovog puta. Uklanjaće trnje. Imaće on i dvadeset devojaka, i nijedna neće ličiti na kokoš.

Najzad su stigli do udoline od meke gline. Musa nije morao da udari nogom da bi ostavio otisak. Stopala su mu tonula. Gležnjevi su mu se krivili pri hodu. Pozvao je ženu k sebi i naslonio se na nju. Sada su njega boleli zadnjica i gležnjevi. U poređenju s Miri, on je imao zadnjicu deset puta dostojnu tog imena. Znači, njegovi bolovi bili su deset puta gori od njenih. Pluća su mu gorela. Nije on građen za hodanje. Građen je za nosiljku ili kamile. Možda nije trebalo da ubije magaricu. Mogao je da je jaše do Galilejca ili da naredi Miri da napravi kolica. To bi bilo dostojanstvenije.

Samo što Galilejca nije bilo, koliko je mogao da vidi. Kad ga je Miri najzad pogurala poslednjih nekoliko koraka od nanosa kamenja kroz makove do senke u podnožju grebena, i kad je iscrpljeno seo na prostirku, nije bilo nikakvog znaka života, osim jata ptica.

„Viči“, naredio je Miri. „Ako ti, naravno, vikanje nije previše teško.“ Poslušala ga je i povikala: „Okupite se! Okupite se!“, pijačni povik svog muža. Uskoro su isposnici sišli iz svojih pećina, jedan po jedan, i stali, pomalo nervozno, u red ispred Muse, koji ih je redom gledao u lice kao da su na prodaju. Odmah je video ko koliko vredi. Beduin gotovo ništa. Musa bi umeo da trampira dva beduina za jednu kozu. Ali ovaj je imao srebrne narukvice. Stari Jevrej bio je zanatlija i umirao je, sudeći po izgledu. Čovek poput njega bio bi suviše ponosan da putuje bez novca. Plavušan je nosio palicu za hodanje od crnog drveta ukrašenu spiralama. Vrlo skupocenu. Musa je poznavao tu

vrstu ljudi, iskusne putnike, verovatno spremne za lopove. Imaće on skrivenih novčića ušivenih u plašt. Žena? Dobra odeća — marama za glavu istkana od finog prediva, dugačka tunika bez rukava, dvaput uhvaćena, po modi, ispod grudi i oko struka. Dobra odeća. Dobra koža. Dobri zubi. Takođe i dobra teška kesa, mislio je. Lak plen.

Četvoro stanara pećina kao da su znali da ne treba da govore. Beduin je trzao i uvijao kosu u visoke čuperke. Ostalo troje strpljivo je stajalo, radujući se — makar za sada — ovoj razonodi. Miri se pitala šta je to u njenom mužu što navodi nepoznate ljude da se prema njemu ponašaju kao prema kralju, da mu se pokoravaju? Njegov stas?

Plaše li se njegovog stasa? Ili je njihova krotkost promišljenija i ne pokazuje njihovo poštovanje prema Musi nego njihovu sopstvenu smirenost?

„Samo vas je četvoro“, reče Musa najzad. Starac potvrdi klimnuvši glavom. „A gde je onaj?“ Žena odmahnu glavom i za tren privuče Mirin pogled. Samo poluosmeh. Miri je i ranije viđala takav osmeh — kod ljudi iznenađenih Musinim visokim, šiparačkim glasom.

Stari Jevrejin govorio je u ime svih. Činilo mu se da je video i petog putnika kad su se juče penjali uz brdo. Mogao je da bude dečak, žena ili muškarac. Nije znao da kaže. Njegov vid nije najbolji. Prilika je bila predaleko. Vrlo visoka. Možda je čak i neki pastir. Ali samo je njih četvoro došlo da se posveti molitvi u pećinama. „Zovem se Afas. Iz Jerusalima...“, počeo je.

„A ti?“, upita Musa ne obraćajući pažnju na Afasa iz Jerusalima. Pokazao je bradom na Martu. „Zašto si ti ovde?“ „Da se molim i postim. Kao i oni“, reče Marta. „Zbog četrdesetodnevnog posta...“

„Zašto bi postila. Šta ćeš time dobiti?“

Odmahnula je glavom. Nije želela da mu kaže. Nasmejala se, slegla ramenima i porumenela. Musa je gledao kako joj se dižu ramena i grudi. Verovatno je Mirinih godina, ali je visoka i krupna. Žena kakvih bi Musa imao dvadeset kad bi bio bogat. Ona bi odvukla magaricu bez reči. Oblizao je usne i nasmešio joj se. „Gde je onaj peti?“, upitao ju je. „Kradljivac vode?“

„Nije s nama“, umeša se starac. „Mi imamo svoju vodu.“ Pokazao je jamu na tlu iza svojih leđa.

„Šta ima tamo?“, upita Musa pokazujući svoj sopstveni grob, ponovo lakim pokretom brade. Miri se povuče unazad, van Musinog pogleda, i stavi ruku na usta. Hoće li neko reći: „Tu je tvoja žena provela ceo jučerašnji dan. Kopala je tebi grob“? Miri stisnu usne između prstiju.

„Naša cisterna s vodom“, reče Afas. „Već je bila tu... Jer bog se pobrinuo.“

Već je bila tu? Musa je dobio nadahnuće. Um mu je bio brz i odlučan koliko mu je telo bilo trapavo. Uvideo je odmah mogućnost za trgovinu i brzo rešenje teškoća njegovog neželjenog boravka u pustinji. Evo izlaza za njega. Bog se zaista pobrinuo. Gledao je njihova lica, jedno po jedno, da se uveri kako nijedno od njih nije Galilejac i kako niko nije dovoljno iskusan ili poreklom iz okoline da uoči njegovu laž. Zatim: „Tu je jer sam je ja tu stavio“, rekao je. „Moja zemlja. Moja voda.“ Pokazao je na niz pećina uz greben. „Moje pećine.“

Miri spusti ruku sa usta. Morala je da se nasmeši. Njen muž je demon na prostirci. Slušala je otvorenih usta dok je pričao kako je sam iskopao tu jamu, uz malu pomoć svoje žene. Okrenuo je glavu ka njoj što je više mogao i zatvorio jedno oko. Ona treba da čuti.

Bio je to težak posao, rekao je. Zemlja je puna kamenja. „Moja žena je trudna. Pogledajte je. Ona nije mlada kao ja. Nije ona za kopanje jama ni u blatu, a kamoli u kamenjaru. Nije dovoljno jaka ni da podigne kamen. Polomila je sve nokte. Pokaži im ruke.“ Miri učini kako joj je rečeno. „Težak posao“, ponovi on. U tom trenutku još nije bio siguran zašto su on i Miri iskopali jamu. Trebalo mu je vremena da razmisli, a dobio ga je dok je Miri pokazivala svoje oštećene nokte svakom ponaosob. Kad se vratila do njegovog ramena, već je smislio kako da nastavi. „Moja mala magarica je crkla“, rekao je. Bila je bolesna. Svirepa dobrota okončala je njene patnje. Imao je tu životinju još od dečačkog doba. Bila mu je sestra. „Ta jama...“ (ponovo sićušni pokret bradom), „... trebalo je da bude njen grob.“ Nije mogao da je pusti da istruli, tamo napolju, ne magaricu koju je toliko voleo. Privukla bi vukove ili leoparda. Ne treba ni da im govori koliko je to opasno. Za svakoga. Šta onda treba sada da radi? Da spusti magaricu u grob i pokrije je kamenjem kao što je nameravao? Ili da pusti da njegov težak rad propadne zbog nekoliko kapi vode i

nekakvih stranaca? Sklopio je oči i mrmljao za sebe, kao da bi i samom Solomonu ovakav izbor bio težak. Evo nove prilike da smisli kako da od ovo četvero izvuče zaradu.

„Ima tu, pored ovog, još nešto“, rekao je najzad. Pitanje pećina. Smeštaj nije besplatan, objasnio im je. Oni ne bi otišli u krčmu i očekivali hranu i prenoćište zabadava. To nije ni dostojanstveno ni razumno. Ovo nije obična zemlja i putnici treba da daju nekakav prilog. Simboličan. Ništa veliko. Samo kao gest. „Gutljaj, gutljaj, samo gutljaj“, rekao je, i zvuk tih reči mu se dopao. Ne moraju oni da plate, naravno. Mogu da odu negde drugde. A to je besplatno. Mogu da pomisle i kako bi mogli da ostanu a da ne plate stanarinu. „Možete da zamislite kako bih bio tužan kad biste se na to odlučili“, rekao je. „I kako bi se stotinu mojih krupnih rođaka iz ovih brda osećalo pozvanim da dođu sa štapovima i oteraju vas. Treba samo da podrignem i napravim oluju. Izbor je vaš.“ Dao im je rok do podneva da odluče.

Dok se beduin usredsredio na svoju kosu, ostala dvojica su raspravljali šta mogu da urade u vezi sa vodom, pećinama i Musinim tajanstvenim rođacima. Činilo se da je njihov post osuđen na propast. Musa je prepleo prste u krilu i sklopio oči. Načinio se suviše velikim i mirnim da bi mu se iko suprotstavio. Njegov svet je tako lepo mesto. On ima divan, jednostavan plan. Zadržaće se ovde dok im ne izvuče sve iz džepova. Neće mu biti potrebno četrdeset dana. Spustiće šake na uvijeni štap, na srebrne narukvice, na starčevu kesu, na skrivene novčiće u plaštu, za manje od deset. Spustiće šake i na ženine grudi, samo ako bude strpljiv. Ona je vredna četrdeset dana, i više. Dopadala mu se njena odeća, njeno platno. Od njene tkanine penis mu se pomakao. Oči mu nisu bile sasvim zatvorene. Gledao je Martu kroz trepavice. Dopadao mu se način na koji je podizala rub tunike i provlačila tkaninu kroz prste kao brojanice.

Marta je znala da je Musa posmatra. Bio je prefinjen kao gladan pas. Njen muž, Tanijel, pravi je dragulj u poređenju s Musom. Ne bi volela da je udata za takvog čoveka; njegova sićušna žena je jedva nešto bolja od robinje. Ali Marta je ipak bila ljubomorna na Miri. Ta žena je možda robinja, ali je žilava i puna duha... i trudna. Evo osobe kakva bi Marta volela da je, ona koja u snovima zauzima njeno

mesto, čija potka čvrsto leži na osnovi. Marta je kratko držala Miri za ruku kad je ova došla da joj pokaže svoje polomljene nokte. Njena i Mirina koža nisu mogle više da se razlikuju, jedna puna i uljasta poput masline, druga slična pergamentu. Marta je čeznula da položi ruku na Mirin stomak i oseti kako u njemu treperi beba. Da li je i on suv i ispucao? Kad bi samo bebe bile zarazne, poput groznice... Kad bi samo mogla da pređe rukama kroz meso i uzme bebu među dlanove... Kad bi samo Miri pristala da proda...

Marta povuče kesicu zavezanu u tkaninu gornjeg dela njene tunike i oseti težinu novčića. Može ona da plati. Mogla bi da plati za Mirinu bebu, kad bi samo četiri meseca mogla da se stisnu u četrdeset dana i kad bi dete bilo na prodaju. Bila je spremna da plati i za vodu i smeštaj, dok god je Miri tu u blizini. Zapravo, plaćanje je na neki način bilo uteha, jer se tako neće smrznuti niti umreti od gladi, a kupiće time i pristup Musinoj maloj robinji. Pustila je kesu da padne niz svoju uzicu, u mrak i toplotu njene odeće. Načinila se mala oteklinu i Marta je porumenela jer je znala da Musa posmatra kesu i da njegov pogled putuje za njom ispod nabora odeće. Povukla je maramu preko lica i čekala da starac i Šim, medenoglavi, završe s pregovorima i iznesu Musi svoju ponudu.

Musa je često tvrdio da vidi u glave svojih protivnika onako lako kao što procenjuje lubenice prema kori. Znao je koje su slatke i zrele. Znao je da li su sočne i gde i kada ih treba stisnuti. Znao je i koje su šuplje i suve. To je bila laka igra. On je u njoj bio prvak. Procenjivao je i cedio svoje mušterije na pijaci i znao čak i pre njih samih kolika će im biti početna ponuda, kao i šta će prihvatiti kao poslednju cenu. Gotovo uvek bi se odali. Prsti bi im se micali i izgovarali dva, tri ili četiri. Smešili bi se previše ili ga suviše mirno gledali u oči kada bi lagali. Disanje bi im se izmenilo kao da ih nešto pritiska. Postojao je čitav rečnik nehajnih kašljucanja, lupkanja prstima, pritiskanja jezika o zube, lažnih mrštenja; ti signali govorili su gospodara trgovine da li njegovi snabdevači ili kupci nude manje, odustaju, ili su spremni za posao.

Šim i Afas nisu dorasli čoveku kakav je Musa. Posmatrao je sa svoje prostirke njihov razgovor. Starac je bio užurban, nervozan, spreman da plane, a plavušan je glumio ravnodušnost prema novcu, brojevima, vodi, stanarini. Da imaju imalo pameti, mislio je Musa,

uočili bi svoje trgovačke slabosti i ne bi pokušavali da ga nadmudre. Kako bi i mogli? Bili su gradski ljudi, sudeći prema izgledu, i daleko od kuće. Ne znaju običaje pustinje. Oni znaju da svaku stopu zemlje unutar grada neko poseduje. Sva zemlja je dobra za koze, kukuruz ili iznajmljivanje. Zašto ne bi tako bilo i van grada? Zašto ne i u pustinji? I zato će na kraju plaćati za vodu i pećine. Neće oni praviti gužvu niti tražiti nekakve dokaze, ne sa stotinu rođaka u brdima. Možda će najpre tvrditi da su siromašni i zamoliti Musu da stekne mesto u njihovim molitvama pokazavši malo milosrđa. Ali on će odbiti. Milosrđe i zajmovi su poslovi za budale. Ne, ne, ili će da plate, reći će im, ili neka započnu post iznova negde dragde. Nema drage. Možda bi želeli da pakupe svoje stvari i odu? Reći će Miri da spremi magarca za pogreb u njihovoj cisterni. Na to će početi da prazne kese poput rasipnika i svatova.

Musa spusti prste u krilo i pokuša da sračuna kolika bi mogla da bude današnja zarada. Koliko će im naplatiti za blatnjavu vodu i pećine? Koliko može da zatraži? Koliko god može da dobije. Beduin s kaniranom kosom teško da će moći išta da doprinese, naravno. On ne može da plati novcem. To je očigledno. Ne ume čak ni da govori. „On nema jezik“, rekao je bolesni Jevrejin. Ali šta se sa samim bolesnim Jevrejinom? Ponosan mali radnik, previše gord da moli za bilo šta, previše glup da ikad izbegne plaćanje duga. Takvi ljudi nikad ne putuju daleko od kuće bez nešto srebrnih novčića za svaki slučaj. Verovatno ima ispod ogrtača, kao i svaki zanatlija, pojas za novac u kom su novčići, možda malo sitne soli za sreću i smolasta grančica za hvatanje buva. Musa se čak nasmešio, iako mu je osmeh bio tanji od usana. Na meni nema buva, pomislio je. Ne mogu da plate kiriju.

Ovaj Afas će, prema Musinom mišljenju, dati sve od sebe da plati kiriju. Delovao je iscrpljeno od puta i sasušeno od bolesti. Neće želeći da se seli bilo kud. Neće moći da se odseli. Za ovo — za vodu i pećinu, za pravo da ostane i odmori se i dozvolu da diše pustinjski vazduh — platiće osam novčića, procenio je Musa. Platiće i deset ako ga pritisne. Ali verovatno ni pare više. Plavušan takođe može da plati osam novčića. On će reći kako mu je svejedno da li je bogat ili siromašan. Neće želeći da se raspravlja oko stanarine. Tvrdiće da mu ne trebaju ni zaklon ni voda, da su mu dovoljni zvezde i rosa, i da

ga ni hiljadu novčića ne bi uznemirilo. A onda će da izvadi novac i da plati.

Žena? Musa se ponovo zapilji u nju i pređe jezikom preko zuba. Ona može da plati koliko i dvojica muškaraca, ako ne i više. Vidi joj odeću. Vidi joj ruke bez ožiljaka. Ali neka i ona plati osam. Musa podiže pogled s obračuna. Tri puta osam je dvadeset četiri. To je dovoljno. Spustiće na dvadeset ako bude morao. Nakašljao se i pozvao dva muškarca pokretom brade. „Da, da“, reče. Nema ceo dan na raspolaganju.

Pustio ih je da kažu šta imaju. Bili su uzbuđeni. Ponudili su dvadeset pet novčića za njih četvoro, petnaest odmah i deset za četrdeset dana. Ubedili su Musu lakše nego što su očekivali. Dvadeset pet nije dovoljno, rekao je. Uvređen je s njihovih dvadeset pet. Ali možda je loše uskratiti im vodu radi načela. Toliko će da popusti. Čak i u pustinji postoje običaji. Putnik može besplatno da pokvasi lice i usne. Zato, da, prihvatice samo dvadeset pet srebrnih novčića, ali moraće da plate odjednom. Ne može da dopusti da mu duguju. Prihvatice takođe i njihov nezgodni zahtev da ostavi prazan magaričin grob. Šta traži za uzvrat za ovu ljubaznost? Njih trojica mogu da odu do njegovog šatora i pomognu da se magarica odvuče do litice.

„Budite mi prijatelji“, rekao je. „Ostanite ovde četrdeset dana. Pijte vode koliko želite. Molite se dok vam kolena ne postanu kao u kamile.“ On će biti dobar sused i snabdeće ih dnevnim potrebama. Kolačima od smokava. Sušenim voćem. Kozjim mlekom. Kozjim mesom, ako budu mogli da plate koliko traži. A ima i žita koje će ona pokazao je bradom svoju ženu — da samelje i od njega umesi hleb. Ima on i ćilimova i prostirki od trske koje mogu da iznajme. Lampi, s uljem. Kamiljeg izmeta za gorivo. Svega što je potrebno da im boravak bude udoban. A što je najvažnije, mogu da budu sigurni da će biti dobro zaštićeni. Musa je njihov gazda i niko se neće usuditi da dođe i uznemirava ih ili da zloupotrebi njihovu molitvu. Njegovo ime znaju i poštuju svi u brdima i dalje. Svi su mu rođaci, čak i škorpije.

Musa pijunu u dlan i pozva tri muška isposnika da zaključe posao. Još samo jedno“, reče, „a onda je gotovo.“

Kad istekne četrdeset dana moći će da mu pokažu svoju zahvalnost tako što će poneti njegove stvari i šator do puta koji vodi

za Jerihon. Biće njegovi magarci jedan dan. Za uzvrat im neće tražiti da plate nikakav porez za prelazak preko njegove zemlje. To će biti besplatno.

„Šta kažete? Zar ovo nije bolje nego što ste se nadali?“

Musa je — kao i uvek — bio zadovoljan što je onaj koji jeste. Ovo jutro bilo je neočekivano zabavno i korisno, uprkos tome što nije bilo Galilejca. Broj mušterija mu je porastao. Njegovo bogatstvo se uvećalo. Snovi mu se ostvaruju. Karavan i njegove lažljive stričeve pokopala su zadovoljstva ovog dana. Svako koga je sreo, činilo se, osim beduina (a on će morati da plati na neki drugi način) otvarao je kesu i pozivao ga da gurne prste u nju. A zašto? Da plate za zemlju, vazduh i vodu koji su svojina boga. Kad bi svaka pijaca bila puna budala kao što su ove tri, on bi trebalo samo da iskopa jamu i gleda kako ljudi u nju bacaju novac. Sve to — i to dan nakon što je jahao groznicu ka otvorenim kapijama smrti. On je nepobediv.

Naterao je Šima da mu pozajmi svoj štap da se vrati u šator. Išao je nizbrdo, ali jedva da je bilo lakše od penjanja. Njegova stopala, koja nije video od stomaka, spuštala su se u prazno. Musa je morao da pruži štap ispred sebe, napipa čvrsto tlo i osloni svoju težinu na spiralu pre nego što se usudi da korakne napred. Od groznice je oslabio. Bio je beskrajno spor. Ali slabost je pravo kraljeva trgovine kada ih ophrve zarada s pijace.

Srećom, ni njegovih petoro pratilaca nisu žurili. Treba ispuniti četrdeset dana. Ova međuigra s Musom bila je makar manje zamorna od neprestane molitve. Afas se ionako radovao da ide polako kao i Musa, ali njegovi koraci bili su laki. Dao je sve od sebe da sluša Šimove pouke i izlaganja, da s prepoznavanjem klima glavom na gradove koje ovaj spominje, ali mogao je da se usredsredi samo na svoj narastajući bol. Gležnjevi su mu bili ranjivi kao neispečena posuda. Izranavljena jetra tištala ga je i probadala bez prestanka. Vrućina je bila strašna. Celog života je zidaio kamenom, ali nijedan kamen na putu nije mu pružio nikakvu utehu. Samo su stvarali nevolje. Malo po strani i iza muškaraca Marta je išla s Miri; tela su im se dodirivala, rubovi odeće jednoglasno šuštali. Beduin je trčao ispred svih i čistio put. Bio je dobrovoljac. Činilo se da ga kamenje zabavlja, smeja se dok ga je bacao u stranu. Njegovi krici bili su čudni — nemušti i zaglušujući. Lešinar koji ih je

namirisavši smrt, salo i trudnoću gledao odozgo kako ostavljaju hiljade otisaka stopala u glini i izlaze iz dolinice na uzvisinu šatora, imao bi muke da pogodi ko će postati njegova strvina.

Dok je stigao do šatora Musa je bio iscrpljen. Ušao je da se odmori i provede nasamo nekoliko trenutaka s bocom rakije od urmi. Opipao je tkaninu kreveta. Posegao je za svojom vunom i zamislio Martu, nagu, kako čeka da bude umotana u uske trake platna. Žene su sele prekrštenih nogu u senku ispred šatora. Sašaptavale su se, ali Musa nije mario za ono što žene imaju da kažu. Zavalio se na jastuke i posmatrao kroz otvorena ulazna krila kako tri muškarca vuku strvinu magarice, začepljenih noseva, odmahujući glavama poput pogrebnika. Afas je tresao glavom jer nije želeo da pomogne kod ukopa. Bio je suviše star, umoran i bolestan. Jevrejin koji dodirne magareću strvinu biće nečist sve do mraka, a onda će morati da se očisti vodom koja bi trebalo da je makar malo čistija od one iz cisterne.

Druga dvojica su odmahivali glavama jer nikad nisu videli tako prebijenu životinju. Musa se nasmešio. Sada su shvatili kakav je on čovek, kakav bi gazda mogao da bude. Gledao je kako se beduin i plavušan saginju da ocene težinu magarice. Miri je bila u pravu. Strvina je bila preteška za samu ženu, i pored gubitka krvi, utrobe i očiju. Ali ova dvojica su bili snažni i očigledno ih nisu brinuli ni težina ni smrad. Plavušan je, zapazio je Musa, snažniji nego što se činilo na prvi pogled. Beduin uopšte nije snažan, ali je žilav. Otresli su se Musine magarice brzo i energično. Gledao ih je kako vuku magaricu za noge, ostavljajući trag od krvi i muva po žbunju do glatke, čiste padine koja vodi do ruba litice. Nije više video magaricu, samo pognute glave i ramena dvojice ljudi.

Musa je — već okrepljen pićem — napola očekivao da se i peta prilika, kradljivac vode, pojavi iz pustinje i pomogne im. Vazduh je bio težak od prisustva tog čoveka. Hoće li poprskati vodom magaričinu njušku, pomilovati joj kapke palcem i poželeći joj „neka bi ozdravila“? Ili će se pridružiti kaniranoj kosi i plavušanu dok vuku životinju za zadnje noge i bacaju je niz liticu da zalebdi za trenutak u vazduhu, a zatim padne u tužne senke grebena? Šim je na strmoj padini oduševljeno povikao: „Poleti, poleti“, kao da je magarac golubica.

Slabija osoba, mislio je Isus dok je odlazio iz šatora samrtnika tog prvog popodneva, izgubila bi živce i vratila se na označeni put za pećine gore u brdu. To je lakši put. Video je otiske stopala grupice putnika koja je stigla pre njega i skrenula sa kamilje staze. Mogao bi da pođe za njima i provede svoj post u društvu, ušuškan u naslage gline, među makovima, ne izlažući se ničem gorem no što je četrdeset dana dosade i neudobnosti. Ali Isus je za sebe odabrao suroviji izazov. Kakav tačrio — još nije znao. Shvatao je samo da mora izabrati mnogo teži put. Što gori, to bolje. To je, svakako, i bila svrha pustinje. Poznavao je svete spise i priče proroka. Pobjeda nad teškoćama je njihov dokaz svetosti.

Odlučio je da se popne do pećine u obliku ključaonice koju je spazio ranije tog jutra, dok je još bio nemaran i ambiciozan. Oduševljavalo ga je rastojanje koje je postavio između sebe i svojih roditelja. Sve mu se činilo mogućim. Još nije započeo s teškim, obeshrabrujućim usponom u brda. Možda bi se, da je bio umorniji kad je video tu pećinu, pomirio s nekom pristupačnijom. Ali Isusu, osveženom pastirskim doručkom — kozjim sirom i hlebom — i dobrim noćnim snom u mirišljivoj slami, nije bilo teško da poveruje kako mu je bog usmerio pogled na tu pećinu na litici, i to s razlogom. Bog ga kuša. Bog ga čeka gore u pećini. Kad bi samo mogao da se suoči sa silaskom — a Isus, čak ni kao dečak, nije naročito voleo penjanje po stenama, drveću i krovovima — mogao bi da provede svoj post u božjem društvu. Mogao bi da se ušuška pod njegova krila.

Isus je u suštini bio prostosrdačno dete, voljeno i puno ljubavi, nervozno i poslušno; spreman da sluša i srećan da veruje u sve što mu se kaže, pažljiv u molitvi i obredima. Zapravo, neupadljiv. Osim u jednom: od svoje otprilike trinaeste godine jedini se među svojim drugovima ponašao kao da su običaji i rutina njihove vere nešto više od zamornih obaveza. Voleo je molitve poput deteta. Donosile su mu utehu. Mnogo veću od hrane i pića, činilo se. Što i nije bilo čudo, jer nije spavao dovoljno za svoje godine, mislila je njegova majka. Nije dovoljno jeo. Dremao je i grickao tokom molitvi, kao sveštenik. Osim što, za razliku od sveštenika, nije postao debeo i ravnodušan. Bio je živahan i bled, uskih ramena kao u guske. Susedi su ga zvali Galil^[1],

što je uobičajeni nadimak za galilejskog dečaka jakog naglaska, ali kao stvoren za Isusa. Nije mogao da se skrasi, poput muve.

Oko petnaeste godine Isus je naglo narastao; visok i pitom, postao je još obuzetiji molitvama. „Glava mu je u nebu, s anđelima i golubicama“, glasila je mesna šala. „Ovih dana i stopala će mu ostaviti zemlju.“ Isus je bio zadovoljan ovom primedbom. Zaista je bio na nebu, jer je otkrio nove načine da se moli, koji nisu bili samo utešni. Bili su haotični i snažni. Kad se Isus molio, u jednom trenutku su reči govorile njega i on je postajao njihova tema, a ne više njihov izvor. Ponekad su ga molitve govorile na grčkom ili aramejskom. Slušao bi sebe i trudio se da upamti mudrosti koje je čuo. Je li Mojsije tako održavao dodir s bogom? Ali bilo je prilika, zagonetnih, grozničavih i blaženih, kad je jezik bio nepoznat, teturav jezik koji prska pljuvačkom, praskav, ritmičan i visok. Tada bi, ako bi ga ostavili na miru dovoljno dugo s ovim divljim rapsodijama, osetio kako mu se duh smekšava i stvrđnjava u isti mah. Bio je jaje potopljeno u kipuću vodu, trojstvo ljuske, belanceta i žumanceta koje se spaja i razdvaja. U tom pogledu bog ga je izmenio onako kako su druge dečake njegovih godina menjale devojčice.

Otac i majka nisu ga ostavljali na miru dovoljno dugo da se preobražava koliko bi želeo. Protresli bi ga za ramena kad ga nađu natopljenog molitvama, ili bi poslali nekog od njegove braće da ga prene. Molitve, dobro; neka svakako postane pravoverni Jevrej, govorili su. To su podsticali. Ali njegova neprestana pobožnost više priliči starcu nego dečaku. Zašto nije više nalik njihovim ostalim sinovima, koje protiv njihove volje svakog jutra iz postelja izvlače besni roditelji? Isus je bio neprirodan; šiparac koga protiv njegove volje odvlače od molitvi. Njegova majka se plašila da neće moći da mu nađe ženu, da se on nikada neće ugojiti, ne kad se moli toliko često i s takvom obrednom usrdnošću.

Najzad je njegov otac poslušao savet sveštenika, slatkorečivog i pokvarenog čoveka, koji je shvatao strasti i oduševljenja mladih i voleo društvo šiparaca manje pobožnih od Isusa. Smatrao je da je mrmljanje molitvi, poput cerekanja i zviždanja, ružna navika za dečaka. Preporučio je da se Isusove molitve aktivnije obeshrabruju. „On mora da nauči da postoje važnije dužnosti od molitve“, rekao je sveštenik. „Dajte mu više da radi oko kuće. Naterajte ga da vam

pomaže u drvodeljskom poslu. Umarajte ga toliko da želi samo da spava. Polivajte ga vodom kad počne da se moli blebećući. Ne ustručavajte se da koristite štap. Prerašće ovo čim brada počne da mu raste. To je samo njegova mladost.“

Sveštenik je bio u pravu. Kad su se Isusova brada i gornja usna osule paperjem, činilo se da su ga molitve napustile. Njegovi lični jezici su nestali poput šiparačkih bubuljica. Najzad je ličio na sinove suseda, osim što je bio nervozniji i ozbiljniji, možda pomalo mračan. Najzad se više nije uzdizao iznad tla i gurkao anđele glavom. Čak je i jeo i spavao.

Pa ipak, uprkos novom ponašanju, Isus nije izgubio nimalo od svoje strasti za boga. Nije morao da mrda usnama dok se moli. Dostigao je stupanj na kom je svaki dah bio molitva, na kom su svaki korak i zvuk bili stihovi za boga, u kom je sve doticala svetost; okrajak hleba, paučinaste šare na zidovima belim poput gline, piljevinu na svetlosti s prozora, otiske njegovih prstiju. Bog je u svemu i sve je bog. Čak i sa svojim ocem u radionici, sekući drvo i praveći okvire, Isus je otkrivao ritam bušilice, dleta i blanje koji je zamenjivao molitvu. Drvo i alatke dobili su nova značenja. Čvorovi u drvetu bili su gresi. Uvrnuto drvo bilo je đavolje delo i trebalo ga je baciti ili spaliti.

Jednom, ili dvaput, udubljen u sanjarije o svetlu, radu i drvetu, približio se i uspeo da opazi velikog i neobjašnjivog sebe. Biti živ među piljevinom i zvezdama činilo se izvan poimanja; biti ta osoba, ovde i sada. Čak i razmišljati o ovoj zagonetki značilo je skrenuti predaleko s bezbednijih staza, znojiti se i drhtati u toj šupljoj odaji bez vrata i prozora, gde nevidljivu raspravu vode Nema Kraja i Nema Početka. Nije bilo odjeka da uteši njega ili bilo koga drugog. Ni svetla ni tame. Čak ni vremena. Samo bog — kad bi samo hteo da se pokaže — da se shvati. Vera ili očaj, to je bio izbor. Izaberi Nema Kraja ili Nema Početka. Izaberi boga ili pakao. Kad je Isus odabrao i položio svoju veru u boga, trepnuo je i šuplja odaja je nestala. Ponovo je doveo u žižu drvo, alatke, radionicu. Duh mu je ponovo omekšao i otvrdnuo, kao što se događalo dok je bio mlađi, samo sumornije. Sastavio je pitanje da se uputi bogu. Pitanje izvučeno iz šuplje sobe. Pitanje kakvo bi dete postavilo. To je bilo njegovo pitanje za pustinju. Pitanje prostosrdačnog, krhkog čoveka —

naivnog u svojoj ljubavi prema bogu, spontanog i ranjivog u svojim verovanjima. Vidiš li ovu prašinu, ove trunčice, ovaj hleb, ove nečujne uglove prekrivene paučinom, ove vrhove prstiju izrezbarene sitnim linijama? Čemu, i zašto?

Nije ni čudo što je Isus bio nespretan drvodelja. Načinio bi čamac koji propušta. Usredsređivao se na veliko i neobjašnjivo ne obraćajući pažnju na ono što je na tezgji. Previše puta se udario po prstima ili posekao. Božji crteži na vrhovima njegovih prstiju bili su puni ožiljaka. Ali radovao se ranama. Rane su molitve i odgovori na njegove molitve. Njegove molitve prolivaju krv.

I pustinja je velika i neobjašnjiva. Jedino bi nevin pokušao da je savlada samo stopalima, ostavivši plašt i mešinu za vodu. Ali Isus je morao da se pouzda da će se bog brinuti o njemu četrdeset dana i nije mogao da spakuje u torbu odeću i hranu kao rezervu za dane bez ičega. Dao je sve od sebe da se ubedi kako mu je baš u tom trenutku bog na ramenu i da mu uliva svu hrabrost potrebnu da napusti ušuškano udobnost šatora umirućeg trgovca i krene po umirućem svetlu prema vrhu grebena. Ali bilo mu je teško da se moli tako daleko od kuće. Teško mu je bilo da se usredsredi na boga kad su mu stopala izranavljena. Bilo mu je lakše da misli na roditelje i braću, na svoje galilejske susede i njihovog sveštenika. Premestili su se u pustinju da ga posmatraju. U prvo vreme će se smejati njegovoj ludosti. Njihov bogom opsednuti dečak s priviđenjima, suviše stidljiv da ih pogleda u oči, koji se skrivao iza blebetavih svetih reči, u besu je otišao u brda. Njihov Gali je luckast. Pogledaj kako mu krvare stopala. Vidi mu ispucale usne. Gledaj samo taj sveti, ljubavi lišeni izraz njegovog lica. Vidi kako se jedva penje uz taj mali uspon do prevoja. Očekivaće da bude slab, da odustane od izazova litice, da krene lakšim putem do pećina među makovima, da zaspi u trgovčevom šatoru. Ali kad budu videli kako je istrajan, čudiće se njegovoj snazi i reći će: „Mi ga uopšte nismo poznavali.“ Isus to nije mogao sasvim da prizna sebi, ali više hrabrosti je izvukao iz pomisli kako će iznenaditi roditelje nego iz pomisli kako će zadovoljiti boga.

Ipak, tokom ovih poslednjih trenutaka putovanja, između šatora i pećine, Isus je bio umoran i razočaran čovek. Nije se osećao posebno dobrodošlim u trnjaku, oštrom i bezbojnom. Nebo je bilo preveliko i previše nisko. Ispao je naivan. Nadao se većem

gostoljublju, mislio je da će se staza osloboditi kamenja i počupati svoje trnje zbog njega. Božji nedovršeni put će se pobrinuti za njega, mislio je. Pustinja će prepoznati njegovu prostu odeću, njegov uzvišeni cilj, njegovu skromnost. Njena brda će se izravnati. Kamenje će joj omekšati. Zaštitice njegova gola stopala. Ovo je, na kraju krajeva, staza koja vodi do boga, još zauzetog stvaranjem. Trebalo bi da je nebeskija, skorije načinjena, bezbednija na svakom koraku. Trebalo bi da postane Galileja u povelju. Vetrovi treba da zvuče poput muzike. Svetlo treba da podrhtava, a vazduh da miriše na žrtve. Ali bog je širom pustinja ostavio kamenje i trnje gde je i bilo.

Najzad, na prilazu vrhu grebena gde je Isus pronašao put do svog skloništa za noć, guštik se spuštao, ispran poplavama i vekovnim vetrovima. Nije bilo biljaka. Ovde se tlo mrvilo, bilo je glatko i opasno. Neuraslo kamenje svih veličina skotrljalo se i palo u nanose na dnu doline. Negde duž litice pao je poslednji kamen. U kotrljanju se bučno oprostio od grebena i odskočio u lako bezglasje svog pada. Svaki nervozan čovek poput Isusa, naviklog na galilejska brda i uplašen tlom koje se povlači, pobjao bi se pomisli da će proći kao taj kamen. Prema tome, ne bi trebalo da se stidi što silazi na rakama i kolenima, što napreduje četvoronoške, poput ovce, prema krhkoj ivici grebena. Ali Isus se stideo, i plašio. Plašio se da će završiti među nanosima kamenja. Plašio se noći. Plašio se svog isposništva.

Ovo je Isusu bila poslednja prilika da se okrene i vrati u šator. Ne bi bilo teško opravdati tako brz povratak — njegova je verska dužnost da pomogne samrtniku. Možda je trebalo da krene ka pristupačnijim pećinama u brdima. Možda je to sve vreme bila božja namera. Ali Isus je bio suviše nervozan da se uspravi i pobegne. Osećao se kao Jehoh koji je čučao na krovu hrama, dozivao anđele i tražio konopce jer nije mogao da odluči da li da pokloni svoju veru ljudima ili bogu. Nevini optimist koji je tog jutra napustio pastirovu kolibu sada je postao pesimist. Isus je ranije tokom dana ubedio sebe da u ovim brdima stvaranje još traje. Vidi kako nema drveća, rekao je sebi, kako su biljke i trava retki. Bog je sigurno još na poslu. Ovo je ivica božjeg nedovršenog svemira. Ali šta bi uopšte bog mogao da dotera na očajničkoj litici? Gde su otisci njegovih prstiju? Kakvog posla tu još ima? Svaki Galilejac zna da su biljke plod božjeg sjedinjenja sa zemljom. Na ovim padinama nema biljaka. Možda nema ni boga.

Možda je ovo đavolje carstvo. Kamenovi su grešnici. A nanosi su pakao.

Isus se držao golim šakama i stopalima. Stideo se. Susedi i porodica ga posmatraju. Oni su njegovi očevici. „Ah, da“, reći će. „Pao je na kolena. Gledaj kako puzi.“Nije imao izbora. Prebacio je glavu preko ivice i pogledao levo i desno, tražeći stazu koja se spušta i bilo kakav znak pećina. Svetlost je bila slaba, ali imao je sreće. Nije video svoju pećinu, niti bilo koju drugu, ali je video nagnuti kamen sličan onom koji je tvorio prednji deo njegovog izabranog utočišta. Savršeno mesto za orlove i anđele, bio je rekao. Osim što nije bilo anđela niti orlova, samo gavranovi i kamenje koje je klizilo s grebena.

Jedan gavran sleteo je blizu Isusa, okrenuo glavu desetak puta, pregledao ga tražeći hranu, a onda odleteo, vičući nezadovoljno — tok-tok, tok-tok, tok-tok. Glas mu je bio karakterističan, više glas drvodelje nego gavrana. Pustio je taj zvuk hiljadu puta — udarac alatke o drvo. Ali iako se trudio iz petnih žila, Isus nije mogao ovo da shvati kao božji poziv. Tačno, ceo dan se nadao znacima. Nekom zraku sunca koji se odbija od kamena. Žbunu u plamenu. Udaljenom glasu, možda, koji će mu reći kako da stigne do pećine. Beloj golubici, da, ili vedroj pesmi zviždovke koja bi mu prenela poruku od boga. Ali tok-tok, tok-tok? Bog je svakako rečitiji od toga. Isus je morao malo da sačeka, pripijen za padinu poput insekta, pre nego što je dobio bolji znak. Mirno jato roda, na putu iz Egipta ka severu — možda ka Galilejskom moru — proletelo mu je iznad glave. Znak proleća. Jedna se izdvojila iz jata i letela duž masivnih, golih grebena u dolini. Bela ramena i krila na pozadini sivog i smeđeg za tren joj je osvetlilo sunce. Onda je odletela tako daleko da je postala patka, golubica, bledeća bela tačka, zrnice piljevine na svetlu prozora. U trenutku kad nestane, rekao je Isus sebi, ja ću se pokrenuti.

Isus upi hrabrost od rode da nastavi duž grebena na rukama i kolenima, tražeći put dole do pećine. Ubrzo mu je tlo pod rukama i nogama postalo grublje. Naišao je na masu palog kamenja gde je tlo popucalo i skliznulo, nalik na napuklu koru hleba. Isus počeo da se spušta. Nanosi su bili mekani i mrvili mu se pod prstima. Ovde je najzad bilo preživelih znaka božjeg stvaranja. Nekoliko prilagođenih biljaka—jutarnja zvezda, miloduh, kiselo drvo — uhvatilo je korena u

pukotinama i na stenama u zavetrini. Doprinosile su mirisom njegovom silasku i nemušto mu blagosiljale dlanove kad god se uhvati za njih. Miloduh mu je bio poznat, biljka za jaja i ribu, ali sada je mirisala na vrtoglavicu i strah. Kad je gomila kamenja postala strmija, Isus je seo, licem okrenut napred. Tlo je bilo sipkavo, ali dovoljno čvrsto da izdrži njegovu težinu. Nije verovao svojim nogama. Već su bile izbodene i krvarile su od pešačenja, a sad ih je zemlja još više izranjavila i izubijala. Mora da požuri. Gotovo je sumrak. Grebeni su gledali ka istoku. Sunce je naglo zalazilo. Spuštao se tamnom stranom sveta, leđa čvrsto priljubljenih za tlo.

Stigao je do svog prenoćišta mnogo lakše nego što je očekivao. Put je bio strm, ali je bilo dovoljno oslonaca za ruke i noge. Strah od visine i kamenja koje pada učinio ga je za promenu hitrim i veštima. Kao da ga je neko gurao. Silazak mu se gotovo dopao. Postao je dečak kakav nikad nije bio.

Ulaz je bio mnogo veći nego što je mislio. Pećina je bila duboka. Nije bilo znaka života, čak ni tragova božikovine na kamenju niti rupa od buba. Nije bilo šišmiša koji krešte. Anđeli nisu čučali na ulazu. Uzviknuo je sa kamene zaravni ispred ulaza u pećinu. Odjek njegovog nervoznog pozdrava vratio se dva puta. „Ima li koga tamo oga tamo?“ Plakao je, naravno. Koji mladić, sam u ovakvoj divljini, ne bi zajecao da čuje sopstveni glas kako mu se ruga i hrabri ga? Nijedan odjek ne bi bio gori. Nije mogao da zapali vatru niti lampu. Nije imao ni hrane ni pića da se uteši, ali već je jeo, u trgovčevom šatoru i u pastirovoj kolibi. Dva obroka tog dana. Nije mogao da smisli šta da radi. Da se zahvali? Da zaštiti kamenjem ulaz u pećinu? Bilo je suviše hladno da sedne napolje i gleda kako se pomaljavu zvezde. Nije poneo ogrtač da se umota. Našao je džep toplog vazduha, zaklonjen od promaje, i sklupčao se na suvoj glini pećine u svojoj tankoj odeći. Načinio je jastuk od otvorenog dlana — još je mirisao na miloduh — i zaštitio telo laktovima i kolenima, kao da misli da bi demoni mogli da ga šutiraju. Ima li škorpija i zmija? Hoće li sanjati ružne snove? Zatvorio je oči. Navukao je kapke preko svog straha. Položio je svoju veru u boga; ponovo optimist. Može da se odmori. Može da se osloni na božju brigu, da. Putovanje je završeno. Zaspao je, gotovo odmah.

San je lek. Prvog dana posta probudio se okrepljenog duha i osnaženog samopouzdanja. Tog dana ne mora da pešači. Ne mora da se penje. Treba samo da strese ukočenost iz udova i izađe da pozdravi dan. Ružičaste epolete sunca na moavskim vrhovima kojima se Marta u tom trenutku divila s ulaza u svoju pećinu Isusu su izgledale rajski. Seo je prekrštenih nogu na svoje sletišće za anđele. Čuo je udare vetra duž vrhova grebena i brda, ali nisu sišli do njegove pećine. Bog se stara o njemu. Isus će istražiti pećinu pod punim dnevnim svetlom, ali za sada je jednostavno čekao da se epolete razviju u plašt koji će mu razliti toplotu po ramenima. Vreme je sporo teklo, naravno. Ispunio ga je moleći se i misleći na svoje roditelje kako ga gledaju dok se moli. Sada ne mogu da dođu i da ga prodrmusaju.

Isus nije imao šta drugo da radi osim da živi prostim životom. Pokajanje, meditacija, molitva. To su radosti samoće. Održali su proroke hiljadama dana. I biće njegovo svakodnevno društvo. Počeo je da se njiše sa svakom rečju molitve, celim telom, govorio je glasno koncentrišući se na zvuk kako nijedan deo njega ne bi brinuo o manje važnim stvarima niti se setio straha, gladi i hladnoće. Činilo mu se da je ponovo pronašao svoje šiparačke rapsodije. Molitve su vladale njime. Vikao je preko doline, srećan zbog buke koju podiže. Obične reči izgubile su nadmoć nad zvukom. Suglasnici su nestali. Zazivao je boga da mu se pridruži u pećini svakim zvukom koji su njegove usne mogle da načine. Zvao je svim glasovima svoga grla. Coktao je jezikom. Tok-tok, tok-tok, tok-tok.

Mora da je tog jutra izgovorio stotinu molitvi pre nego što ga je sunce poslušalo i ugrejalo ga. Njegove molitve dozvale su sunce. Molitve su mu potisnule glad. Njegove molitve pokupile su sunčevu svetlost s mrtvog srebrnog mora i stvrdle je. Voda je bila tvrda poput srebrnog tanjira. Uzdizala se iz udaljene doline u izmaglicu. Isus je morao da gleda kroz napola spuštene kapke, toliko je blistala. Što je više gledao, to se osećao preobraženijim. Mogao je ovo da shvati kao prirodno stanje vode i svetlosti. Ali Isus nije prešao toliki put da vidi bezbožnu svakodnevicu sunca, neba i mora. Morao je svaki zrak sunca, svaku boju, svaku senku ptice da shvati kao dokaz boga. Morao je sebe da ubedi pre nego što prođe četrdeset dana da je bio nagrađen kratkim pogledom u božje kraljevstvo. Neka srebrni tanjir

bude raj. Neka bog zaviče da mu da nove zapovesti, kao što je u istoj ovoj pustinji dao Jevrej ima svoje zakone. Šta bi njegovi roditelji i susedi rekli kad bi se vratio da propoveda reč božju? Ne bi ga drmusali za ramena niti mu slali braću da ga prenu, niti bi koristili štap. Radovali bi mu se. Može sebi da čestita i to je i učinio. Bio je bos, bez doma, bez hrane. Spavao je na goloj zemlji. Ali najzad je bio bez straha i žaljenja. „Zar nisam slobodan?“, upitao je sebe. „Zar nisam blagosloven?“

Najzad mu je postalo pretoplo da sedi napolju, a bio je i žedan. Stavio je kamenčić u usta. Vratio se u pećinu i ponovo spavao, odmah pored ulaza. Sanjao je da je obična muva i da se penje po kori hleba. Pukla je. Osećao je mrvice hleba među nogama. Krila su mu bila beskorisna. Trgao se. Muve na njegovom licu hranile su se sluzi iz nosa, usta i očiju. Zaista je čuo zvuk padanja bez krila. Nekoliko kamenova skotrljalo se izvan pećine. Nešto dalje duž grebena spremalo se novo klizište. Božje stope ostavile su trag na zemlji.

Dok je Isus izašao zemlja se utišala. Nije bilo ničega da se vidi na litici, ali na rubu iznad sebe čuo je glasove i kretanje. Okrenuo je leđa Moavu i pogledao prema kruništu grebena. Prašina mu je padala na lice i kosu. Kamenčić mu je pogodio rame. Njegov drug je najzad došao; njegov vodič, njegov bog, njegov prijatelj. Neće provesti ovaj post sam. Čekao je da se pomoli lice. Možda je lice već tu; nije bio siguran. Učinilo mu se da vidi plavu kosu anđela i lice boje saća. Mislio je da je čuo radosni glas kako kaže, u podrugljivom odjeku njegovog sna: „Leti, leti...“ Jesu li bile te reči? Zemlja se i dalje krunila, a onda je naišao prizor koji nije razumeo. Njegovo značenje bilo je skriveno, tamno i mučno. Magarac koji kao da se stvorio iz vedra neba padao je ka njemu. Zastao je na litici desno od njegove pećine. Okrenuo se. Udario je u kamen i ponovo odskočio, visoko iznad doline. Onda je stao da pada prema srebrnom tanjiru. Žrtva podnesena na srebrnom tanjiru. Činilo se da nema težine, da nema očiju. Glava mu se klatila poput krpe, kao da su mu kosti vrata ređe od vazduha.

Čim su Šim i beduin otišli da odvuku strvinu magarice, žene su se — udaljene od ostale dvojice muškaraca, prema običaju, sedam koraka — i same dale na posao. Preturale su po kamiljim bisagama tražeći šipke i prečke da sastave Mirin razboj. Poređale su delove po veličini — najveću prednju prečku i kose šipke, zatim poprečne šipke i iza njih, najbliže rukama, čekalo, kaleme i kuke.

Miri se radovala što ima da se zanima nečim drugim osim Musinim piskavim glasom. Njen muž je sedeo u svojoj radnji od ćebeta, u piramidi unutar šatora, uz napola ispijenu bocu rakije. Roba je bila izložena na prostirci ispred njega, a stomak mu se razlio po bedrima kao testo koje nadolazi i preлива se. Nije žurio. Znao je da će njegove stanare da bace u iskušenje — kad prestane dnevni post — Mirini kolači od smokava i sušeno voće, usoljeno meso, sir začinjen biljkama. Post je gladan posao. Procenio je da će starac, Afas, prvi da dođe. Starci na pragu smrti nemaju kome da ugađaju osim samima sebi. Kad se Afas pokori, ostalo troje — možda čak i tajanstveni peti — poći će za njim. Treba da shvate da ne mogu tek tako da prikupljaju besplatnu hranu po guštaru. Ovo je njegova zemlja, podsetiće ih. Ptice i korenje su njegovi. Moraće da kupuju hranu od njega ili da ne jedu dok ne prođe četrdeset dana. Moraju da plate cenu. On je vlasnik vode i neba. Gutljaj, gutljaj, samo gutljaj, ne može da se dobije ni za šta. Zakikotao se na sopstvenu smelost.

Ovo je Musino isposništvo. On neće postiti niti će se moliti. Odmaraće se. Njegova žena će da muze, mesi i kuva; on će izložiti robu; njegovi stanari će svaki dan dolaziti iz svojih pećina da kupuju, a on će da pije rakiju i vino i da sanjari o budućim karavanima. Znači, ovo zadržavanje u brdima ispalo je neočekivano dobro, mislio je. Loša sreća se gotovo preokrenula u dobru. Bio je zdrav. Imao je prihod. Imao je nekakvu skromnu trgovinu. Imao je nosače za put do Jerihona. Imaće ženu, Martu, da u njoj uživa ako bude strpljiv. U međuvremenu, tu je ona druga, ona mršava, koja ne zahteva strpljenje. Zgrabiće Miri za članke noćas i pritisnuće njena koščata bedra o svoje krilo. Zatvoriće oči, trljaće se o tkaninu njene odeće i zvaće je ispod glasa Martom.

Miri je bila nervozna poput mačke. Činila je sve što je mogla da postane nevidljiva. Videla je i omirisala da je Musa raspušteno

raspoložen. Rakija od urmi ga je oživela. Vene su mu bile pune krvi, pića i nestašluka. Sada je veseo i šaljiv, ali to može da se promeni. Do sada mu je piće stiglo samo do srca i usta, ali uskoro će doputovati do kite i pesnica, a onda će biti nevolje. Moraće da mu se drži dalje od domašaja nakon što uklone magaricu i kad se četvoro posetilaca vrate u svoje pećine, osim ako ne poželi da je izudaraju njegove šake i usta, ili da je natera da ga masturbira povese vune ili da kleči.

Miri se skrila iza žene Marte iz Savije i usredsredila se na razboj. Trudila se da joj lice bude prazno i nepomično, glineno. Ali Martino lice je bilo otvoreno i nebranjeno kao u mlade devojke. Činilo se da se ne plaši Musinog pogleda. Dodirivala je Mirinu mišicu, šake i leđa; bila joj je sestra toga dana. Smešila se — čak se jednom i glasno nasmejala pijanom govoru koji je Musa držao Afasu. Starac je vrlo želeo da spava, videla je. Umesto toga morao je da sluša beskrajne, opčinjavajuće priče svoga gazde o zaradi, pogodbama, poslovima, o trgovačkom životu „kupi, seli, prodaj“, o tajnama trgovine. Evo čoveka koji je poznao veliki svet, zemlju van domašaja posrednika gde je sve jeftino, brdo iza brda, selo u koje se stiže kad se sva sela prođu, nebo gde je plavo srebrno, a vazduh gušći od dima. Tamo je (prema sopstvenim rečima) Musa video pustinje prema kojima je ova raj, u kojima je preživeo jedući samo kamilju kožu, pijući rosu i misleći o trgovini.

„Ništa što si ti video ne može da se uporedi s onim što sam ja video“, rekao je Afasu, ali dok je govorio posmatrao je Martu. Nije želeo da propusti njeno saginjanje nad delovima razboja. Kako joj se tkanina odeće širi na leđima i bokovima? Kako joj se šire guzovi?

Kad Musa ne bi radio ništa drugo nego samo govorio, možda bi ga greškom smatrali za podnošljivog čoveka — jer u njemu je, pri prvom susretu, bilo nečega vrednog divljenja. U tome su se svi slagali. Kad bi se nalio pića, i dalje dobro raspoložen, pričao bi priče o pijacama sveta, o bostanu i kani, o slonovači i maslinovom ulju, o žitu i kalcedonu koje je prodavao i kupovao, tome kako je trampio crvene granate za ambru, zlato za robove, đindžuve za nojevo perje, kako je pretvarao med u so, a so u srebro. Da, tada je umeo da očara. „Kao zmija“, po Mirinom mišljenju.

I sama je jednom bila očarana. Kratkotrajna i gorka uspomena. Prvi put je videla Musu u logoru svog oca, pre manje od godinu dana. Nasmejao ju je. Svojim izgledom. Rečima koje je upotrebljavao. Pričama koje je pričao. Visokim mišljenjem o sebi. Obećao joj je da će, kad se uda za njega, putovati u sve krajeve sveta. Pokazaće joj doline u kojima ima toliko muva da sva goveda imaju po dva repa. Odvešće je u zemlju gde poglavice imaju toliko krupne dragulje da posetioци za njih privezuju konje. Naći će joj sela u kojima žene sakupljaju zlato potapajući nakatranjeno perje u jezero. Tamo mažu zlato na hleb poput meda.

Kako mu je zlatan i sladak bio glas te noći.

Sada joj je njegov glas zvučao kao vriska. Nikad nije videla dragulje, jezera zlata, goveda s dva repa. Videla je muve. Videla je vetrom išibane kamilje staze, prašnjave logore, poludele pijačne gradove. Osetila je prste svoga muža i njegove pesnice. Šta je to tako opčinjavajuće u životu koji vodi s njim osim njegovih priča? Kako bi bilo jednostavno, mislila je, steći malo trenutne tišine i malo udovištva jednim jedinim udarcem prečke razboja. Musina glava je okrugla, crvena i puna čuperaka kao nar. Lako bi pukla. On je pun jeda i zavisti. Ona i Marta mogle bi da odvuku telo do litice i bace ga da se pridruži maloj magarici u dnu doline. Dva magarca, da. Oba ćopava. Oba mrtva.

Hvala bogu te ima razboj da misli o njemu. Miri je pripadala onim ženama koje mogu da trpe samo ako su im ruke zaposlene. Tako je izdržavala vrućinu, bolne bokove, beskrajno brbljanje koza, čak i svog muža. Nije mogla jednostavno da bude nepomična kao Musa, koji, prstiju prepletenih u krilu, priča, pije, sanjari o bogatstvu i raskoši i laže. Kad ne bi imala šta da radi, pre bi se češala ili sređivala polomljene nokte nego što bi mirovala. Zašto bi naricala nad nesrećnim brakom u koji čak ni groznica nije mogla da se umeša?

Ali Miri je uvek imala šta da radi. Njen život bili su zglobovi u pokretu, prsti u maršu: mešenje hleba, sirenje, briga o kozama i ljudima, hiljade obaveza i još hiljade koje čekaju... Morala je da nađe vremena i da rezbari drvene amajlije koje je Musa prodavao po sumanutim cenama kao talismane svetih ljudi. Sad će da iskoristi priliku, dok joj je muž dobro raspoložen i priča podstaknut pićem, dok

traje pauza između karavana i pijaca, da najzad napravi nešto za sebe što se čak ni Musa neće usuditi da proda. Namestiće razboj na nekom senovitom mestu. Izmoliće malo pređe iz Musinih zaliha. Izatkaće i obrubiće porođajnu prostirku za svoje dete. Imaće najveći deo od četrdeset dana da izatka porođajnu prostirku dostojnu kraljice.

Marta, njena sestra preko dana, nije mogla da joj pomogne da sastavi razboj. Jedva da ga je ikada ranije dotakla. U Saviji su razboji bili nepokretni i nalazili su se u radionicama; postojale su porodice tkača koje su izrađivale sve, od porođajnih prostirki do pokrova. Ali Marta je bila srećna da radi sve što joj Miri kaže, da nosi drvo i slaže delove. Dobrosusedski je pomoći trudnoj prijateljici. Poznavala je žene koje su pobacile jer su imale loše susede koji im nisu pomagali da nose teške terete. Ali ako Marta nije bila vesta s razbojem, umela je da odabere vunu. Imala je oštro oko za boje. Porođajna prostirka treba da bude bela, naravno. Ali bela vuna ne putuje dobro; skuplja mušice i prljavštinu, kao što je Musa otkrio jednom prilikom na svoju štetu. Kupio je dosta finog pamuka s namerom da ga proda za pokrove („Mesečeva belina“, govorio je. „Tkano na noćnom nebu.“) i dugo ga nosio u kamiljim bisagama na putu za prolećnu pijacu. Odmotao je trubu za jednog Grka koji se spremao da sahrani sina. Mesečina je bila požutela, isprugana gljivičastim zelenilom. Mokraća iz mešavine za beljenje probudila se na kamiljim leđima. Prvo je poleteo smrad, a onda oblak mušica“, pričao je Musa. „Onda je i Grk odleteo.“ Od onda je Musa kupovao i prodavao samo tamniju vunu postojanih boja i nebeljeno platno koje može da podnese malo prašine.

Musa je nutkao svoje dve žene. Dao im je da izvuku povesima vune iz tamnog skladišta šatora i smešio se umilno koliko je mogao dok su razgledale. Ovo je bila kombinacija u kojoj je Musa uživao — tkanine i tela. Voleo je kad njegova žena podigne odeću i uzjaše ga, ponekad licem okrenuta njegovim širokim grudima, ponekad gledajući mu nožne prste. Voleo je kad mu odeća pada po nagim bedrima i grudima. Tkanine su mnogo putenije od kože, mislio je. Na kraju krajeva, on je trgovac.

Marta je odmahнула glavom i odgurnula u stranu svu smeđu vunu i onu boje rđe koja se, izgleda, Miri dopadala. Porođajna prostirka

koja nije bela treba makar da bude upadljiva. Uzela je Musin štap s uzorcima i pustila obojeno predivo da se odmota. Iznela je predivo na sunce, ali svetlost ga nije izmenila. To su bile boje za rimske toge. Nema tu ničeg vrednog rođenja.

„Uzmite ove“, reče Musa koji je sada, kad je Afas zaspao, komentarisao za muškarca neobično živo svaki uzorak koji su žene pogledale i odbacile. Nije želeo da straće dobru vunu na Mirinu prostirku. Izvukao je i spustio na kolena dva napola skrivena povesma ostataka vune —jarku narandžastu poput žumanceta i purpurnu kakvu bi, smatrao je, nosile prostitutke. Odmotao je malo povesma i raširio niti preko prstiju da bi žene mogle da pogledaju. One su mu bile kupci.

„Dobra vuna“, rekao je. „Najjarkija na pijaci. Nađite jarkiju vunu. Ili lepšu.“ Zamišljao je Martu kako leži poput carice na purpuno-narandžastoj prostirci i sebe kao cara. Prekasno je video da je vuna loše ispredena. Pokušao je da sakrije pokidane niti, ali previše ih je ispalo, kao iz neučvršćene kose. „Dobra vuna“, ponovio je. „Neke niti su se pokidale. Vidite? Ali možete da privežete krajeve i utkate ih u prostirku. Besplatno je. Nema potrebe cenkati se za bolju cenu. Požurite.“

Zamahnuo je purpurnom vunom prema Afasovoj usnuloj glavi. „Ovaj ovde možda će poželeti da pokaže svoju kesu i odnese ovo jeftino kući.“

Žene su se najpre smejale. Musa ih je iznenadio. Da li ih začikava? Videle su da je vuna loša. Osim toga, boje su bile smešno neprikladne. Narandžasta i purpurna su treperile pred očima, živahni stric i njegova koketna nećakinja. Žene su se mrštile i trljale lica pokušavajući da zamisle gotovu prostirku. Ovo neće valjati. Odmahnule su glavama.

„A šta biste htele zabadava? Zlatne niti?“, upita Musa podigavši glas i zaškiljivši na Miri. „Da nisi više odmahivala glavom. Žena nikad ne sme da odmahuje glavom.“ Potresao je vunu. „Ovo ili ništa. Porodi se bez prostirke.“ Zažmurio je i obrisao lice vunom. Žena ga je ponizila. Pred Martom. Platiće za to. Vino mu se cedilo iz srca. Zbog ovoga će je prebiti.

„Porodi se na slami“, rekao je. Napola je otvorio jedno oko, poput guštera, da vidi posledice svoje oštine. Lice njegove žene, naravno,

bilo je bezizrazno, ali činilo se da je Marti neprijatno. Možda bi, zbog nje, trebalo da se prikaže plemenitijim. „Miri ne želi da se porodi na slami“, reče on Marti. „Razgovaraj s njom. Ume da bude tvrdoglava.“ Podigao je ostatke uvis, ponovo trgovac i lažljivac. Ubediće ih on.

„Uzmi, uzmi“, rekao je Musa glumeći nestrpljenje. Bacio je vunu Marti pred noge tako da je morala da se sagne da bi je podigla. Gušter je najzad otvorio i drugo oko. Prešao je jezikom preko usana. Ako je Miri mršava koza, mislio je, onda je Marta kobila. „Ove boje će ti doneti sreću“, rekao je, ponovo na pijaci. „Rodićeš dečaka. Rodićeš dva dečaka, Miri. Jake poput bikova. Dva mala boga. Narandžastog boga i purpurnog boga.“

Srećna prostirka što obećava sinove? Marta zgužva vunu. Pomešala je povesma. Možda narandžasta i purpurna ipak idu zajedno. To su plodne boje tame i dana, žetvenog noćnog neba, spremni spoljni listovi indijskog kukuruza. Nasmehila se Miri. Ako pomogne Miri oko tkanja, možda će im to obema doneti sreću. Miri slegnu ramenima i uze vunu. Njen muž se odlučio za narandžastu i purpurnu. To je to i ne treba trošiti reči. Nema smisla moljakati za bolju vunu ili bilo koje povesmo zemljanih boja kakva su se njoj dopadala. Moraće da rodi dete na prostirci kakvu bi prodavač mirisa upotrebio da izloži svoju robu.

„Narandžasta. Vidite? Dobro ste odabrale“, reče Musa čestitajući ženama i sebi na dobrom ukusu. „Ovo je najbolja boja. Iz močvara. Još dalje od močvara. Sto dana na kamilama i još sto dana čamcem. A onda ima da se hoda kroz travu do kolena. Prave boju od biljaka. Tamo je sve narandžasto. Nebo. Lišće. Oči ljudi... Svi nose ogrtače od narandžaste vune pa se utapaju u boju tla. Nevidljivi su. A purpurna? Ona je iz Tira. Tkači prave boju od riba. Riba ili puževa. Neće da kažu.“

Pričao im je kako svake godine ide u Tir da kupuje i prodaje. „Oni imaju samo purpurnu vunu“, rekao je. „Žene ne podnose miris tih riba ili puževa. Ali kad vide moju narandžastu vunu i prinesu je nosu, trče po svoje muževe i očeve. Nema veze, Miri, što je nit tanka. Ko mari za pokidane niti kad je boja tako jaka i slatka?“ Žene ne nestaju kad nose narandžastu vunu u Tiru, objasnio im je. Luđački su vidljive, poput leptira. Kao i žene na jugu kad, po njegovom povratku

iz Tira, kupe svu njegovu purpurnu vunu i najzad se vide na pozadini narandžastog neba i narandžastih cvetova.

„Ponekad mi se čini da trgujem samo bojama, a ne vunom“, rekao je, veseo što zaključuje pogodbu čarobnom i nestvarnom notom. „Ja sam kao neko ko prodaje zvuke umesto bubnjeva i svirala. Trgujem mirisima umesto hranom. Stari, probudi se Evo nečeg lepog.“ Bacio je praznu flašu Afasu u krilo. „Zamisli, starče. Karavan boja, muzike, mirisa. Tako lak tovar. Gledaj kako kamile jure. Čovek bi mogao tako da se obogati. Pitaj nju. Ona će videti.“ Pokazao je na Miri. Šta je mislio pod tim: „Ona će videti“? Da će Miri videti kako joj muž stiče bogatstvo? Ili će putovati s njim na jug, sto dana, sto dana, a onda pešačenje, s bebom privezanom na grudima, dok iz njegovih korpi teku zvuci i boje po stazi, dok se mirisi prosipaju po vodama močvara do kolena dubokim?

„To je to. Nema više magarice“, reče Šim kad se s beduinom vratio u šator i pridružio ostalima oko vune u senci ulaznih krila. Onda: „Tamo ima nekog. Neki dečak, čini mi se.“ Obrisao je znoj sa čela. Prešao je jezikom preko usana. Naduo je obraze i glasno odahnuo. Hteo je da svi vide koliko se umorio i ožedneo. Kad mu Musa ponudi mešinu s vodom, kao što mu je gostoprimljivost nalagala, moći će odlučno da odmahne glavom, privlačan jak muškarac koji se drži načela. Podići će ruke, dlanovima napred, kao da ga vređa i sam prizor vode. Pljunuće da pokaže kako neće ni pljuvačku da proguta da bi olakšao žeđ. Sada ima priliku da stekne poštovanje i divljenje — nekakvu nadoknadu za kiriju i porez na vodu koje mu je gazda iskamčio. On je iznad iskušenja, videće oni. Neće prekinuti post dok sunce ne zađe. Neće da vara, kao što ostali očigledno jesu. Video je izbor hrane i pića pred Musinim nogama, praznu bocu u Afasovom krilu, i prezreo svoje drugove.

Šim nije imao prilike da pljune. Musa pucnu prstima ženama da začute. Nestrpljivo je rukom mahnuo plavušanu da priđe. Želeo je da čuje šta tačno ovaj ima da izvesti, ali ne zato što je mario da čuje da li je Šim umoran, žedan i jači od iskušenja, niti da li je magarica odvučena, niti za to što je beduin, njišući se kao pustinjač u zanosu, tako jako čupao kosu da je na glavi imao krvi — i muve.

„Koji dečak? Kakav dečak?“, upitao je. „Šta hoćeš da kažeš? Tamo ima nekoga? Gde, reci.“

„Ispod ivice“, reče Šim. Neodređeno je pokazao ka svojim stopalima. „Nizbrdo, podaleko...“

„Šta je rekao? Je li to onaj peti kog ste videli da ide? Da li je Jevrejin? Onaj kog sam ja video je običan seljanin. Je li to taj? Imao je galilejski naglasak.“ Šim slegnu ramenima. Kakve veze ima ko je to? „Težak posao“, reče. „Životinje su dvostruko teže kad su mrtve. Ožedneo sam...“ Setio se beduina. „I on je.“

„Mršav čovek. Je li bio mršav?“ Još jedno sleganje ramenima. „Nije...“ Zastao je. Nije želeo da kaže: „Nije debeo“ Musi. „Nije debeo kao ti.“ „Nije krupan“, rekao je umesto toga. „Nismo razgovarali s njim. Samo smo bacili magaricu. To smo obećali. Pala je...“ Ponovo pokret rukom. „Promašila ga je za dlaku. Ali bio je to žedan posao.“

„Opiši ga onda. Kakav je čovek, šta misliš?“ Šim raširi ruke i nasmeja se. Otkud on zna? Gazda je naporan čovek, očigledno opsednut uzimanjem stanarine i zarade od svakog stvora na svojoj zemlji. Neće da sarađuje s takvim pohlepnikom. „Neko ko nema ništa, rekao bih. Ne gubi vreme oko njega...“ Podigao je ruke, dlanovima napred. Zatresao je glavom. „Nećeš se obogatiti.“ Musa je makar za tren začutao. Zinuo je i širom otvorio oči. Evo prilike da Šim kaže šta ima. Načinio je još tri koraka u šator i stao tamo gde može da govori tiho i dostojanstveno, a da ga ipak svi čuju. „Ni ne pomišljaj da mi ponudiš mešinu s vodom“, rekao je. „Duh moga posta je takav da moram da odbijam hranu i vodu dok god ima sunčeve svetlosti. Ostali su možda manje strogi prema sebi. Starijem čoveku se možda greške mogu oprostiti. A žena po prirodi nije duhovno biće kao muškarac. One su lažna blaga, kao što kažu knjige. I ko može da im prebaci zbog njihovog ponašanja? Ali za mene su odricanje i prosvetljenje blizanci. Samo trpeći srešćemo boga u istinskim nama samima. Odlazimo u pustinju jer u samoći jasnije čujemo sami sebe...“ Možda je u tom trenutku trebalo da pljune, a onda da im održi govor o višim nivoima posta. Valjao je pljuvačku po ustima i tražio nezastrt deo poda, ali opet nije imao prilike da pljune. Musa je, iznenađujuće brzo, skočio napred i uhvatio ovog privlačnog jakog muškarca od načela za gležanj, stiskajući ga noktima za jamice iznad pete. „Boli li? Je li bog već tu?“ Drugom rukom je izvukao Šimov mali prst iz sandale, odvojio ga od ostala četiri i povukao, kao neko ko lomi kost iz pečenog pileta.

„Ne govori“, rekao je, mada je Šim imao daha samo da cvili. „Ćuti. Radi što ti kažem. Vрати se i dovedi ga, tog petog.“

„On... možda neće...“

„Vрати se i dovedi ga.“ Povukao je mali prst poslednji put i pustio Šimovo stopalo. „Je li ti prijalo? Je li to patnja za kojom tragaš?“

Šim se izmače iz njegovog dosega. Bol nije slabio. Malić mu je bio crven i čudno iskrivljen.

„Požuri“, reče Musa.

Šimov gležanj nije mogao da ponese njegovu težinu. Stajao je na jednoj nozi. „Do sada je već otišao“, rekao je najzad. Nije zapazio drhtanje u svome glasu. „Bio je to pastir. Skupljao je jaja. Ili tražio zalutalu ovcu.“

„Vrati se i proveri.“

Šim je mogao da kaže: Idi ti pa proveri, ali nije hteo da rizikuje još bola, još jedan iščašen prst. Mora da ostane miran i dostojanstven. „Bol i prosvetljenje su blizanci“, rekao je. A zatim: „Pošalji nju, svoju ženu. Pošalji njega.“ Beduin je i dalje čučao ispred šatora. „Pošalji nekoga ko može da hoda.“ Okrenuo je leđa svome gazdi. On je sveti čovek. Odmah će da se vrati u svoju pećinu — ako bude mogao da podnese bol u gležnju i prstima — kako bi nastavio svoj uzvišeni post.

Musa je pozeleo da mu je tučak pri ruci. Pokazao bi kakvu štetu može da napravi rukama i kolenima ovog čoveka. Nikad se taj ne bi ponovo molio. Musa nije voleo da mu se iko protivi. Ljudi su kao magarci, pamćenje im je dugo. Ako dozvoli ovom Šimu da samo jednom uspe da mu se suprotstavi, onda će mu se on usprotiviti svaki put. Da karavan nije otišao i da su mu rođaci pri ruci, onda bi stvar bila jednostavna. Musa bi morao samo da pljesne rukama i pet muškaraca bi dotrčalo da nauče plavušana pravilima stanovanja pod kiriju. Ali rođaka nije bilo. Jedini saveznik bila mu je njegova žena, a ona bi jedva uspela da kamenom slomi plavušanove prste kao što je zaslužio. Osveta će morati da sačeka. Musa će se pretvarati da je miran. Moraće da bude diplomata — ako je to ono što je neophodno da ponovo vidi Galilejca.

Mahnuo je rukom Miri. „Gore, gore“, rekao je. Uхватила ga je za ruke i povukla. U dahu su mu se osećale urme. Disao joj je pravo u lice.

Kad je sedeo ili stajao Musa je bio impozantan čovek, ali u svakom drugom položaju bio je, poput kamile, ranjiv i smešan. Miri ga je podigla samo dopola; noge su mu se krivile, kolena se raširila, zadnjica se tek odigla od postelje. Morala je tako da ga drži mnogo puta do sada, kad je bio pijan ili prosto lenj zahtevao je da mu pomogne da se olakša iza šatora. Kad bi ga tada pustila, njen muž bi se srušio u sopstveni izmet. Očaravajuća pomisao. Uvek je želela da ga pusti. Nikada nije. Nije ni sada, iako je bila u iskušenju. Toliko gorčine je imala da izrazi. Držala ga je čvrsto dok je zabacivao glavu i ramena napred kako bi ga sopstvena težina pomerila sa zadnjice na kolena, a onda je ponovo povukla. Musa je najzad bio na nogama, spor i opasan.

Šim se već odmakao sto koraka od šatora i žurio je — hramljući kad se seti da treba. Prst i gležanj su mu preživeli. Uznemirio se, ali se i radovao. Znači, zbog ovoga je putovao tolike dane u ova gluva i gola brda, mislio je. Musa je bio proba njegove snage. Musa će biti njegova pokora. Do sada je očuvao dostojanstvo, mislio je, i zbog toga su mu se divili, makar onaj starac i Jevrejka. Ali od sada će morati da bude budan i na oprezu. Musa će mu biti stalni neprijatelj. To je čovek koji bi bio u stanju da dođe noću do pećina i dimom istera stanare, ili da im oduzme pravo na vodu, ili nešto još gore. Nema bekstva od njega. Zato je, kad je čuo debeljkov skliski glas kako ga zove preko trnjaka, stao i okrenuo se. Bilo mu je pomalo muka, istini za volju, kad je video kako Musa stoji tako čvrsto, s jednom rukom skrivenom iza leđa, svih prevoja i nabora tela glatkih i monumentalnih od teške tkanine njegove tunike. Kakva se čarolija sprema? Ne bi se ni najmanje iznenadio da vidi debeljka kako trči prema njemu po trnjaku, preskačući kamenje kao mladi jelen, ili skače na njega, brz i lak poput zeca. Opet će ga zgrabiti za gležnjeve i polomiće mu prste, jedan po jedan.

Šimu su se tresle ruke. I prsti na nogama. Nije mogao da se pomeri. Stajao je među kozama savivši dlanove iza ušiju da čuje šta Musa govori.

„Šta si zaboravio?“, vikao je krupni čovek. Glas mu makar nije zvučao ljutito.

Šim nije imao pojma šta je najbolje da kaže. Zaboravio je dozvolu da ode? Neće se izvinjavati. Je li prenebregao neku učtivost? Ovo ga je zbunjivalo. Nije mogao da progovori. Bio je riba uhvaćena na udicu. Načinio je korak-dva prema šatoru. Zatim deset, pa još dvadeset. Bio je makar spreman da razgovara.

„Ostavio si ovo“, reče Musa kad je Šim prešao pola puta. „Pogledaj. Dođi.“ Pokazao je skrivenu ruku. Držao je Šimovu uvijenu palicu za hodanje, njegovu amajliju, njegov duševni mir, njegovog jedinog saputnika. To je bio njegov znak svetosti. Zaboravio je da ga ponese.

Šim se nije osećao dobro ni bezbedno bez svog štapa. To nije bilo ni grčki ni logično, ali on je voleo to izuvijano drvo; svaka krivina bila je deo ciklusa njegovog života. Bio je deo njega koliko i uvojci na glavi. Ako ga se dokopaju zlonameme ruke — kao sada — mogu pomoću njega da ga muče bolovima i ružnim snovima. Mora da ga

dobije natrag. Treba li da se vrati sporije, da pokaže kako nije zabrinut? Ili treba da požuri bezbrižnim koracima da pokaže svoju neustrašivost? Požurio je, gotovo potrčao do šatora. Video je da Musa drži njegov štap za pešačenje obema pesnicama, spreman da ga pruži ili da udari. U glavi mu se pojavila slika magarice. Sad je shvatio njene rane, krv, polomljene kosti. Magarica je bila njegov mali prst.

„Vrati se i dovedi malog Galilejca. Za mene“, reče Musa čim se Šim vratio i stao pod šator neposredno van domašaja. Musin glas bio je blag i umirujući. Bio je trgovac primoran da spusti cenu. „Ili mi dozvoli da zadržim ovu palicu neko vreme i povedi me do mesta odakle si ga video... Ne plašiš se litice? Nadam se da se ne plašiš pada.“ Musa ispruži ruku i meko, čudno, dotače vrhom štapa Šimovu nogu. Šim nije progovorio niti je odmahnuo glavom.

„Miri“, nastavi Musa, „donesi medene vode za mog rođaka. I malo urmi. Namesti jastuke.“ Miri se namrgodi i mahnu glavom prema Šimu. Budala je ako priđe bliže. Nije umela da kaže da li Musa namerava da ga ubije ili samo da ga napravi budalom.

„Ja sam u postu“, reče Šim ne makavši se. Miri mu klimnu glavom i nasmeši se. „Ne jedem dok ima sunca. Ne pijem. Neću dozvoliti sebi da se odmaram na jastucima. Nema ustupanja, bez obzira koliko je zadatak odvlačenja tvoje magarice bio iscrpljujući.“ Evo mu prilike. Najzad je pljunuo u pesak. „Ne mogu čak ni pljuvačku da progutam iz straha da mi ne ublaži žeđ.“

„Je li ti dozvoljeno da progutaš reči?“, upita Musa. „Onda bi možda bilo dobro da pojedeš ono što si danas izgovorio i počneš iznova. Počni ispočetka. Uradi ono što tražim. Pođi sa mnom. Pokaži mi gde je. Ako je to onaj na kog mislim, onda je bliže anđelima no što ćeš ti ikada biti. Nisi u pravu, vidiš. Nije on neko ko traži ovcu ili skuplja jaja. Neki nikogović. On je iscelitelj, a njegovo stado su ljudi. Njegova jaja su...“ Ne, nije umeo da smisli ništa za jaja.“ U njemu ima svetosti. Ako je to taj čovek. On mi je spasao život.

Musi se dopadao završni potez. „On mi je spasao život.“ Koristan mamac, upotrebljavao ga je i pre. „Ovaj dragulj nije čist, istina je“, rekao je jednom kupcu tog proleća i obavio prodaju. „Ali on ima i sposobnost da leči. Ovo je kamen koji mi je spasao život.“

Musa više nije morao da govori Šimu, čak ni da ga gleda. Mogao je da ga zaboravi. Ovo je bio još jedan pijačni trik. Uputi svoje primedbe masi. Zanemari kupca. Pusti ga da se bori sa sobom. A ovde je imao malu gomilu željnih slušalaca. Njegova žena, naravno, koja je slušala po dužnosti; žena Marta; starac. Svi žive u strahu od smrti i svi se plaše starosti i bolesti. Prema tome, svi vole da čuju o isceljenju. I beduin je — iako nije prestajao da se njiše i čupa svoju izmučenu kosu — obratio pažnju na Musu. Čak i ako nije razumeo ni reč, prepoznao je pripovedačev ton.

Musa je ponovo, uz Mirinu pomoć, seo na svoje prostirke. Prevukao je rukama preko lica i pustio ih da mu padnu u krilo. Odakle da počne? Ovo je teško. Mora da kaže istinu. Samo da kaže istinu i ponovo vidi tog čoveka. Čeznuo je za prilikom da ga ponovo vidi. Čak bi i platio da ga ponovo vidi. Musa nije prepoznavao samog sebe. Da se nije zaljubio u taj krhki glas, u te ruke? Da nije poludeo? Ili je jednostavno popio više nego što je mislio?

„Pre dva dana“, započeo je, „imao sam groznicu. Bio sam gotovo mrtav. Vreo, hladan i mokar. Jezik mi je bio crn. Pitajte nju. Pevala je za mene celu noć. Ona ima glas kao u kože. Glas kao što je njen mogao bi da potera đavola i očisti nebo od ptica. Ali ni ona nije uspela da istera groznicu. Miri, reci im da je bilo tako.“ Čekao je da njegova žena poslušno klimne glavom. „Šta je mogla da učini? Osim da se moli? Već je oplakivala svog muža. Neće više imati čoveka da se ovako dobro stara o njoj. Bio sam samo komad mesa, a uskoro bih postao tvrd i nem poput kamena. Ne sećam se ničega osim kapija smrti.“

Gde god ima pijaca, ima i propovednika, pa je Musa znao reći i pokrete koje treba da koristi kako bi dodao malo svetosti svojoj priči. „Otišla je da potraži trave, da načini melem za moju glavu. A kad je otišla, u moj šator ušao je neki stranac. On je bio moje svetlo i moj spasitelj. Pojavio se niotkuda. Stajao je ovde, odmah pored moje postelje, zatim ne više tako blizu, onda je otišao pa se ponovo vratio. Vazduh se zgušnjavao, ali sam mu ipak sve vreme video lice. Čuo sam mu glas. On je iz Galileje. Rekao je svoje ime. Ne mogu da ga se setim. Sipao mi je svoju svetu vodu na čelo. Spustio mi je svoje svete prste na lice. Rekao je: ‘Bog voli ovog čoveka. Svi bogovi vole ovog čoveka. Ovaj čovek je roba koja se ne sme dotaći. Neću vam

dozvoliti da nam uzmete ovog čoveka.' Spustio mi je prste na grudi. Vrućina i hladnoća su pobegle iz mene. Išćupao je đavola lako kao što biste vi izvadili košticu iz masline. Uhvatio je smrt među prste. Bacio ju je na zemlju kao da je... kao da je koštica masline...“

Musa se nakašlja da dobije u vremenu. Nije mogao da smisli kako su to smrt i maslinove koštice isto. Pokušao je ponovo. „... Znao sam da ću doživeti sede kose, jer... Ne treba da mi verujete na reč. Pitajte nju. Vratite se za dvadeset godina. Baš ovamo. Videćete mene sa sedom kosom. Da li sada razumete?“ Najzad je pogledao Šima. „Čovek kog si video, taj dečak, on me je oživeo... Taj Mali Galilejac je oterao smrt.“ Ponovo je pokazao svoju ženu. „Pitajte nju. Ostavila je samrtnika i vratila se da vidi čudo... Vidite li?“ Pljesnuo se po grudima. Potegnuo je meso obraza da pokaže kako je mek i krupan. „Ja sam obnovljen.“

Sve je bilo tačno kako je Musa želeo. Imao je cilj; imao je društvo; imao je plavušanov štap.

„Hajde da vidimo tog tvog svetog čoveka“, reče Šim, prvi put zadovoljan što nije u središtu pažnje. „Hajdemo, hajdemo.“ Pozvao je svoje drugove isposnike sa sobom. Što ih više ima, biće bezbedniji. Nije ih trebalo ubeđivati. Marta nije mogla da propusti priliku za dalja čuda. Afas je skupio snagu i pridružio se hodočasnicima. Iscelitelj je njegova jedina nada. Beduin ih je pratio poput psa, uvek radostan zbog istraživanja. Hoće li neko i iz njega da istera demone? Krenuli su ka litici usred podneva, kada samo luđaci napuštaju svoje šatore, da nađu Galilejca, ako je to bio on. On je možda svrha njihovog isposništva. On je odgovor na njihove molitve. Poput Muse, biće obnovljeni.

Miri i kože su ostali sami. Njima čuda nisu bila potrebna. Miri je jedno čudo već lišilo udovištva. Nije želela da se sretne licem u lice s isceliteljem. Poželela bi da ga ošamari. Poželela bi makar da se đavolji dah s mirisom jaja vrati u usta njenog muža. Poželela bi da se vreme odvrti unazad poput svitka pergamenta do dana kada je Musa ležao na svojoj postelji pocrnelog jezika, trubeći fanfarama nevolje. Ali Miri ionako nije verovala u Musinog iscelitelja. On je za nju bio stvaran koliko i dvorepa goveda.

Gledala je petoro hodočasnika kako nestaju prema sipkoj padini trnjaka, brzinom prilagođenom sitnim neravnomemim koracima

njenog muža. Mogla je da zaplače. Mogla je da uzme muževljev nož i unakazi se kao što čine udovice. Umesto toga, vratila se zamršenim povesmima vune i malom svetu svog razboja.

Miri bi u običnim okolnostima više volela da tka po dnevnom svetlu ispred šatora. Majstori koji rade po gradovima rekli bi da tkači koji postavljaju razboje na otvoreno treba najpre da pronađu uzdužne i poprečne grede okoline, linije senki, puteve, duhovne staze. Tkanje i predeo treba da se usaglase ili će tkanina izgubiti oblik. Vetar, voda i niti, linije nanosa kamenja, nivoi stena, pruge vune, sve to treba da teče usklađeno i onda će tkanina biti istinska. Tkač i orač treba da se ujednače. Nije dovoljno poznavati samo predivo. Treba poznavati i zemlju, rekli bi.

Ali Miri je jednostavno volela svetlost na otvorenom. Volela je samoću. Najviše od svega volela je one trenutke, rano ujutru, dok je nebo još bledo i nespremno i niko drugi nije budan, kad je komad tkanine započet i kada može da izađe, bosonoga, da razgleda novo tkanje na razboju, niti zategnutih od hladnoće i vlage. Pokupila bi sićušne puževe koji su se popeli da se počaste vunom. Stresla bi prašinu i rosu sa tek izatkanog materijala. Kada tkanina postane kvadratna, istinita i napeta, razboj bi se pretvorio u harfu. Tkanina bi brujala jednim tonom za nju. Nije mogla da dočeka notu koju će pevati porođajna prostirka. Najpre mora da nađe mesto za razboj.

Miri bi volela neko mesto gde bi mogla da radi na miru, podalje od šatora i domašaja Musinih ruku i glasa. Već je videla jedno ravno mesto zaštićeno od vetra, ne previše kamenito. Biće bezbedno i udobno kad ukloni kamenje i počupa trnje i korov. Neće se mučiti s potkom i osnovom okoline. Dovoljno je putovala da zna kako neće naći saglasje u ovoj nemirnoj pustinji. Nema tkanja koje može da se meri s ovim žilavim vetrom, razbacanim stenama i svetlom; samo neko iz grada može da pomisli kako tako nešto postoji. Neće se baviti nepotrebnim stvarima; postaviće razboj na tlo dovoljno čvrsto da drži klinove, negde gde svetlost dopire sleva, tako da joj desnica ne baca senku na tkaninu. Predivo je za nju bilo važnije od zemlje. Dobro, dopušta da majstori u jednom imaju pravo — zaista je najbolje tkati napolju, pod suncem, i ostaviti tkaninu da se preko noći navlaži i rastegne pod zvezdama. Takva tkanina traje duže od one iz radionice, koja nije očvrsla od sunca, vetra i rose. Tkanina iz radionice je poput razmaženog deteta koje sve vreme provodi u kući. Čim izađe na kišu, vrućinu ili hladnoću, tanji se i kida.

Dok je išla ka odabranom mestu noseći osnovne grede razboja, Miri je shvatila da neće moći da ih namesti daleko od šatora kao što je želela. Mesto koje je odabrala bilo je savršeno, osim u jednoj stvari. Tu je bilo šest koza. Pet ženki nije bilo privezano. Nije bilo pastira koji bi ih sprečio da lutaju. Nije bilo pasa. Niti drugih žena. Miri neće moći da ostavi svoju porođajnu prostirku bez nadzora. Tokom noći će koze zajedno s puževima da se goste vunom. Koze vole tkanine. Vole njihov ukus, ali i boje. Vole da obeduju ogrtače i ćebad. Kad bi mogle, svukle bi usnulog pastira do gola. Pojele bi i đavolov šešir.

Najpre je htela da priveže koze pored jarca. Ali bila je trudna. Bilo je vrućina. Koze su se razišle po žbunju tražeći hranu. Jurenje koza je posao za dečake. Osim toga, koze privezane u ovakvoj prašnjavoj pustari neće dovoljno jesti, a gladne koze ne daju dobro mleko. Nije imala izbora. Moraće da postavi razboj u šatoru i da trpi Musino društvo.

Nije bila navikla da namešta razboj unutra. Nije znala ni obrede ni pravila. Razboj, postavljen u šatoru, treba uvek da gleda tačno prema ulazu, tako je čula; krila ulaza ne smeju da budu spuštena dok tkalja radi. Ako se ulaz slučajno zatvori, napola gotova tkanina može slobodno da se baci. Postojale su molitve koje treba izgovoriti kad se razboj namešta, i molitve za trenutak kad se gotova tkanina iseca. Na nesreću, Musina postelja je već stajala okrenuta ulazu. Nije želela da tka u njegovom domašaju.

Miri je zato izvadila klin jednog zida šatora, između gornje i donje prečke. Umotala je krila od kozje dlake do krova i pričvrstila ih kožnim trakama i kamenjem. Načinila je otvor širok tri koraka koji je noću mogla lako da zatvori protiv vetra i koza. To joj je dalo pristup u mračni deo šatora, iza tkane zavese koju je sebi načinila pre nekoliko meseci. Tu je spavala kad je Musa nije želeo, a tu su stajale i zalihe. Mirisalo je na plesnivo brašno i kože. Raščistila je prostor širok dva i dug četiri koraka. Velika porođajna prostirka. Donela je delove razboja koje su ona i Marta već namestile — prerano — pred ulaz u šator.

Miri je razboj ostao od majke. Nameštala ga je već mnogo puta, na otvorenom, i izatkala toliko tkanine u toliko različitih logora — krila šatora od kozje dlake, pokrove i ogrtače, marame i velove, prostirke i

čilime, vunene uzde za kamile, zavese, putničke torbe — da joj je tkanje bilo kao disanje. Tu, u šatoru, stajao je ćilimčić koji je načinila od sive i crvene vune u onim bezbrižnim danima dok joj je majka bila živa, pre nego što je postala teret svome ocu. Bile su tu korpe od kozje dlake i pamučne vreće za brašno od nebeljenih niti. Bila je tu i plavo-zelena zavesa, dvostruko tkana, koju je započela kad su logorovali na brdu iznad mora i kad je njen otac pustio glas da će je dati bilo kom muškarcu koji je zatraži. Musin karavan zaustavio se tu i otac ju je prodao za ukrašeni mač i zimski kaput postavljen ovčjim krznom. „Možeš da uzmeš razboj“, rekao joj je otac. Tu je bila i crna vunena haljina koju je izatkala za venčanje, izvezena crvenom i plavom pokrsticom, s pletenim vunenim pojasom, ukrašena školjkama. Sama je izatkala vunu i pamuk. Sva njena prošlost bila je od tkanina. Sad će načiniti i porođajnu prostirku, narandžastu i purpurnu.

Dala se na posao. Privezala je pokidane narandžaste niti u jedan dugačak komad i zategla ga preko dve šipke osnove. Privezala je šipke, prepune narandžaste vune, za poprečne grede. Pričvrstila je jednu gredu za zemlju udarajući kamenom kao čekićem. Povukla je drugu gredu što je više mogla, kako bi vuna bila podjednako zategnuta, i pričvrstila i nju za zemlju. Donela je kamenje u šator i poređala ga oko klinova kako ne bi klizili. Namestila je uzdužne i poprečne šipke i grebeno. Narandžastu vuna, ovako razmotana, bila je manje drečava nego na suncu. Možda je njen muž bio u pravu kad je odabrao ovako vesele boje.

Otvor koji je napravila na krilu šatora gledao je preko padine obrasle žbunjem prema litici i dalekim purpurnim brdima, manje jarkim od vune. Negde ispod, izvan pogleda, Musa i njegovi stanari lovili su čuda. Od kakvog to samozavaravanja pate? Hoće li galilejski mladić ili dečak, ta božanska prilika koja se tako sudbonosno uvukla u njihov šator, izlečiti starčev rak, oploditi ženinu mrzovoljnu matericu, načiniti Šimovo srce lepim kao što mu je lice, isterati luckaste duhove koji su se uselili u beduinovu glavu, spustiti boga na liticu da preobrazi Musu i svede ga na pravu veličinu?

Miri je stezala šakama svoj stomak. Znala je da se život ne popravlja molitvama niti čudima. Zapravo je suprotno. Neka ih, neka traće vreme. Baš nju briga. Nadala se samo da će ih potraga odvesti

daleko i da će biti mirna ceo dan, celu godinu, da se izgubi u vunenim nitima. Sela je prekrštenih nogu za razboj. Protrljala je grede vrhovima prstiju, baš kao što je činila njena majka, onako kako će činiti njena kći. Trznula je nit. Zasvirala je na harfi. Još nema narandžastih nota. Prerano je da njena porođajna prostirka zapeva.

Isus nije očekivao nikoga. Naravno, bog je u blizini. Nevidljiv, možda bez dokaza o svom prisustvu, suviše povučen da se umeša. Ali spreman da se stara. Ako bude potrebe, bog će pokazati Isusu kako da pretvori kamenje u hleb i da uzme vodu iz oblaka. Sve je moguće onome koji veruje. Na kraju posta bog će mu, ako tako odluči, dati dovoljno vere da skoči s litice umesto da se penje uz nju. Neće se plašiti smrti. Anđeli će poleteti iz svojih nebeskih staništa, uhvatiće ga za ruke i odneće ga kući, u Galileju. Pod njihovom brigom neće morati ni kamen da dotakne stopalima.

Isus je tačno znao u šta veruje kad su anđeli u pitanju. Polagao je svoju veru u njih. Za njega su bili stvarni koliko i ptice. On nije bio kruti sadukej. Ali nije bio toliko načisto u vezi s ostalim, težim dnevnim pitanjima, onim bez krila. Sedeo je prekrštenih nogu i trudio se iz sve snage da prati rasprave koje su u hramu vodili stariji ljudi, ali nije nalazio zadovoljstva u njima. Suviše lako se slagao sa svakom zamisli koja bi mu se strastveno izložila.

Naravno, Jevreji treba doslovno da prihvataju Mojsijeve zakone. U tome je video smisla. Klimao je glavom i udarao zglavcima prstiju o pod, mladić mudriji od svojih godina. Ali da li pravoverni Jevrejin treba da odbaci sve čega nema u zakonima — besmrtnost duše, na primer, ili radosno očekivanje spasitelja — iz straha da ne bude ocenjen kao neiskren i da ga bog ne odbaci? Na to nije mogao iskreno da klima glavom i kucka prstima jer je, kao i svaki mladi božji sledbenik, i sam gajio nade u besmrtnost i molio se da vidi spasitelje. Nadao se da će doći na zemlju i učiniti boga opipljivim, da će posredovati kod njega za sve sukobe na zemlji. Ali hoće li spasitelji oterati Rimljane, ili će im dopustiti da neozleđeni ostanu? Ni ovde Isus nije mogao da tvrdi kako ima čvrst stav. Nisu mu se dopadali porezi, nameti i desetine koje su Rimljani nametnuli Galileji da bi isplatili velike mermerne građevine, vodovode i beskrajne puteve, ali nije mogao sebe da natera da mrzi mesne legionare, preplašene dečake ružičaste kože rodnom izdaleka. Sažaljevaio ih je. Oni nisu bili obrezani. Nisu bili Jevreji. Nisu imali ugovor s bogom. Nisu imali mesto u raj.

Isus je boga shvatao jednostavno, seoski, ne učeno. Verovao je za sebe da je božji nećak, rođak boga koji je, pre mnogo godina,

između svih porodica odabrao jevrejsku — ne rimsku, naglašavao je — da se s njom orodi. Izbavio ih je iz ropstva i doveo ih u obećanu zemlju, u Galileju. Ako bog želi da se Rimljani povuku, da odu sa svojim porezima po svojim putevima natrag u svoj rodni grad, onda će to da obavi sam. Ima snage, jer je čvrst i mišićav. Njegova priroda nije ženska. Graditelj kao što je bog, koji drži u pokretu kroz vazduh veliku mašinu zvezda i planeta, neće imati teškoća s Rimljanima ako odluči da ih istera. Činjenica da nije odlučio da ih istera govorila je o tome da se bog ne zanima za pitanja tela. Njegovo carstvo su um i duša, duh, a ne telo, doba koje nastupa, a ne sadašnjica. Doći će do bitke, gorke i uzvišene, ne protiv Rimljana nego protiv legija zla. Svi demoni će biti pobijeni i svaki greh poražen. Onda će bog pozvati svoju porodicu na čistinu svojih polja. Bog će ih odvojiti ponaosob, kao što pastir razdvaja ovce od koza. Onda će vode navaliti u divljinu i potoci u pustinju; vreli pesak postaće jezero, a žedno tlo izvor vode; od lovišta šakala nastaću močvare, a trnjaci će procvetati crvenim cvećem. To obećavaju sveti spisi.

Isus je sedeo u pećini i posmatrao otrovne magle kako se dižu iz mora, očekujući da u svojoj samoći doživi viziju božjeg mahovinastog raja. Nije očekivao da će ga uznemiriti posetioци. Ali tu se najpre, posle jedva jednog izdržanog dana posta, pojavila leteća magarica, zatim lica na grebenu, a sada ova petorka. Sedeo je savršeno nepomično, previše uplašen da se sakrije u molitvama, i posmatrao bojažljivo izaslanstvo kako se izlaže opasnosti da stigne do krhke upravne stene na litici. Gledao je plavokosog — ne više anđela — kako pokazuje svojim čudnovatim pratiocima kameno uzvišenje i ulaz u pećinu. Povukao se dublje u tamu i virio poput mačke. Mora da su spazili pokret senke ili čuli odgurnut kamen, jer su ostali tu, stojeći ili sedeći na nagnutom tlu i gledajući prema mraku u obliku ključaonice u kom se on skrivao kao da na svetu nemaju nikakvog drugog posla nego da ga čekaju. Nije čuo reči, ali je čuo njihove glasove. Bili su tanki i plačljivi, kao u jagnjadi. Ta pomisao ga je malo razveselila. On je mačka. Oni su jaganjci.

Da je tu bilo pet pastirčića, pet kamilara, pet legionara, pet nekih istih, možda mu njihovo prisustvo ne bi bilo toliko zlokobno — ali ovo petoro bili su kao životinje u Nojevoj barci, neprikladni i uznemirujući prijatelji.

Još jedno lice bilo je Isusu ovlašno poznato od pada magarice, nestašna, nemirna prilika, kože smeđe poput saća, crno-crvene kose. Bio je tu i jedan starac, pognut i spor, nogu tankih poput grančica. I žena; sedela je malo podalje od muškaraca.

Prepoznao je i petog čoveka. Krupni muškarac iz šatora, onaj čiju je vodu i urme uzeo, gotovo mrtvi čovek koji je još juče ležao napušten. Nije se mnogo starao oko njega, samo mu je pozajmljenom vodom nakvasio usne. Samo kap. Ostavio je tog čoveka da umre bez društva. Ali Isusa nije mučila krivica. Plašio se. Sećao se crnog bolesnikovog jezika i vreline groznice. Još nije zaboravio smrad đavola u njegovom dahu, sličan mirisu jaja. Ipak, bio je ovde, oporavljen, krupan, daleko od groba, uprkos svim očekivanjima. Držao je u jednoj ruci štap ili palicu za hodanje, a to je pitomom čoveku poput Isusa, usamljenom, neiskusnom, daleko od kuće, izgledalo zloslutno. Palica je bila od izuvijanog drveta koje bi trebalo baciti ili spaliti. Od vrućine i daljine delovala je izlomljeno i izuvrtano kao đavolov štapić o kom je čitao u pričama starijim od svetih spisa. Vrsta štapa koji pali grmove, lomi kamenje, pretvara se u zmiju, pretvara vino u vodu jednim jedinim dodirrom, pretvara sveti hleb u kamen, izaziva svađe među braćom i navodi majke da teraju sinove iz kuća. Mogao bi da poleti kroz vazduh i prebije uplašenog stanovnika pećine. Bio je to onaj obesni štap kakve đavo koristi da dobre Jevreje odvoji od boga.

Čovek spusti izuvijani štap na tlo i savi šake ispred usta. „Izađi. I razgovaraj s nama“, vikao je zadihano. Glas mu je zvučao poput odjeka glasa, glas gotovo mrtvog čoveka, slab, vodnjikav i bled. „Izađi, Gali. Da vidimo. Tvoje lice.“ Gali? Krupni čovek ga poznaje, zna nadimak kojim su ga zvali njegovi galilejski susedi. Zna odakle je Isus. „Gali. Gali. Ja sam onaj. Od juče.“ Strašna izjava. „Oterao si groznicu. Čudo. Izađi i. Pokaži se...“ Isus je znao da se anđeli i đavoli ne mogu razlikovati samo po izgledu. Lepo ne mora biti puno vrlina. Nije greh biti debeo. Ali osećao je razliku. Anđeli ti čine duh smirenim kada stupe u tvoj život. Đavoli te navode da sumnjaš.. Ovo je dakle đavo, poslat u pustinju, sa smrću i groznicom kao prijateljima, praćen sa četiri lude, nebogougodne duše, da se suprotstavi bogu. Isus neće izaći iz pećine, šta god rekli, kako god

ga psovali, šta god mu ponudili. Došli su da ga kušaju, da ga izmame iz pećine svojim kricima.

Puževi golaći došli su tokom noći i iscrtali svoje srebrne mape po Martinim nogama, a kad se probudila morala je da strese pećinsku pijavicu sa odeće. Osećala se kao da joj je buba golicavka prepuzala lice dok je spavala i položila joj svoja sićušna jaja duž trepavica. Glava joj je bila puna muva. Činilo joj se da je u snu progutala nešto što joj je na usnama ostavilo krljušti i gorku sluz i izgrebalo joj grlo, umotalo se u njen stomak i bockalo je kad god se pomeri. Riba, ili možda debela zmija? Strašni duh guštera kom je pregrizla kičmu? Pećina ju je činila sumornom, uspaničenom i bolesnom.

Morala je da ide nekoliko puta tokom dana, a i noći, do kamenog zida na kraju doline da povraća i obavi veliku nuždu. Kamenje nije pružalo nikakvog zaklona. Uvek je imala publiku sastavljenu od guštera, ptica i muva, a zamišljala je i kako je posmatraju zmije i leopardi. Njen muž, Tanijel, i svi stariji ljudi iz Savije okupljali su se kao zgađene senke. „Ona rađa govno“, rekao je Tanijel. „To je najbolje što može da učini.“ Jednom ju je, posle ponoći, s odećom zgužvanom oko struka, vrele pobunjene utrobe, otkrio beduin. Čučala je, a on je iskočio između dva kamena iznad nje. Njegovo boso stopalo skoro ju je pogodilo u glavu; oboje su uglas kriknuli od straha. Ovo je bio drugi put da je kriknula za skoro deset godina, zapravo od prve bračne noći s Tanijelom. Prvi put je bio pre dan ili dva, kad su je u lice i grudi udarile ptice bežeći iz groba. Kad bi iko u Saviji kriknuo tako glasno, masa bi se okupila pre nego što odjek zamre. Ali ovo je bila pustinja, van domašaja pećina. Niko nije došao.

U prvo vreme plašila se da se zarazila od Muse groznicom ili da ju je ujelo nešto otrovno. Sve je moguće u ovoj divljoj i nemarnoj zemlji. Zato će se ona držati posta, uprkos mučnini i prljavštini. Neće pobeći natrag u Saviju, kao što su joj stomak i zdrav razum govorili da treba. Ako nešto treba da se desi, onda će se i desiti. I dobro, ne samo zlo. Bila je iskusni optimista, a njen optimizam ojačao je od posta. Pustinjski mistici, o kojima je čula iz svetih spisa, pripremali su stazu za boga prazneći svoje stomake i glave dok ne padnu u zanos. Mojsije takođe. Znači, ako ona sve vreme oseća vrtoglavicu, ako je lako delirična i u oduševljenoj panici, onda je to dobro. Čak i loše zdravlje može da se shvati kao predznak poboljšanja njene sudbine.

Bolest je dovela Galilejca do Musine postelje, na kraju krajeva. Možda će ga loše zdravije dovesti i u njenu pećinu? Hoće li kleknuti pored nje kao što je Musa opisao, spustiti joj ruku na stomak i reći: „Neka bi opet bila cela“? Možda će, pomoću nekog čuda, da je progłosi trudnom?

Čula je za žene — neke od njih neudate, neke udovice, bake ili žene čiji su muževi daleko — koje su začele decu bez nečistog učešća muškaraca. Anđeoska deca, tako su ih zvali. Slabašan i smešan način da se kaže istina, mislila je. Ali bilo je utešno misliti o tome, makar u pričama, kako žena može da zanese bez muža među kolenima, kako život može da se začne čisto.

Sve je izgledalo moguće s galilejskim isceliteljem u blizini. Od toga što ga je gotovo spazila, stidljivu gotovo-senku na litici, postala je bremenita makar nadom. Kad je Musa prestao da doziva — „Izađi, Gali. Pokaži se“ — činilo se da je hramovna tišina popodneva zarobljena i pojačana svedenim zidovima doline. Slušala je razgovore insekata, suve opaske mrvljivog tla. Činilo joj se da čuje živo kamenje oko isceliteljeve pećine kako diše, pevuši za sebe, čak se i moli. Toliko je dugo zurila u povučeni mrak pećine-ključaonice da su se među njenim priviđenjima pojavile i utvare nje same, s anđeoskim bebama na grudima i kolenima. Sve devojčice. Nema naslednika za Tanijela i nema razvoda! Ona je bila poput semene čaure pustinjskog grma. Malo sunca ili vetra i otvoriće se.

I tako se Marta prepustila uživanju maštajući da joj je muka zbog deteta. Tegobe su joj bile iste — grčevi u stomaku, proliv i mučnina. Glava joj je lebdela. Leđa i bedra bili su joj izubijani. Lice joj je plamtelo. Čak je zamišljala da je bole bradavice, da su se raširile i potamnele. Čak i ako nije zatrudnela nekim čudom — ili ako nije još zatrudnela — onda su, možda, ovi bolovi mala čuda izazvana nekim promenama u njenoj utrobi za koje je i došla u ova brda da se moli i posti. Možda joj je stomak uznemiren jer sve jalove kiseline rasteruju sokovi plodnosti. Proliv i povraćanje isprazniće je od svih otrova prošlosti. Loša sreća njenog života prolazila je kao što bljutava voda curi iz kese. Biće osvežena i obnovljena. Ako išta može da se desi, onda će se i desiti.

Naravno, tu je bio i onaj drugi, zvocavi deo nje koji je uočavao i plašio se one druge, bezbožne, nenadahnute mogućnosti, strašnog

spisa za koji su svi pričali da ga čuvaju zapečaćenog u podrumskoj polici sveštenici koji su ga ukrali od đavola. Neće biti odgovora na njene molitve, ni za četrdeset dana niti za četrdeset godina. Neće biti čuda, anđeoske dece, čak ni nagrade za besprekoran život. Postoje samo vreme, priče i snalaženje, a onda grubo izatkani pokrov večite zemlje. Lice joj je plamtelo ne zato što ga je dotakla lebdeća ruka nekog za tren opaženog iscelitelja, nego oštri i neumoljivi pustinjski vetar. Leđa su je bolela usled spavanja na tlu, na vlazi i promaji. Voda iz cisterne je kriva za poremećen stomak. Ili je, možda, krivac ništa više anđeoski od ptice koju je uhvatila i pojela, jedva skuvanu, kao svoj prvi obrok.

Ali Marta nije bila raspoložena da misli kako je život neukrotiv i bezbožan. Podrumska polica ostaće zapečaćena, makar četrdeset dana. Martu nisu umirile molitve, post i usamljenost kao što je očekivala. Naprotiv, bila je uzburkana. Jednog trenutka strah od životinja i tame. Drugog, žestoka vera u boga. Panika zbog bolesti, nečistoće i života u pećini, zatim iznenadni zanos zbog izgleda da joj se život promeni. Izgubila je kontrolu nad stomakom, glavom i srcem, možda. Drhtala je i plakala je, smejala se naglas, mrmrljala sebi u bradu, jedva da je spavala, ali je bila zaposednuta nadom, kao lubenica koju pčele odaberu za gnezdo. Bićeš sama, upozorila ju je sestra i žene suseda, koje su se plašile za njenu bezbednost i duševno zdravlje kad je napuštala Saviju. Zivećeš o kiši i lišću, ukoliko tamo uopšte ima lišća. Izgubićeš sebe tamo. Peći ćeš se. Ali niko joj nije prorekao kako da nađe božansku promisao na svom putovanju u brda. Niko joj nije spomenuo znake urezane u stenje koji će nju i ove muškarce tako bezbedno i jednostavno odvesti do pećina. Niko joj nije rekao da će je tamo sačekati već iskopana cisterna s vodom. Niti da će joj večera uleteti u ruke. Niti da je gazda, Musa, uprkos svojim naplatama i stanarinama, od neba poslat da joj obezbedi malo pristojne hrane i da je čuva od vukova i lopova. Niko joj nije prorekao da će se sprijateljiti s trudnom ženom i njenim razbojem, da će je držati za ruke, dodirivati joj stomak, da će zamišljati da je to dete njeno.

Bilo je jedno proročanstvo, naravno, koje je Marta u Saviji slušala bar dva puta dnevno, kad god bi izgovarala uvodne molitve. Uvek ih je govorila kao da se reči odnose na svetove udaljene deset hiljada

dana. Ali ovde, u brdima, tako blizu nebesima, tako blizu nepostojećem, što je više premotavala te reči u glavi, to joj se više činilo da se proročanstvo odnosi isključivo na nju. Taj plašt joj je pristajao. To su njene suze bile opisane, njena jalovost, njeno isposništvo, njena pustinjska mesta. Trnjem obrasla brda pored Jerusalima, kažu knjige, poslaće među ljude svetog kralja od Davidovog semena. On će izlečiti bolesne. On će utešiti ojađene. On će graditi na pustolinama. On će raširiti plodnost po zemlji.

Jednom kad je Marta zaključila da u njenom isposništvu postoji božanska namera, postala je sklonija pomisli da će se dogoditi ono što su prorokovale reči samog boga. Ako išta može da se desi — desiće se. To je bio njen poslednji čin vere. Šta treba da se odigra u deset hiljada dana dogodiće se gotovo odmah. Zato je slušala Musinu priču — kako ga je izlečio čovek kog je nazivao Gali — i odmah shvatila šta to može da znači. Petu priliku koja ih je pratila iz Jerihona, tu senku na litici, tog čoveka koji, ako je Musa govorio makar četvrtinu istine, može da otera đavole, groznice, smrt, poslao je bog da uredi svet. Nije on došao u pustinju i sišao do svoje pećine da bi pevao himne kamenju i mravima. Njihov susret je predodređen. Doći će vreme, za ovih četrdeset dana, kada će on narasti u svetog kralja. Posegnuće iz svoje pećine u njenu i reći će joj, skupljenoj u njegovom divovskom dlanu: „Ozdravi...“ Izgradiće svoje kraljevstvo na njenim pustolinama.

Ovo su bili njeni snovi najavi. Ali bio je i drugih, neprijatnijih, u kojima su se ostvarivala manje božanska proročanstva. Njeni susedi su je brinuli. Ne samo skakutavi beduin ili umirući Afas. Njima nije mogla da pomogne niti da ih shvati. Zbog toga je bila srećna. Ali tu je Šim. Sanjala ga je skoro svake noći, možda jer joj je bilo hladno i neudobno, pa skoro da i nije duboko spavala. Ponekad ga je sanjala među ljudima koji je gledaju u Saviji, jedinog privlačnog. Ponekad bi ga pomešala s Musom i Galilejcem; šatori su bili pećine, debeli je bio mršav, njihov post pretvorio se u gozbu sirovog mesa, a sva trojica su skakala na nju dok je čučala među stenama. Bili su trojstvo, nečujno i elegantno poput jelena.

Ali druge noći njihovog posta, nakon što su sišli da se sretnu s isceliteljem, a onda se vratili u svoju dolinu da prekinu post i proslave uz Martinu udavljenu pticu, usnila je san o Šimu koji nije izbledeo

kad se probudila. Došao je u njenu pećinu nošen talasima vazduha. Telo mu je bilo tvrdo poput drveta. Ruke su mu bile zmije. On je bio taj koji je narastao, uzeo je u dlan i rekao joj: „Ozdravi“. Njegovo seme joj je poput buba trčalo uz nogu. Čak i u snu je znala da su neskladan par, poput narandžaste i purpurne vune Mirine prostirke. Ali Marta se nije stresla niti ga oterala. Pustila je da se njena i njegova kosa, crna i plava, prepletu i stvore predivo na vlažnom podu pećine — jedna nit, druga nit, pletenica, čvor koji niko ne može da razveže niti raseče. Moraće da se vrati u Saviju sa Simom upletenim u kosu kao dokazom onoga što je sanjala.

Marta je znala da su ovakvi snovi nešto slično leptiricama. Lete noću. Pokazuju svoje boje po mraku, a onda, čim sine bilo kakvo svetlo, sklope krila i nestanu. Ali ona je čekala da je bog blagoslovi i plašila se da će on videti njene grehe. Brinula je da li ovakvi sramotni snovi kao što su njeni mogu ipak da se vide po danu. Vidi kako hoda, kako joj se lice rumeni, vidi kako su joj narasle bradavice, reći će ljudi. Da li joj se neka plava vlas zakačila za odeću. Da neko može, gledajući je u oči, da kaže kako je provela snove sa Šimom; kako je on za nju bio tih i lep, kako je plodna ona bila za njega? Drugih noći je sanjala da je Gali došao da obavi svoje čudo, ali je našao Šima u njenoj pećini pa je otišao.

Zato je Marti bilo teško da se suoči s muškarcima. Znala je da bi bilo pametno i manje neprijatno da mirno provede dane u pećini, zaštićena od sunca, vetra i prodornih procena suseda. Žena treba da bude van domašaja oka i uha kada je bolesna i rasejana. Ali Marta nikako nije mogla da sedi s mirom, bila je suviše uzbuđena slobodom pustinja da ostane u tami. Osim toga, nije bilo načina da sasvim izbegne svoje susede. Svi su se budili u cik zore da se okupe oko cisterne s vodom i da se pomole — iako, naravno, žena nije mogla da stoji s muškarcima tokom molitve, čak ni kad nije bolesna i rasejana ili umrljana snovima. Marta je morala da stoji malo dalje, iza njihovih leđa, i time je bila zadovoljna. Kad ne bi došla na vreme za njihove jutarnje hvalospeve i zahvalnice za vodu i svetlost, Šim ili Afas bi je zvali po imenu ili bi pustili beduina da gađa kamenjem grmove pored njene pećine. Bili su vrlo brižni susedi. „Izađi da piješ“, rekli bi. „Skoro će da svane.“ Onda bi ona čvrsto privezala svoj veo oko glave da se učini nevidljivom i pridružila im se pored groba. Čak

i kad bi je Afas molio da posegne u vodu i napuni mu kapu, nije govorila s njim ništa osim uobičajenih učtivosti, niti je pokazivala lice. Davala je sve od sebe da sklopi krila pred njima, da sakrije noćne boje leptirića, da zadrži svoju strast za sebe.

Istini za volju, niko tamo nije previše razmišljao o Marti. Muškarci su mislili samo na sebe. Beduin se cerio na nju s izrazom u isto vreme detinjastim i lascivnim — ali, s druge strane, on se cerio i kamenju, a kamenje nije imalo razloga da se uznemirava zbog njegovog cereka. Starac je pištao i hramao, kao da je njegova bolest istinita smo ako je pokazuje. A Šim je na umu imao veće stvari nego da noću dolebditi u Martinu ćeliju na talasima vazduha. Imao je naviku da, čim se pojavi prvo svetlo, izađe i smesti se na najveću stenu na padini ispod pećina i da meditira, brade previsoko podignute, suviše pravih leđa, jedva vidljivih očiju i jezika. Nije govorio kad mu se neko obrati. Puštao je muve da mu mile po očima i usnama. Gušteri su mu slobodno puzili po rukama. Dao je sebi zadatak da ostane nepomičan. Marta ga je preko dana jedva prepoznavala. Gubio je svaku uzbuđenost. Svetlo je bilo svirepo prema njemu. Nije želela njegovu kosu u svojoj. Bio je bolji muškarac u snovima.

Shvatala je, naravno, da Šim ima razloga da bude gord i smrknut. Njihov gazda ponizio ga je prvog dana. Skoro da mu je otkinuo mali nožni prst. Videla je Šima kako se trese od poraza dok se hramajući vraćao ka šatoru. Musa je držao izuvijani štap iza leđa. Činilo se da će udariti Šima, a kad ga nije udario nego je odabrao da pobedi rečima, Simovo poniženje izgledalo je potpuno. Čak i gnev na njemu je delovao smešno i slabašno.

Znači, Šim i treba da prezire gazdu. To ima smisla. Ono što Marta nije shvatala, i što ni Afas ni ona nisu mogli da slušaju, bilo je Šimovo odbacivanje iscelitelja. Nije čak ni razgovarao s tim čovekom, dečakom, koliko su znali. Video ga je samo za trenutak, na rubu litice. Pa ipak, Šim je koristio svaku priliku da ismeva Galija (to ime su počeli svi da koriste) i svakoga ko bi stao na njegovu stranu.

„Koja bi sveta osoba traćila čuda na čoveka kao što je Musa?“, pitao je Afasa jednog jutra pored cisterne kad je starac u svojoj molitvi izgovorio stih i za Galija. Afas je samo odmahnuo glavom i slegnuo ramenima. Bilo je suviše rano, i trpeo je suviše bolova

tokom noći da bi se sporio s mudročću Grka. Trgao se čak i od sleganja ramenima; bol mu je pojurio venama kao plamen uz uljem natopljenju nit.

„Hajde, hajde“, navaljivao je Šim. „Ne slažeš se sa mnom?“ Priča njihovog gazde o spasenju od groznice nije verovatna, tvrdio je. Musa je čovek koji ne govori istinu ako na njoj nema cene. Magarica koju su odvukli i bacili poštenija je od Muse i svetija od Galija. Možda je baš magarica, govorio je zlobno Šim, došla u Musin šator i poškopila ga svetom vodom po glavi, spustila mu svoja sveta kopita na lice i zubima iščupala đavola iz njega. „Šta kažeš na to?“

Afas je ponovo slegnuo. A onda: „Ipak, postoji makar tajna.“

„Kakva tajna?“, upita ga Šim, nenaviknut na bilo čiji sud osim sopstvenog. „Možda je bila životinja. Ili je neki od gazdinih rođaka ušao u pećinu da napravi budale od svih vas.“

Ali ne, Afasova poslednja vera nije bila uzdrmana. Bio je siguran da je video priliku, vrlo visoku, koja jedva da je pravila neki zvuk, kao da lebdi nad tlom. Mora da je dolebdelo dole do pećine jer je, koliko može da se vidi, ulaz nedostupan običnom čoveku. Ni koze ne mogu tamo da dođu.

„Osetio sam...“, rekao je, ali nije završio. Nije se usudio da ponovo upotrebi reč prosvetljenje. Izgovorio ju je jednom, ali ju je Šim ismejao. Prosvetljenje se događa neznačicama. „Osetio sam se nesigurnim...“

„Osetio si se nesigurnim da li si ga uopšte video“, reče Šim počinjući da uživa. Afas nije bio učen, a jedina publika bili su pocrvenela žena i ludi beduin, koji ničim nisu pokazivali da slušaju. Ipak, ovo je bila prilika da veća mudrost prevlada. „Lebdeća senka nije čovek. Ako jeste, onda — osvrni se — onda ova dolinica izgleda prepuna ljudi kao kakva pijaca. To sunce i vetar čine da stene i grmovi izgledaju kao da lebde i drhte. Nema tajne.“

„I ona je videla“, pobuni se Afas.

„Naša susedka, da. Nešto nalik senkama i kamenje koje bruji su ono što tvrdi da je doživela, a to nije dokaz ničeg natprirodnog.“ Nije pokazao Martu, niti makar rekao njeno ime. „Ko još onda? Naš divni gazda? Ne možeš se pozvati na njegovu priču, čak i ako on zaista misli da je govorio istinu. Imao je, u najboljem slučaju, priviđenja od groznice. Vrele snove i maštarije. Ko nije u groznici video prikaze?“

Ali zašto kriviti groznicu kad je očigledno bio pijan? I, ko ostaje? Beduinova reč? Poverovaćemo njegovoj reči.“

Šim se nasmeja. Beduin nije mogao da progovori nijednu jedinu reč. „Čijem svedočenju da poverujemo da tamo uopšte ima nekoga?“

„Tvom sopstvenom“, gotovo povika Afas. Zar je Šim zaboravio šta je rekao Musi? „Ti si ga video s vrha grebena. Tamo ima nekoga, rekao si. Skoro si bacio magarca... zar ne...?“

„To je tačno. Magarica mu je za dlaku promašila glavu“, reče Šim. „Pogledao me je. Ja sam pogledao njega. Vidiš, moja je poslednja. Uhvaćen si u klopku moje logike. Ja sam onaj čije svedočenje je osnovanije od obrisa, senki i snova. A to je čudno. Šta čovek da pomisli? Vas troje koji ga niste *sasvim* videli ubedili ste sebe da je on iscelitelj i sveti čovek, dok ja, koji sam ga gledao pravo u lice, koji mogu da opišem njegov nos, bradu i uši, tvrdim da on to nije. Izgleda da moram da ostanem pri onome što sam rekao. On je, u najboljem slučaju, neki dečak koji je skupljao jaja ili tražio ovcu... Šta je tu sveto? I gde je tajna?“

„Nijedan običan dečak ne bi mogao da se spusti niz onakvu liticu. To je opasno. Gotovo je uspravna“, nije odustajao Afas, poražen Šimovim razlozima, ali i uznemiren, na ivici suza. Kod kuće je imao tri sina, Šimovih godina i starija. Oni su naučili da slušaju starije i da poštuju svakog sveštenika i svetog čoveka. Svakako se ne bi raspravljali sa samrtnikom, s čovekom u bolovima. Okrenuo je glavu od Šima. Nije hteo da čuje više nijednu reč. I on je, kao i Marta, sanjao da je iscelitelj došao u njegovu pećinu. Šta bi drugo moglo da mu spase život? Raširio je prste na slabini, očajavajući zbog neumoljivih bolova. Trebalo bi da stavi prste u uši.

„Običan dečak bi rizikovao da ukrade neko jaje“, reče Šim. „Svi obični dečaci umeju da se pentraju. Oni glupi više rizikuju. Govorimo o veoma glupom dečaku.“

Marta se nakašlja. Frknu. Načini nogama nestrpljiv pokret. Pčele u njenoj lubenici su uzletele u besu. Iznenadila se da Šim može da udari tako svirepo, kao da ne mari što je njoj — a očigledno i Afasu — potrebno da veruju u iscelitelje i čuda. U čemu je onda svrha molitvi i posta, daleko od kuće, ako neskladni zvuci sveta ne mogu da se usklade čarolijama i veštinama nekog svetog mađioničara?

Šimov bog je možda neki čija je najveća veština da zgruša mleko ili pretvori blato u hleb. Ali bog Afasa i Marte razdvajao je mora da izvede svoj narod iz ropstva, kažnjavao je pokvarenost poplavama, činio je da voda šikne iz kamena, zviždukom je rušio kule i tvrđave. Njihov bog se pokazivao čudima.

Želela je da učini ono što su učinile udovice poklanih Makabejaca svojim lažnim prorocima — da Šimu napuni usta glinom. Onda bi morao da sluša. Prvi put se naljutila na nedozvoljen način; žene ne viču na muškarce. Radovala bi se prilici da ponovo vrisne. Ovo je pustinja. Niko neće doći da pomogne. Reći će mu da zna šta mu je u mislima. On je bistra voda. Videla je dno. Njegovo podsmevanje Galiju je samo kukavička osveta Musi. Ali Marta nije budala, reći će mu. Ona nije mnogo putovala i ne ume da čita, ali Šim je nije obmanuo. Videla je čak i ono što se skriva ispod njegovog dna. Videla je dublji sloj njegovog podsmevanja i shvatila da je Šim jednostavno ljubomorani na Galilejca.

Šim je mnogo putovao na sveta mesta, kao što im je često pričao. Hvalio se da ume da čita grčko pismo, da razgovara na aramejskom, sidilskom i latinskom, da proriče sudbinu, sastavlja i peva sopstvene molitve glasom opčinjujuće ravnim, i da sedi bezgrešan i nepomičan poput piramide, posednut od nekolicine bogova, takmičeći se sa stenama u sabranosti. Rekao je da je navikao na poštovanje, da je navikao na moliocce koji traže njegov savet i mudrost. Na verskim skupovima po celoj pokrajini prostiji hodočasnici — Marta, Musa, Afas i njima slični — ponašali bi se prema njemu kao prema pobožnom i svetom čoveku. Tražili bi ga. Klečali bi da mu dodirnu halju. Davali bi mu milostinju i prenoćište. Zašto da ne očekuje to isto u pustinji? Njegov gazda i ostali treba da dođu i stoje malo podalje od *njegove* pećine. Treba da se mole njemu da istera njihove đavole i groznice. Treba da sede svaki dan nadajući se da će njegova čudesna senka pasti na njihove. Umesto svega toga, u najboljem slučaju se ne obaziru na njega, ili ga prave budalom ili se raspravljaju s njim, i to jedan — Afas — čiji karakter nisu popravila putovanja, i drugi — Musa — čiji um nije izbrušen naukom. Umesto poštovanja i milostinje, ima iščašen prst. Svi ti prosti hodočasnici u pustinji traže pomoć i mudrost nekog golobradog slabića čije je,

izgleda, versko načelo da treba odvratiti obraz od sunca i sakriti se u pećinu.

„A možda smo ga uplašili“, rekao je dovršavajući svoj razgovor s Afasom. „To je mera njegove svetosti. Utekao je. Sakrio se u svoju pećinu i sad ne može napolje. Ne može da se popne. Suviše se stidi da se pokaže. Gutaće jaja divljih ptica da se prehrani i moliće se za kišu. Možda treba da odemo po konopac i izbavimo ga.“ Uz ove reči sklopio je oči i namestio se da meditira, prstiju raširenih na steni. Samo podrhtavanje kapaka pokazivalo je da je živ, kao gušter koji se sunča.

Bog nije obezbedio već iskopanu cisternu s vodom za svog galilejskog sina da iz nje uzima vodu. Nije bilo udubljenih kamenova pored pećine da se u njima skupi rosa. Nije bilo ni grmova na dohvatu da Isus može da polomi nokte kopajući njihovo vlažno korenje. Nije bilo bačvastog žbunja voštane kore, niti metlike šupljeg, vlažnog stabla. Ako je i bilo nekih prolećnih biljaka dovoljno sujetnih da prkose golom raskopanom kamenju litice, one su već procvetale, rasejale se i vratile pod zemlju u svoje lukovice. Isus je pretražio svoju mračnu pećinu ali nije našao nijednu mesnatu bubu leđa punih kaše koja bi mu dala malo kratkotrajne vlage na jeziku. U pećini se nisu ugnezdile ptice, nije je bilo šišmiša, čak ni mrava za jelo, koliko je mogao da vidi. Nije bilo kiše. Zahvalio je bogu. Našao je mesto suprotstavljeno grehu i hrani, pa će moći neuznemiren da bude gladan jednog i drugog. Bog je u svojoj plemenitosti uklonio sve zemaljske neophodnosti i očistio pećinu od svih iskušenja. Isus treba samo da savlada svoje mučitelje na uzvišici — i, naravno, vreme.

Jedan jedini srebrni grm, gotovo bez lišća, rastao je na krečnjačkoj steni iznad pećine. Raširio je svoj skelet preko stene kao da namerava da isisa kvarc iz nje. Pio je svoju boju iz kamena. Isus skoči da ubere najniži list; bio je to čudno dečaćki postupak, ali muškarci postaju dečaci kada im je dosadno. Bio je iznenađen i obradovan naporom potrebnim za taj skok, umorom i vrtoglavicom koje je osetio. To je značilo da je već oslabio od posta i, prema tome, da je bliži bogu. Jedva da je dotakao list, ali mu je prelomio peteljku i on mu pade u kosu, vreo i suv poput peći. Neće ga staviti u usta. Neće staviti ništa u usta za sve vreme posta. Neće prekidati post ni tokom noći, osim ako mu bog ne pomogne, ako mu anđeli ne polože hranu pored glave dok spava (kao što je bog Iliji poslao kolač ispečen na vrelom kamenu i krčag vode tokom njegovog četrdesetodnevnog posta). Ali mada nije hteo da stavi list na jezik, bio je radoznao da vidi kakvu bi hranu njegova pećina mogla da mu ponudi. Slatki vlažni listovi sitnog žbunja, uobičajeni u šipragu oko šatora, mogu da se trljaju po usnama ili sisaju. Izdanci jutarnje zvezde stavljeni između zuba i donje usne ceo dan bi ispuštali ukus breskve. Ali ovaj grm bio je bolestan. Prelomio je srebrni listić. Raspao se poput pepela. Nema soka.

Ali sada ni on više nije imao soka. Mokrio je dva ili tri puta one prve večeri kad se spustio niz liticu i uselio, što je bilo normalno. Oduvek je imao osetljivu bešiku; uvek je imao potrebu da pusti vodu usred noći ili čim sveštenik počne da čita iz knjiga, kad više niko ne može da izađe iz hrama a da to ne bude uvredljivo. Naučio je da tu neugodnost okrene na korist: njegova bešika bila je božji glasnik, znak slabosti Isusove vere. Neko od starijih članova porodice rekao je kako je opsednutost duhovima ili nečistim mislima obeležena tolikom tečnošću. Kijanje, povraćanje, obilna pljuvačka, proliv, prečesto puštanje vode — sve su to znaci da se đavo naselio. Treba im se prvo opirati, a zatim ih isterati. Njegova bešika budila ga je noću s razlogom, govorio je sebi — to je bila prilika za ličnije molitve, za vežbanje jezika, za tiho trpljenje bola i krivice do zore, iz straha da ne probudi roditelje ili ne uznemiri kokoši ako izađe da mokri. Slično tome, bešika ga je mučila u hramu gde je sedeo prekrštenih nogu ispred svitaka, tako da je imao priliku, koju ostali vemici nisu imali, da se bori sa svojim nesavršenim telom u slavu svog boga.

Zbog toga je delimično bilo zadovoljstvo, a delimično zadovoljavanje sebe, lišeno svake slave, prazniti bešiku po svojoj volji. Kad se smestio na litici, mogao je odmah da počne da ugađa svojim nagonima, odmakne se porebarke dokle god je bezbedno i pušta vodu tamo gde neće zagaditi pećinu, ne vodeći računa o roditeljima, hramovima, kokošima. Takva otvorena privatnost u Galileji nije bila moguća.

Evo čoveka sposobnog da dokona najviša značenja u najjednostavnijim postupcima. Ne bi bilo boga bez takvih ljudi, spremnih da smatraju male uzroke odgovornima za velike posledice, hitrih da nađu pouku u najobičnijim svakodnevnim događajima. Zato mu nije promaklo da je mokraća prvog dana nastala od vode ukradene iz trgovčeve mešine koju je podigao iz otvora šatora. Bio je to gutljaj, samo gutljaja Isus od onda nije popio više ništa. Ali ako je bilo ikakvog greha ili odsustva milosrđa kod njega, sada će se mrlje pojaviti. Mokraća će biti mutna. Ta prva mokraća bila je obilna, ipak, bez mirisa, bistra i neopterećena krivicom. Ali krajem drugog dana posta njegova mokraća već je bila tamnosmeđa, kao voda iz jame. Padala je na tlo gusta i stvarala neprozirne mehurove. Čak i Isus, čije se čulo mirisa nije oporavilo od putovanja, prepoznao je jajima

sličan miris sumpora. To je bila đavolska mokraćna i Isusova bešika postala je bojno polje. Krpa namočene prašine osušila se za nekoliko trenutaka. Protrljao ju je petom. Onečistio se, a nije mogao da se nada obrednom kupanju još nekoliko sedmica.

Trećeg dana posta morao je da ode do ruba grebena desetak puta. Stajao je i uzaludno čekao, leđima okrenut suncu, a onda bi pokušao ponovo, okrenuvši se ka moru, ali već je bio potpuno isceden. Naprezao se dok nije počelo da ga peče i boli. Pritiskao je bešiku prstima. Nagon za mokrenjem se nije povlačio, ali naporima nije postigao ništa osim, opet, sasvim tankog tračka sumpora u vazduhu. Nije mogao da nakvasi tlo. Njegovo telo postalo je prazna vreća.

Ovo je bila lekcija koju neće zaboraviti: voda je vrednija od zlata. Tražio je dobro skovanu poslovicu. To će biti stih koji će moći da propoveda kad se vrati u Galileju. Nakratko je video sebe ispred kapija hrama na pijačni dan, kako stoji na kolicima i propoveda masi. Prazna kesa je bolja od praznog krčaga, reći će, a njegovi susedi u publici staviće šake na usta i došaptavaće se. To je Gali, vidiš. Slušaj ga sada. Uopšte ga nismo poznavali. Ali u ovom trenutku više ga je brinuo sopstveni prazan krčag. Možda je bio nadmen i rasipan. Gotovo je poželeo da je sačuvao mokraćnu koju je tako lako puštao prvog dana. Da ublaži žeđ ako padne u očaj. Čuo je priče o beduinima koji su za suše pili sopstvenu mokraćnu i kiselu mokraćnu svojih kamila bez ikakvog ustručavanja, ali beduini žive blizu zemlje, kao i same životinje. Voda koju obično piju iz bunara liči na mokraćnu, a ionako su je delili sa svim pustinjanskim stvorovima. Beduini nisu imali boga da ga umilostive, niti obrede da ih se pridržavaju. Oni ionako nisu želeli da operu svoje mrlje. Jevreji su, pak, ljudi koji žive prema zakonima što ih je Mojsije doneo s gore, a čistoća tela i čistoća duha su kamenovi od kojih se pravi staza prema bogu. Oni koji zaborave zakon, rekao je Isaija, biće progutani.

Isus je bio odlučan da se ne da tako lako progutati. Tresao je glavom, toptao stopalima o zemlju i lupao se pesnicama po ramenima sve dok svaka misao o vodi nije nestala. Neće dozvoliti da mu njegova glad i žeđ postave zamku. Duh mora da potuče telo. Nisam gladan, rekao je sebi. Ovo nije žeđ. Suvo grlo i bolovi u stomaku su laž. Ne želim da jedem. Nedostaje mi kuća, a ne hleb i voda. Ja težim da se nahranim bogom, a ne vinom i mesom.

Tako je on govorio sebi, ali njegovo srce usred noći nije bilo sasvim sigurno u to. Mučile su ga misli o proteklim danima; mislio je na pastirovu kolibu gde je ostavio svoj plašt, na radionicu svog oca, na dleto u ruci, na vreme kad je bio mali i beznačajan i kada su mu molitve donosile više utehe od hrane i sna. Ovde, u ovoj pustinji, njegove molitve bile su nesigurne; ponekad bi ga jedan jedini stih osnažio, ali sve ređe je nalazio hrabrosti u svojim molitvama. Pećina bi ih progutala. Litica ih je mrvila. Tama je bez prestanka mrmljala za sebe i nije ga slušala. U takvim trenucima okretao je leđa molitvama i usredsređivao se na traženje neke usamljeničke strategije pomoću koje bi preživeo post.

Najpre se pripremio za ono što psalmist Ahim naziva „Zadatak Ne“, na to da ne želi ništa od ovog sveta. Traži budnost umesto sna, rekao je psalmist, i bol umesto utehe. Ako ti ponude kajsije i žuč, pruži prste ka gorkom jelu. I traži samo mir koji se nalazi u jadu, a ne mir ljubavi. Čak je i u Galileji bilo isposnika koji su živeli prema Ahimovim uputstvima; trpali su pepeo u usta, nisu nikada sedeli, čak ni noću, lomili su sebi prste kamenjem, odbacivali su odeću i išli poput životinja. Isus je video takve ljude. Jedva da bi se trznuli dok su ih seljani kamenovali.

Isus će, znači, da postane ahimit. Moraće da potraži smirenost u jadu. Uživao je unapred, mladički, u svojim patnjama. Nije bilo druge nego prigrliti teškoće kao prijatelje. Pustinja mu je nudila škrto gostoljublje, malo sna, nimalo ljubavi, ali je mogla da mu obezbedi sve patnje za kojima je tragao po njenim stazama i pokaže mu muke u hiljadama oblika. Nije mogao da privoli sebe da polomi svoje prste, još ne. Neće prekidati svoj post, čak ni prašinom ili pepelom. Ali može makar da bude nag poput životinje. Anđeli su nagi, podsetio se. I inače je nosio malo odeće, a i to samo zbog stida, ali i to malo je skinuo — tuniku i pregaču, propisano rublje Jevreja — odneo ih do stenovite uzvišice i pustio ih na slobodu poput golubica, žrtvu siromaha, da odlete do dna doline gde je Musina magarica ležala bez pokrova. Ponovo su mu na um došle Ahimove reči: Dođi po mene sada, dođi po mene za hiljadu dana, jer ja sam nag, ja sam tvoj, i sve što sam imao bačeno je niz vetar.

Isus se, nag na vrhu litice, bez mogućnosti da povрати svoju odeću, osećao u isto vreme kao budala i kao pobednik; čak ga je za

trenutak sopstvena nagota uzбудila. Šta bi rekli njegovi roditelji? Šta bi susedi mislili o njemu? Pogledajte Galija. Sveo je sebe na telo, a očekivao je da će post potčiniti telo i odenuti njegov duh u odeću od zlata. Ali Isus zaista nije osećao nikakav stid. Nije bilo očevidaca. Vazduh i sunce na koži su mu prijali. Bio je ponovo dete i ušao je u Eden.

Uskoro mu se telo suviše ugrejalo da i dalje ostane u Edenu, a počela je i prva od mnogobrojnih glavobolja. Povukao se u pećinu gde su pozajmljena svetlost i temperatura bili blaži, makar preko dana. Stajao je naslonjen na unutrašnji zid, kao savršeni ahimit, sve dok mu ruke nisu utrnule, a onda je čučnuo na pete. Nije baš seo. To je bio kompromis. Mrmljao je odlučno, njišući se uz svaku reč, iako su mu stopala bila ranjava i bolna. Trpeo je grčeve i utmulost u nogama poput blagoslova. Ipak, za samo jedan dan manuo se Ahima — prekasno, pošto mu je odeća već otišla u nepovrat. Mrak mu je potkopavao žudnju za jadom; dostigao je tačku posta u kojoj je bio ranjiv.

Sada se namestio što je mogao udobnije i učinio sve što je mogao da istera svaku misao na Ahima iz glave, iako su psalmistove pesme nemilosrdno bubnjale. Razvio je drugu strategiju podnošenja posta i pokoravanja žeđi. Bila je mnogo blaža i jednostavnija od Zadatka Ne. Neće uopšte prigrliti nevolje. To je sujetno. Umesto toga postaće kamila koja se odmara, bez cilja i misli, bez sećanja i nade da mu zapetljaju život. Svaki dečak u Galileji koji je ikada istrčao iz svog dvorišta da posmatra dolazak karavana znao je da kamila može da putuje noseći korpe s teretom deset ili dvanaest dana pre nego što joj grba smekša. Kamila koja se odmara bez tereta može da ostane i po dvadeset dana u logoru, bez ičega u ustima osim zuba i jezika, a da ipak bude u stanju da kaska s krdom. Ugojena kamila koja leži sklonjena od sunca preživela bi post bez kapi vode. Imala bi, poput Mojsija, dovoljno snage tek da ponese kamenu ploču s vrha planine do izvora vode, gde bi se osvežila. Nije li čovek bolje i jače stvorenje od kamile? Zar čovek ne može preživeti četrdeset dana bez vode ne misleći, poput životinje? Isus klimnu samom sebi. Biće kamila koja se odmara, da, i neće ići nikuda. Ostaće da leži. Neće se izlagati suncu. Neće istraživati liticu, neće čak ni sedeti napolju na steni i naslađivati se Moavom i morem. Ostaće unutar senovitog oreola

pećine po danu, na hladnom vazduhu, ne tražeći ništa od moćnog sunca i mesečinom obasjanog sveta osim da ga izbave od sećanja i nade.

Ni to nije potrajalo. Isus je smislio novu strategiju. Ja sam poput bolesnog trnovitog žbuna, govorio je sebi. Nemam potrebe za sokom. Raširiću svoj skelet preko stene i ukoreniću se u krečnjak. Ponekad je u isto vreme bio i kamila i žbun.

I opet, naročito tokom noći kad mu je bilo hladno i kad je čeznuo za glasovima, Isus se vraćao svojim molitvama. Starim prijateljima. Nagonio je sebe na red. Nema veze što su mu prijatelji nepouzđani. On nije takav, a takav nije ni bog. Molio se glasno ne plašeći se da će svojim žarom uvrediti nekog člana porodice. Ako on ne može da se odlikuje u molitvi, onda to niko ne može. Ali niko — ni sveštenik, ni svetac, ni prorok s brda — ne može da provede bezbrojne minute dana ispunjavajući ih isključivo molitvom. Uvek bi nastali trenuci kad bi mu od ponavljanja brada pala na grudi, pa bi se probudio s trzajem nakon trenutka sna. Ponekad, pak, nije mogao da se usredsredi. Njegova pobožnost postajala je svesna, a ne više spontana.

Molitve su mu gubile težinu, poput pepela u vatri, i odletale. Ponekad bi zastao u pola stiha i hvatao sebe kako više pažnje obraća na prljavštinu pod noktima ili stari ožiljak od dleta na ruci nego na svete reči. Ponekad je molitva postajala napola zaboravljeni razgovor. Doživao je boga da mu odgovori, ali svi glasovi koje je čuo bili su galilejski, glas rođaka, sused koji grdi ženu, trgovac koji hvali svoju robu.

Isusa je najviše prekidala tišina u pećini, dubina noći ispred ulaza, ravnodušnost pustinje. Možda je ta tišina još jedna proba, mislio je. Kao što je glad proba. I dosada takođe, i strah. Umesto molitvi, potrudio se da se usredsredi na boga na druge načine, nabrajajući sve proroke za koje je znao, svete knjige, zakone. Ponavljao je sve razbrajalice koje je naučio kao mali, svaki zglob prsta bio je jedan božji naslov, mudri, milosrdni, velikodušni, neprijatelj greha... Stao je da ucrtava simbole i svete znake na kamenje i po tlu; obilazio ih je svaki dan prelazeći prstima po njima, tako da su ta prašnjava putovanja vrhova njegovih prstiju postala neme molitve. A to je bilo

utešno. Počeo je da prekrađuje vreme obeležavajući kamenje svim rečima koje je znao.

Kod kuće je sam naučio da prepozna nekoliko reči ispisanih grčkim pismom, više nego iko drugi u porodici. Umeo je da pročita i napiše svoje i božje ime. Znao je ugrubo da prevede natpis na kamenu mesnog hrama koji je obećavao smrt neznabošcima ako zalutaju u unutrašnje dvorište. Znao je šta znači TI. CAES. DIVI, latinska skraćenica na novčićima. Označavala je Tiberija kao imperatora i boga. Svetogrđe, rekao je sveštenik. On nije voleo Rimljane, iako je, kad je reč bila o desetku, više voleo njihova srebrna svetogrđa od bakarnih.

Isus je takođe poznao znake za desetak ili više aramejskih reči. Sviđalo mu se što su stablasti i četvrtasti. Ti znaci su bili kraći i manje nagnuti od grčkih i latinskih; nije bilo samoglasnika. Bili su jednostavniji i vedriji, davali su sve od sebe da zauzmu prirodne oblike. Stvorili su ih sveti drvodelje, a ne zidari. Uglovi su im bili blago zaobljeni, radom blanje.

Nakon svojih dečaćkih dana provedenih u školi hrama, gde je pridržavao krajeve svitaka i držao pergamente pod sveštenikovim kažiprstom, Isus je naučio da neke od tih aramejskih znaka pretoči u zvuke — maleni svećnjak slova *sha*, munju slova *enn*, oborenu ralicu znaka *kaoh*. Voleo je ona mesta na pergamentima gde su se smenjivali pisari. Onaj koji je krčio put po stranici opreznim, tkanju sličnim znacima predavao je stihove veselom i neurednom koji je ostavljao svoje umrljane svračije noge u talasastim redovima. Onda je nailazio pisar čiji su se znaci naginjali unazad, kao da značenje reči juri brže od oblika što će se uskoro preturiti na leđa.

Za Isusa je to što je znao desetak reči od tolikih hiljada bilo srećno neznanje. Nije želeo da čita lako kao učeni, govorio je sebi, jer bi to samo pomoglo da se značenje odvoji od zvuka, da se muzika razvede od oblika. Kad bi umeo da čita kao sveštenik, jednostavno vukući kažiprst ispod teksta i izgovarajući svaku reč koju dotakne kao da to nisu stihovi nego beskrajna ponavljanja zadataka koje treba obaviti, onda bi sveti spisi postali jedva nešto više od niza sićušnih obaveza, spisak. Ne bi bilo tajne. Ali u svom neznanju, mogao je u isto vreme da sluša reči čitača i da se divi neizgovorenoj priči oblika, ili da se usredsredi ne samo na tekst, nego i na prazne

prostore između znaka. Bog je u tim prostorima, bio je ubeđen. Bog se prostirao do samih ivica strane.

Zato je Isus dobro pazio ispisujući reči koje je znao. To je bio sveti čin, donosio je beskraj svetih spisa i neba u njegovu pećinu. Urezao je tri četvrtasta aramejska slova koja su označavala božje ime u meki glineni zid i u tvrdi kamen ulaza. Od svoje pećine napravio je hram. Posvetio je sve površine. Ispisao je i svoje ime, ali niže u glini i manjim slovima nego božje. Nije urezao skraćene careve titule — TI. CAES. DIVI — ali pokušao je da ispiše grčko upozorenje svim bezbožnicima da izlažu život opasnosti ako se suviše približe. To je napisao tako da svako ko priđe blizu može da vidi, na vremenom išibanoj zemlji pored ulaza u pećinu. Nadao se da *bar neko* ume da čita. Spotakao se na sedmoj od dvadeset reči. Znaci su postali nejasni. Nekad ih je sve znao napamet, ai sada ga je pamćenje izdalo, kao i bešika. Bila je prazna vreća. Dovršio je svoje upozorenje nevernicima aramejskim znacima *enn*, *sha* i *kaoh*. Reč nije imala smisla, ali su Isusa slova tešila. Munja pali sveće i pogađa ralicu.

Kad je završio s ispisivanjem reči za boga, polažući pravo na svaki kamen i svako ravno mesto u glini dovoljno veliko za slova, izabrao je nešto jednostavnije da zaokupi um. Uzeo je svoj zašiljeni kamen kojim je pisao i iscrtao je tri kruga na tlu isušenom od sunca iza samog ulaza u pećinu, a zatim je krstom podelio krugove na četvrtine. To je bilo grubo polje za igru mice. Tako su rđavi dečaci izbegavali časove u hramu, krijući se u stablima oskoruša i igrajući mice u suvo grožđe, kažnjavajući svetogrdno one koji izgube: stavi zmiju svešteniku u sobu; ukradi orahe iz dvorišta hrama; pokucaj svešteniku na vrata i pobegni... I starci su tako ubijali vreme dok vreme ne ubije njih, sedeći u senci povijenih leđa iznad polja za mice čekajući da im žene posluže jelo ili da ih mesec otera kućama. Isus je potražio sitno kamenje za igru — šest smeđecrnih i šest belih ili sivih — i proveo dan igrajući protiv samog sebe što je bolje umeo, isprobavajući sve zatvorene puteve i zasede po polju. Nikada nije naročito dobro igrao mice kad je bio mali. Nije dovoljno vežbao; molio se umesto toga. Nije shvatao svrhu igranja.

Sada je mogao da vežba koliko hoće. Mogao je da uživa u iznenadnim sukobima kamenčića, u načinu na koji su se koprcali do

raskršća i davali sve od sebe da napuste spoljašnji prsten i drže središnja polja. I ovde postoji propoved, mislio je. Pred kapijama hrama na pijačni dan, uzdignut na kolicima. Mice predstavljaju svet, s bogom u središnjem delu i kamenčićima kao hodočasnicima koji se bore da priđu sredini. To je sveta igra.

Mogao je, dakle, da ubedi sebe kako ne treba da se obazire na krivicu kad napusti molitve, kad mu srce klone tokom ponavljanja svetih reči. Umesto toga nadmetao se sa samim sobom u micama i igrao obe uloge, i pobjednika i poraženog. Zaista, činilo mu se da je sama igra neka vrsta molitve, koju moli samo jedan čovek, nemajući nikoga da mu odgovori sem sebe samog. Onaj ko se klanja igri mice, sam u isposništvu, ne može se pretvarati da je u društvu boga. Kao ni čovek koji se moli. Obojica moraju da igraju obe uloge, da se nadmeću sami sa sobom, da povlače sve poteze, da podjednako gube i dobijaju. Bog se neće ukazati. Neće čak ni sedeti prekrštenih nogu s druge strane polja, odgovarajući na svaki Isusov potez sopstvenim planom igre, uzdišući kad gubi, kličući kad uhvati Isusa u klopku, deleći milost, nadu i oprostaj kad spusti poslednji kamen unutar krsta. Neće dotrčati poput psa kad god se Isus moli.

Nije bilo utehe u saznanju da je pobjednik ujedno i poraženi. Isus nije mogao da spava, mada je popustio svoja ograničenja i dozvolio sebi da legne nag i izmožden na tlo, uklonjen od promaje, s ramenom umesto jastuka. Koža mu je ohladnела poput gline. Gde su kamila i trnoviti žbun? Sklupčao se, povukao kolena do brade, tankim rukama obujmio potkolenice, kičme čvornovate kao zečja creva. Ovo je bila četvrta noć njegovog posta i bio je slab.

Marta je želela žensko društvo. Afas i Šim mogu da traže hranu i održavaju vatru tokom noći. Beduin može da postavlja zamke za ptice, što je, činilo se, bila njegova jedina veština. Ali ima i ženskih poslova koje oni ne mogu da obave. Mislili su, na primer, kako nije njihovo da donose hranu od Muse ili da kuvaju. To može da radi Marta. Kad joj se stomak najzad smirio, radovala se što ima posla i izgovor da napusti pećine. Naravno, morala je da se moli, ali njene molitve nisu dugo trajale. Ona je bila neodlučno pobožna. Njene molitve bile su kratke i sramežljive. Kad se osetila dovoljno snažnom i sigurnom da izađe iz dolinice s pećinama, počela je svakog jutra da žuri tuda do šatora, gde se pogađala s Musom za malo hleba, urmi ili sira. Iznajmila je od njega trščanu prostirku koju je načinila mekšom posuvši ispod nje pesak. Dobiće polovinu novca natrag ako je na kraju posta vrati neoštećenu, rekao je Musa. Ponekad bi kupila i malo zgusnutog kozjeg mleka u vrećici i malo Mirinih slatkih kolača. Da ih potajno pojede posle sumraka, ne da podeli.

„Osećam se odgovornim za tebe“, rekao je Musa jednog jutra dok je stajala pored njegove postelje da mu izrazi poštovanje i da novac. „Gazda i njegovi stanari su kao rođaci. Čak kao braća i sestre. A sada sam zabrinut za tebe. Pogledaj se. Oslabila si“, rekao je. „To nije dobro. Moramo da te očuvamo punačkom i snažnom. Nemoj da budeš kao ona. Moja žena je poput štapa.“ Okrenuo je glavu ka zavesi i kloparanju razboja i pozvao svoju ženu. „Nahrani je, Miri. Ona je moj gost. Ona mi je danas sestra.“ „Ne smem da jedem“, reče Marta. „Ne sada.“

„Ko će znati?“, upita on. Bio je nezadovoljan. Želeo je da je povuče na tlo i natera je da jede. Napunio bi joj usta hlebom, ne glinom, i pokupio mrvice jezikom. Okrenuo se od nje i zavalio na jastuke. Uvreda za posetioca. „Ne moraš da nam danas budeš sestra ako ne želiš. Izbor je tvoj. Budi mršava.“

Od pomisli na Martu — mršavu ili punačku — išla mu je voda na usta. Mesnati komad kvasnog testa, ututkan u njegovom krilu, počeo je da raste, peče se i dobija koricu. Strpljenja, strpljenja — biće njegova pre isteka četrdeset dana. Sama je. Ko ili šta će ga sprečiti da jedne noći ode u njenu pećinu? Jedno vreme je bio zauzet planovima vezanim za Martu. Osim toga mislio je samo na pijacu i

sebe ponovo u središtu gomile. Želeo je da može prosto da pljesne rukama i stvori se negde drugde. Otišao bi sutra samo kad bi to bilo moguće, ali nije mogao da pobegne iz pustinje dok one tri budale iz pećina ne natovare sebi na leđa njegov šator i njegove torbe i ne povedu ga do rečne doline. On je čuvar tih isposnika. On je i njihov sužanj.

Zabavljao se pomišlju da ostavi Miri u Jerihonu ili, još bolje, da je zameni Martom. Šta će da radi kad stigne na sever, osim što će potražiti stričeve i rođake? Neće imati teškoća da naplati robu koju su mu odneli — misliće od njega da je duh — iako može da prođe mnogo godišnjih doba dok ne uđe u trag svojim nekadašnjim saputnicima. Kako će živeti, šta će kupovati i prodavati do tog dana? Postavio je sebi to pitanje hiljadu puta i činilo se da se svaki put u Musinoj glavi pojavilo Galijevo lice. „Neka bi ozdravio“, rekao je i oterao groznicu.

Da, lozinka je sada strpljenje. Sve će se okrenuti na dobro samo ako Musa bude mogao da čeka dok ne pronađe iscelitelja po drugi put i domami ga ponovo u svoj šator. U snovima i pri piću izmamio bi Galilejca iz pećine i zatražio od njega, umesto kirije, da ga nauči veštini lečenja. Naučio bi da napuni bisage molitvama i čarolijama, naučio bi da iskopava korenje i bere lišće. Onda bi putovao svuda po svetu i prodavao dug život i zdravlje. Ljudi bi mislili da je neki sveti čovek i praznili bi mu svoje kese u krilo. Terao bi groznicu za toliko i toliko, pretvarao vodu u vino. Od jalovih žena bi stvarao plodne svojim galilejskim trikovima, hromi bi plesali za njega. Najzad bi ga poštovali zbog njega samog.

Nije mogao da prestane s izmišljanjem novih, bezbožnih čuda. Znao bi — na primer — veštinu gledanja kroz žensku odeću, pa bi ih posmatrao nage u redu ispred svoje tezge. Vežbao je ovu novu veštinu na Marti. Našao bi neki zadatak za nju kako bi prišla njegovoj postelji, pa bi je gledao kako se saginje ili podiže ruke dok joj tkanina klizi po koži i uživao bi u njenom mirisu. Puštao ju je da čeka pored njegove postelje dok je stvarao planove.

Ali većim delom dana Marta i Miri imale su svoj mir u zaklonjenom delu šatora i pored koza. U početku jedva da su govorile. Šta bi imale da kažu? Trebalo je samo pogledati pergament njihove kože i videti da te dve žene imaju malo šta zajedničko, osim možda godina.

Martino lice gotovo nije imalo bora, osim poneke oko usana i dva svadbena ožiljka u obliku badema na obrazima. Mirino lice bilo je, pak, prazna mešina za vodu — boriće od žmirkanja oko očiju zbog predugih i prečestih putovanja po suncu, suva koža na čelu i nosu, izgrizene usne i ožiljci iz bitaka.

Prvi put kad je Marta zašla iza zavese Mirino lice bilo je izudarano. Smešila se izgužvano oteklim usnama, jedna obrva bila joj je sivoplava i natečena. Njeno lice bilo je lice prosjakinje. Stariji stanovnici Savije izgnali bi je iz sela, a Tanijel bi ih predvodio. Bilo je ipak u toj maloj ženi nečeg živahnog i neuništivog čemu Marta nije mogla da odoli.

Morala je da posegne i dotakne modrice sopstvenim pokretom isceljenja. Zagrlile su se i uhvatile za ruke kao sestre. Nije bilo važno što u prvo vreme nisu razgovarale, jer žene uvek nađu nekakvu nemu prisnost da se njome bave.

Marta je prosto sledila Miri. Sela bi kad bi ova sela. Posmatrala je dok radi. Smešila se dok je Miri gleda. Dodavala joj povesma vune. Držala je koze za uši tokom muže. Pomagala joj da tresu i odvaja kajmak s mleka. Smenjivala se s Miri duvajući u mešinu da odvoji jogurt od maslaca i skupljala je biljke po guštaru. Naučila je da baca beskvasno testo na vrelo kamenje pored vatre i pravi pljosnate hlebove koji se brzo peku. Naučila je da proverava i učvršćuje klinove na Mirinom razboju i da vezuje pokidane niti sitnim čvorovima. Bila je poput deteta u dvorištu neke tetke, nespretna, željna da nauči, spora, obuzeta, s jezikom među zubima, čeznući za pohvalama i sasvim zadovoljna kad je zanemarena. Ali uskoro su prisnost tkanja, sedenja bedro uz bedro na izatkanj tkanini dok je prostirka rasla, pomaganje da razboj ostane zategnut, pretvorili ove dve žene u bliznakinje. Počeli su mrmaljavi razgovori. Ramena i prsti su im se dodirivali. Kolena su im se doticala na vuni. Razgovarale su o svojim životima, o svojim brakovima, i Marta je zaplakala jednog dana — tužna i zbog sebe i zbog Miri — kad ju je ova upitala koliko dece ima kod kuće. Nijedno.

Delile su posudu vode kad su se prale. Iza zavese je Marta spuštala odeću do struka i skidala rublje, a Miri joj je donosila mokru krpu da se obriše i cvetove lavande da zamiriše vodu. Onda bi se i Miri takođe svukla, mada manje veličanstvena, i takođe se prala.

Dopuštala je Marti da spusti prste na njen stomak i potraži bebine pete i otkucaje srca. Jednom su čule kako zavesa pada. Još se njihala kad su se obukle. Znale su da ih Musa posmatra, ali su se ipak smejale. Bilo je to najispunjenijih četrdeset dana koje su proživele.

Kasno popodne došli su muškarci i spremili Musu za dnevnu šetnju. Ostavili su Miri da pravi hleb iza šatora i otišli do litice da potraže Galija. Staze su nastale gde ih nikad nije bilo, između pećina, šatora i litice. Musa s izuvijanim štapom, Afas sa savijenom palicom koju je napravio od grane. Šim, na bezbednoj udaljenosti, izgubljen — ili skriven — u svojim meditacijama. Beduin, prateći ili vodeći, poput ovčarskog psa. I Marta na kraju.

Opet nije bilo znaka da ikoga ima u pećini. Nikakav iscelitelj im nije mahnuo. Nikakav Galilejac nije vikao tražeći hranu. Videli su samo senke i obrise. Kamenje je podrhtavalo.

Afas je jedva disao, toliko je bio razočaran. Osećao se kao da su mu se pluća skupila. „Nisam naročito pobožan čovek“, rekao je kad se primaklo vreme za povratak. „Da sam se više molio, kupao se i pokoravao se pravilima, da sam bolje poštovao sabat, možda ne bih dobio ovo.“ Dotakao je svoju izbočenu jetru i zadahtao. Stalni bol bio je iscrpljujući. Dovodio ga je na ivicu suza. „Ali evo šta osećam ovde. Vazduh je... sladak. Ovde nekoga ima.“

Afas više nije mogao da suzdržava plač. Bolest i sopstvena umišljena rečitost bili su više nego što je mogao da podnese. Glas mu se zagušio od jecaja. Sećao se Musinih reči, kako je Šimov veoma glupi dečak pritisnuo prste na Musino lice i rekao: Ne dam da nam odneseš ovog čoveka. Kako je iščupao groznicu; kako bi mogao da iščupa rak iz Afasa lako kao da vadi košticu iz masline i baca je na tlo. Ovo su bile prave reči, moćnije od svetih spisa. „Video sam kako se neko kreće“, rekao je najzad. „Oprostite mi na suzama.“

„Nekoga, možda. Pastira...“, reče Šim.

„Zašto ne svetog čoveka?“

Šim nije dopustio tu mogućnost. Govorio je iz ličnog iskustva. On je nekoliko puta video svete kaluđere. Sedeo je s njima u hramovima na severu, u grčkoj, u drugim pećinama. Jednom je video proroka. Bio je s ljudima koji su napamet znali svete knjige i s onima koji su mogli da predvide sudbinu sveta proučavajući zvezde. Svi su oni

izgledali mudri i stari, suvi i srebrnasti poput sasušenih stabala. Za prosvetljenje treba vremena. Brade su im bile duge i sede; koža im je nalikovala svicima pergamenta. Oko njih je bilo svetlosti, ne kao od vatre, nego hladne i pobožne, sijala je s njihove kože kao krljušt riba. Takva svetlost znak je svetosti i takva svetlost, govorili su ljudi, može da leči. Nadao se da će i sam steći takvu svetlost. Nju nije lako steći bez mnogih godina traganja, daleko od udobnosti i svetskih razonoda. Ona se ne dobija nakon četrdeset dana. Nju ne treba rasipati (na nekoga kao što je Musa). Ne nalazi se ona u malih pastira. „Ona se ne spušta u potrazi za jajima“, rekao je. „Spomenuo si obrise i senke kad si video nešto u pećini, ali nisi zapazio nikakvu svetlost, čini mi se.“ Zatvorio je oči. Usredsredio se na svetlost koja će doći. „Ne gubi nadu“. Mislio je kako Afas treba da se nada da će Šim uskoro zasijati.

„Ja se nadam“, reče Afas. „Šta mi drugo ostaje osim nade, i molitve? Moramo da se molimo. Najglasnije što možemo. Onda će doći. Doći će da se pridruži molitvi, ako je sveti čovek.“

Nije bilo lako kleknuti na tu grubu nagnutu zemlju. Marta je smatrala kako treba da pomogne starcu, ali kad je to učinila, i Musa je zatražio pomoć. Morala je da ga uhvati za ruke i drži svu njegovu težinu dok je sedao, a onda da ga povuče na kolena. Držao ju je za ruke predugo. Nozdrve su mu zatreperile kad mu se primakla, kao da je namirisao jelo. Njihali su se u molitvi sve dok svetlo nije gotovo sasvim nestalo s neba. Molili su za lek, za promene u svojim životima. Ali i dalje nije bilo znaka od Galija.

„Otišao je zauvek“, reče Šim. „To sam vam i rekao.“ Ali Musa, Marta i Afas nisu hteli ni da čuju. Musa je gurnuo pozajmljenim štapom Šima u leđa. Upozorenje da ćuti. Ostavio mu je izgužvan trag na odeći. Gledali su hoće li se u tami pećine ukazati drhtaj. Čuli su neobične zvuke, slabe znake nade. Činilo se takođe da ima znakova kretanja sličnih slovima na kosoj steni ispred ulaza u pećinu. Od njihovog poslednjeg dolaska neko kamenje je pomereno. Možda je to delo ptica. Možda je neko sedeo na kamenu.

„Tu je on“, reče Musa; bile su to gotovo prve reči otkako su napustili šator. „Siguran sam u to. Moramo da ga izmamimo napolje. Ni stotinu molitvi neće nam pomoći. Njemu molitava ne nedostaje. Ima on svojih napretek. Ali trebaju mu hrana i piće ili će umreti.“ Kada

sledeći put dođu, rekao je, poneće malo urmi i hleba i vode u mešini. „Možemo da privežemo sve to za neku uzicu i spustimo na stenu. Pokazaće se zbog toga. Ako je čovek.“

Hodočasnici su povukli jedni druge na noge i stali na uzvišicu da poslednji put pogledaju pećinu, poput ožalošćenih, dok su im se senke gubile u tami. Nije bilo pokreta na litici. Nisu imali koga da gledaju osim jedni druge. Onda više ni to, jer ih je svetlo izdalo. Morali su da se uspenčaju na bezbednije tlo, na greben bez oblika i boje, kroz žbunje koje je i dalje čekalo svoj mesec. U međuvremenu, pod svetlom sveće, narandžasta i purpurna vuna su se grlile.

Isus je hteo da veruje kako je uzlepršani golub sleteo na bolesni žbun iznad njegove pećine. Najzad malo pravog društva, pravo iz Nojeve lađe. Sivo perje i crvena zemlja, crno drvo. Poznavao je golubove. Gnezdili su se ispod greda radionice njegovog oca i živeli od hrane za kokoške i krastavci u bašti. Poznavao je njihove zvuke, naročito uplašeni lepet krila kad ih mačke uhvate u klopku ili kad se zapletu u mreže od grančica koje štite pasulj i paprike duž staza oko kuće. Prvi bi istrčao napolje da ih oslobodi. Božje delo.

Prema zvucima koje je čuo ocenio je da mu je u poseti jedna ptica, uhvaćena u trnoviti žbun. Prepoznao je njen oštri preplašeni cvrkut, besmisleni način na koji je udarala i lepršala krilima. Siđi, prošaputao je za sebe. Jedva da je imao glasa ili vere da to kaže naglas. Žudeo je da pritisne njeno perje na lice. Eto šta mu je učinio post. Nije se više molio za dolazak boga. Pristao bi i na pticu.

Njegov golub podigao je oblak suvog krečnjaka koji je doleteo do ulaza u pećinu načinivši tačkaste stubove kosog sunčevog svetla, podigavši hram u vazduhu. Njegov golub pokidao je nekoliko preostalih srebrnih listova sa grma. Grm je sipao grehe pred Isusove noge. Mogao je da ispruži ruke na sunce i uhvati list da je imao snage i uspeo da savlada drhtanje ruku. Ali nije se ni makao. Pustio je listove da načine sliku na tlu, neuznemireno. Samo ih je posmatrao i brojao, proričući sudbinu iz načina na koji su pali. Loše je ako bilo koji list dodirne ili pokrije drugi. A onda dok se loša sreća gomilala po zemlji — preživeće post, uteći će iz pustinje samo ako padne više od četrdeset listova. Ili, svaki list je još jedna godina života. Pod tim jakim svetlom njegovim sirotim očima gomilice lišća izgledale su kao gomila srebrnog nakita.

Uskoro je listova bilo dovoljno da Isus ode iz pustinje i živi još šezdeset godina. Sada je samo želeo da mu golub dođe. To mora biti ptica od kuće, rekao je sebi, zahvalni golub poslan iz Galileje da mu bude očevidac. Sedeo je u mraku, prekrštenih gležnjeva, nožnog palca odrezanog oštrom ivicom sunca, i slušao prestravljeni lepet krila. Čekao je da se golub oslobodi i sleti sa svojim opijajućim gugutanjem da traži zrnevlje pored njegovih nogu. Nije bilo zrnevlja.

Isus protrlja oči i uštinu se za koren nosa nadajući se da će mu se vid razbistriti. Ulaz u pećinu izgledao je tvrdo i oštro, krnjava

piramida svetlosti, ali sve iza bilo je van žiže. Oči su mu oslabile od tame, a jedno je bilo vlažno i zamrljanog vida od upale. Suze su mu curile iz sinusa u grlo; to je bila tečnost koju je pio trinaest dana. Jezik mu je bio suv, krut i srebrnast, list sa žbuna u ustima, usta prepuna grehova. Jedini zvuk koji je mogao da proizvede bilo je nešto više od gugutanja. On i njegov golub su rođaci onda, vezanih jezika, nebitni u pustinji i nebitni sami sebi. Oni su meka stvorenja, naga, iščašena i preplašena i umorna više nego što se može isceliti ikakvim snom.

Isus je, ipak, zaspao ili izgubio svest. Kad se probudio golub je bio veći i strašniji. Nije bilo cvrkuta ni lepeta krila. Ono za šta je mislio da je ptica sada se tuklo s trnjem prejako i preteško da bi bilo tako malo i pernato. Cimalo je i vuklo grane luđački. Gola padina iznad njegove glave, na kojoj svakako ništa veće od jedne ptice ili grma ne bi imalo posla, kao da je proizvodila zvuke brdskog risa ili vuka. Padali su veći komadi krečnjaka i prekrivali nakit. Listovi su sada ličili na kletve. Šezdeset godina u paklu.

Isus nije bio previše umoran niti gladan da se ne uplaši. Zatvorio je oči, ponovo stisnuo koren nosa i usredsredio se. Sluh mu je još bio oštar poput noža. Čuo je žbun kako oplakuje svoje poslednje preostale listove, mrvljenje krečnjaka, osetljive udare vetra u dolini, neprigušeno lupanje sopstvenog srca. Najzad, iz daljine, visoka i piskava, odozgo, iz golog vazduha litice, doprla je buka uznemirenih ljudi. Znači, još jedan leteći magarac?

Grana puče i pade na kosi kamen ispred pećine. Zatim mala kožna vreća, pocrvenela od krečnjaka i izgrebana od bolesnog grma u koji se upetljala, pade odozgo. Visila je na pletenom vunenom užetu ispred ulaza u pećinu sličnog ključaonici na visini kolena od tla i njihala se levo-desno; stara koža je oštro škripala — uplašeni golub, zaista — a onda se umirila i micala samo kad je trznu odozgo.

Isus se nije ni makao. Gurnuo je prste u uši i dlanovima pritisnuo oči. Biće gluv i slep. Ali nije mogao dugo da ostane odvojen od sveta. Nije ni sumnjao šta će sledeće da čuje — glas suviše visok i piskav da bi bio muški. Ne umirujuće gugutanje. Čuo je taj glas i plašio ga se desetinama puta do sada, jer svake večeri tokom posta grozničavi div kog je ostavio na samrti u njegovom crnom šatoru s krilima šišmiša dolazio je na kamenitu uzvišicu malo udesno od

ulaza i mamio ga iz pećine. Izvikivao je svoje poruke kratkim zadihanim povicima, kao neki prodavač sitnica, kao da dugačke rečenice nemaju krila da polete s uzvišice do Isusove pećine. „Izađi, Gali. Pokaži se... Zovem se Musa. Ja sam ti rođak. I prijatelj.“ Nema odgovora? Onda: „Učiniću te bogatim ...“ Drugi put: „Makar digni. Ruke. I pomoli se za nas. Ne možeš da odbiješ. Ova žena je jalova, znaš? Ovaj čika umire. Od raka. Raka u rebrima. Ova dvojica. Su opsednuti. Jedan. Ne govori. Drugi. Nikako da umukne. Izađi. Dođi u šator. Ti si. Ti si iscelitelj. Popni se. I leči.“

Isus se usredsredio na kožnu vreću i čekao da glas ponovo otpočne. Zamišljao je Musu i njegovu pratnju — plavušana, visoku ženu i hromog čoveka, mački sličnog luđaka kanirane kose — kako smišljaju obmane u društvu zmija i hijena na vrhu litice. Zamišljao ih je s krilima, poput lešinara, i sa žutim očima. Kad ga namame u svoj šator, među jastuke s prstima i svevideće lampe, trljaće svoje grehe o njega, meso o meso, i okaljati ga svojom hranom — memlom i strvinama, ribom za sabat, posudama krvi, daždevnjacima i svinjama.

Možda bi bilo pametno, da je Isus želeo ikakav mir u glavi, prihvatiti veseli, jednostavni stav radikala i gradskih Grka da je đavo samo izgovor; neko ko opravdava čovekove nedostatke, neko na koga se svaljuje krivica. Oni su verovali da đavolu nema mesta na zemlji, da đavo nije živo biće. Ne treba kriviti nikog drugog osim sebe. Postoje samo dobra i loša sreća, božja pravila koja se poštuju ili krše, trapavo žongliranje srećom i krivicom. I smrt, naravno, ali smrt bez svođenja računa i smrt bez večnosti. Kad bi Isus mogao sebe da ubedi u to, koliko bi mu post bio ugodniji. Kožna vreća bila bi samo neprijatnost, a debeli čovek na litici ne bi bio anđeo pakla. Reči koje izvikuje bile bi samo još jedna zemaljska proba Isusovog strpljenja s kojom se jednostavno boriti i koju je bezbedno zanemariti.

Ali Isus je bio mlad i neiskusn. Njegov život do tada bio je negrčki. Bio je sumoran i zahtevan. Smrt je za njega još bila dovoljno daleko — i vrlo neverovatna — da poveruje kako neće biti svođenja računa. Osim toga, on je bio sa sela, previše neposredan i neuk da bi našao utehe u apstraktnim mislima o konačnosti života i o tome kako đavo nije od krvi i mesa. Za njega je — iako to nije umeo da izrazi rečima — živi đavo bio stvaran koliko i bog. Zaista, đavo je bio živi dokaz

boga, jer je sve što je bog stvorio bilo slabo, uprljano i nesavršeno. Božji lonac je napukao u pećnici kako bi njegovi sinovi i kćeri mogli radom i molitvama da povrate njegovu celovitost. Đavo je zaposeo pukotinu i ležao u zasedi poput razbojnika. Bog ga je tamo postavio. Poreći prisustvo đavola značilo bi okrenuti se protiv savršenih Božjih nesavršenosti.

Zbog toga Isus nije nimalo sumnjao da bi đavo, kad bi hteo, mogao lako da se pojavi na litici kao Musa. Mogao bi da stvori hiljadu kožnih vreća. Mogao bi da mu prodre u dušu i iskopa sebi mesto u njegovom srcu istinski i opipljivo kao što vrana u lovu napada otvoreno gnezdo i izbacuje njegov cvrkutavi sadržaj napolje svojim crnim krilima. To je bila drama i svirepa romana Isusove teologije. Zato se toliko lakomo držao boga. Ovo nije Galileja sa svojim pamučnim poljima, stablima oraha i kišama, sa rođacima i dvorištima pod senkom smokvi. Trebalo je samo da pogleda izvan svoje pećine i bude siguran. Dokaz je bio krupan. Ovo je đavolje kraljevstvo. Vreli vetrovi. Tvrdo stenje. Suvo lišće. Ogoljeni kosmos i prurušena smrt.

Isus, prema tome, nije mogao da bude miran kao Grk i radikalan u svojoj demonskoj pustinji. Kako da bude kad ga đavo doziva s litice, kad ga ulepljeno vranino krilo udara po licu? Sam je, izložen, cvrkutava nevinost. Pa ipak, oseća se pobednički. Hvala nebesima na đavolu, čak, jer đavo je Božji glasnik. „Đavo i pčela zaprečuju put do nebesa i meda. Staza do slasti bode“, kaže jedan seoski psalam. Kako se Isus bude približavao bogu, đavolova debela šaka će se obavijati oko njegovog tankog zgloba. Đavolove usne će se pripijati uz njegovo uho. Bog će da posmatra i da čeka, i ako njegov galilejski sin ostane čvrst, meki božji prsti uzeće ga za lakat i za ruku i oslobodiće ga đavolovog stiska. Za što je inače Isus došao u ovu divljinu? Da bude izabran. Da bude na bojnopolju. Da bude oslobođen đavolovog stiska.

Tako je Isus, iako su ga svakodnevne Musine posete uznemiravale, shvatio da ga bog najzad posmatra. To mu je dalo snage i pomoglo mu da izdrži strašne ponude s uzvišice i da jasnije sagleda đavolov plan. Musine ponude bile su pregrubo iskušenje, njegovi pozivi Isusu da napusti liticu i leći bolesne bili su suviše neposredni da bi bili nedužni. Svete knjige kažu: *Đavo će doći i ponuditi ti što ti srce želi, čuvaj se; on obećava čamac ribaru i nudi konje onome koji želi da*

jaše; on ti spušta jastuke iza leđa i prinosi smokve na srebrnom tanjiru i vino. A to je oduvek bila Isusova najveća, najluđa nada — da služi bogu isterujući bolest i duhove, da leči i isceljuje. On nije sebe video kao isposnika, zauvek obuzetog svojim bogom u pećini. Nije sebe video ni kao naučnika koji okapava nad spisima. Nije imao ni znanja ni samoljublja. Bio je suviše stidljiv.

Želeo je ponajviše da služi bogu na jednostavne načine koji ne zahtevaju ni samopouzdanje ni čitanje, koje mogu da uoče porodica i susedi. Strašljivije načine, možda? U najboljem slučaju propovedaće seljanima i deci, svakome ko ga neće čikati i vikati: „Glava ti je u nebesima, Gali. Puna oblaka.“ Čak se pripremio — i radovao se tome unapred — da se posveti onima koji ne mogu u hram — gubavcima, ženama u periodi, prostitutkama, slepima, čak i neobrezanima — ako budu hteli da ga slušaju, ako to bude neugodno svešteniku. Njih je, mislio je, bog stvorio slabe, umrljane i nesavršene. To su cvrkutavi nevini koje treba da spase iz đavolovih kandži, jer i on sam je slab, umrljan i nesavršen. Ti ljudi su njegova porodica.

Isus se uvek stideo svoje ambicije, ali o tome je sanjao od najranije mladosti. Pastva na obronku brega u Galileji. On je najviši i gleda odozgo njihove glave. Prepoznaje bratovljevu kosu, susedovu kosu, pekarovu i sveštenikovu, i gubavčevu, i prostitutkinu nepokrivenu kosu. Ali oni su umorni od slušanja propovedi. „Dođite k meni, bolesni, nevoljni i slepi“, reći će. Spustiće im ruke na oči i čela, oteraće bolove, utisnuće prste u otvrdlo meso, dodirrom će ukloniti izrasline, poljubiće im rane. Izbrisaće njihove grehe. Izlečiće ih. Kroz njega će ih bog oporaviti. I, da, naći će čamac za ribara i konje za ljude preslabe da hodaju. Svi će reći — voleo je tu rečenicu — „Mi uopšte nismo poznavali našeg Galija. On je hleb naših kratkih života. On je dobri pastir koji će nas izbaviti patnji.“

Nikad se nikome nije hvalio tim snom — ni roditeljima, ni svešteniku, čak ni svom bogu u molitvama, a jedva i samom sebi. Ovo je bila prigušena želja njegovog srca, neizgovorena i nevidljiva. Ipak, evo nekoga — vaskrslog debelog čoveka koji mu spušta namirnice s vrha litice — ko ga zove njegovim drugim imenom i čita njegovo srce. Nekoga ko je čuo neizgovoreno. Nekoga ko je video neizloženo. Niko nikada ranije nije ponudio Isusu ovakav savršen

mamac ili ovakvo laskanje. Da, bio je u iskušenju da pođe gore i isproba svoje molitve za lečenje u šatoru, da žrtvuje svoj post za njih. Osećao je da ima lek u vrhovima prstiju. Treba samo da dotakne. Prsti su mu zadrhtali na tu pomisao. Ruke koje su umele da uklone čvor iz drveta, da oslobode goluba zakačenog za grančicu, umeju da oteraju groznicu i bolest. On će biti drvodelja oštećenih duša. Ali bog ga posmatra, iza đavola i pčela, ne govoreći ništa. Nije dao Isusu nikakvog znaka. A to što nema znaka je znak da ovi pozivi sujeti mogu da budu samo đavolovo delo. Moraće da nauči da zatvori oči i uši iz straha da im se ne pridruži, tim demonima na steni.

Isus, se zatvorio prema svojim iskušateljima. Neće biti zaveden i prevaren sadržajem kožne vreće. Napola je čuo, preko vrhova prstiju, kako Musa viče s ivice svojim neprirodnim glasom: „Gali. Gali. Pogledaj napolje. Ima vode. I nešto hrane. Malo hleba. Moja žena. Je umesila za tebe ... Gali, Gali. Reci nam nešto.“ Nije se makao. Jedva da je disao. Sada je bio iznad iskušenja. Prohtevi su mu umrli.

Bilo mu je teško da se usredsredi, ali uspeo je da odagna Musu iz svojih misli i isključi njihove glasove. Posvetio je misli budućim, boljim vremenima: njegov post je okončan, dokazao je svoju vrednost. Video je sebe kako ide kroz Jerusalim prema hramu, kroz spoljno dvoriše prepuno tezgi i stolova. Trgovci, mešetari i menjači novca, ljudi koji nose meku odeću, jedu pšenični hleb i odmaraju se na ležaljka poput Grka, dozivaće ga svojim visokim glasovima: „Gali, Gali, jedi naše kolače i pij naše vino. Kupi od nas golubove i urme.“ Musa će biti tamo, prodavaće kožne vreće. Ali Isusa je nemoguće zavesti; to ne može đavo u pustinji niti đavoli koji se tiskaju uz zidove hrama. Prevrnuće im stolove, isprazniće im torbe, oteraće im životinje. Nabice stopalo u Musino telo i oteraće ga nogom kroz kapije.

Ali pre toga, ima priliku da šutne vreću. U njoj su đavolova voda, đavolov hleb i najfinije đavolove urme. Kako bi voleo da je otvori i proguta njen sadržaj. Koliko bi mu bilo lakše da prekine post i zajazi bezdan u svom grlu.

Uspeo je da se uspravi na noge, iako su ga gležnjevi jako boleli, a sve kosti se pobunile zbog tog napora. Nije mogao da zamahne nogom i šutne vreću. Ispružio je ruku u svetlost rane večeri. Nije bilo

sunca da ga ugrije; kako je bio glup i kako snažan što je odbacio odeću. Obmotao je prste oko pletenog užeta. Povukao je vreću ka pećini i uhvatio je obema rukama. Namirisao je hleb — i vodu — za tih nekoliko trenutaka koliko je držao vreću. Namirisao je krv, memlu i strvinu u koži. Povukao ju je. Uže se za trenutak zateglo, a onda se oslobodilo kad ga je Musa ili neko od njegovih saučesnika pustio. Isus je osetio njihovo likovanje. Prekratiće ga. Pre nego što je konopac skliznuo s ivice i pao ispred pećine, Isus je bacio vreću kao da ima kandže i zube, kao da je poludeli šišmiš. Nije imao mnogo snage. Začudio se koliko mu se vreća činila teškom, ali ipak je preletela zaravan ispred pećine i pala prema dolini, odskakujući niz liticu dok se mešina za vodu, neviđena, nije unutra pocepala od udara o kamen. Vreća je postala suviše prazna i laka da bi padala i dalje. Ležala je — zauvek, uštavljena suncem — između dva kamena, previsoko i predaleko od vrha da bi se neko spustio i uzeo je.

Isus čvršće zapuši prstima uši. Postao je razdražljiv od trijumfa i straha, kao dečak koji je razbio jaje i boji se majke, a ne kokoši. Neće slušati reči koje viču njegovi iskušatelji. Mrmljao je za sebe kako nikakav zvuk i nikakav poraženi glas ne bi probio njegov oklop.

Noć je svojim sumornim krilom dvostruko zaklonila njihove šatore i pećine. Isus je spavao; neko vreme je bio bez svesti, ali kad je sanjao, sanjao je Musu i nikog drugog. Miluje palcem Musine očne kapke. Musino lice na površini Meseca. Musa sedi u kraljevstvu božjem, nag i neobrezan, širokog krila otvorenog pogledima anđela. Musa na pijaci, ali prodaje postove umesto kožnih vreća, a Isus mu je prvi kupac.

Musina trgovačka veština bila je neodoljiva. Naravno da jeste. Isus nije mogao da ga načini nezanimljivim, čak ni u snovima. Ovaj đavo nije neznalica, torbar bez trunke prefinjenosti. On je majstor zanata dorastao zadatku. Na kraju krajeva, on je trgovac i prodavač, iskusan u stvaranju vrlina iz grehova. Umeo bi da proda plesan i rane na svom prljavom voću. Ova pocrnela kora je slađa od meda, rekao bi. Probajte — prvo platite — pa ćete videti.

Ne, za Isusa su trgovac Musa i đavo bili jedno isto, u snovima i na javi. Bliski rođaci u svakom slučaju, iskusni putnici, strpljivi, lukavi, prefinjeni, ništa ne može da ih iznenadi. Sa svakim karavanom stvari koji je negde daleko zamenio za drugu robu, Musa je spakovao i malo znanja u svoje bisage; mesto gde se nalazi neki daleki plavi grad, sklonosti ovog ili onog kralja, novu filozofiju, sveže iskovanu reč, telepatiju, položaj zvezda. Umeo je da sa kupcima vodi razgovore na najrazličitije teme — o berbi limuna, upotrebi različitih mirisnih ulja i melema, o tome da li je sadukeju dozvoljeno da pojede jaje izleženo na sabat.

(„Može da ga jede, ali ne sme da ga skuva, rekao bih. Sirova jaja su dovoljno dobra za sadukeja.“) Svi njegovi razgovori su mudri. Njegovo znanje je blistavo oružje, krilato koplje kojim ubada i ranjava svoj plen. Musa ne beži od rasprave, niti saginje glavu pred rečima koje ne razume. Izmisliće ono što ne zna, a njegove izmišljotine biće ubistvenije od istine. On je opasan božji protivnik.

U Isusovim snovima Musa je za svojom tezgom i prodaje postove pobožnim Jevrejima s namerom da se zarobe u nekoj vlažnoj pećini ili na nekakvoj strmoj litici, gde nema ni mrava da im pravi društvo, gde nema ničega osim đavolje vodice da njome kvase oči i jezike. Evo Muse kako priziva svete mudrosti Mojsija, Ezre i Mordehaja, koje je tokom posta hranio sam bog. Evo Muse s rukom na Isusovoj;

trgovčeve usne su nadomak kupčevog uha, njegov rašljasti jezik skrivaju naduveni obrazi. On šapuće: „Izazivam te. Da se boriš sa mnom. Četrdeset dana.“

Ponovo još snova. On dolazi, ovog puta kod Isusa u pećinu. U jednoj ruci drži zmiju, u drugoj pustinjskog miša. „Ova bića su ti rođaci, Gali. Slična su ti. U istoj ovoj pustinji žive bez hrane i vode po četrdeset i više dana, po tri meseca, četiri meseca“, kaže on. „Ako nema hrane i vode, oni prosto isključe svoja tela i čekaju kišu. I ti to moraš da učiniš. Lako je. Naravno, nevolja je u tome što jedno od njih uvek može da prekine svoj post i pojede ono drugo... Pogodi koje. Da vidimo.“ Stavlja zmiju pored miša.

Drugi put, opet, trgovac je sveštenik, na velikoj okrugloj glavi ima platnenu kapu. Zvonca i narovi vise sa njegove plave halje. Ima broševe od sardoniksa, zlatnu kesu, purpurni plašt. Propoveda da oni koji su postili i zaslužili njegov blagoslov mogu da očekuju najveće nagrade. On ne može da obeća raj miševima i zmijama. Ali pobožnim Jevrejima? Njihova nagrada je bezgranična. S Musom pored sebe mogu da budu smireni tokom posta, biće im udobno, obećava on naslanjajući se svom težinom na vratu hrama. Postići će mir duha. Sve želje i zabave javnog života razbežaće se poput pustinjskih pasa, a jasnoća duha doći će da im njuška oko gležnjeva, moleći da je podignu i pomiluju.

„Pri kraju — u poslednjih deset dana, možda — vaše duše će poleteti iz vaših tela poput ševa“, govorio je. „Verujte mi, otići ćete u tkanje neba i sešćete pored anđela za njihov sto. Držite laktove pored tela. Prekinućete svoj post nebeskim plodovima i zlatnim peharima punim nektara. A onda ću vas pozvati za završnu nagradu — prijem kod boga. Samo ako položite svoju veru u mene.“

Poslednji san. Galileja. Musa je na pijaci; tu je Isus sa svojom porodicom i svi seljani. „Tražim dobrovoljca da okusi crnu koru mog posta“, kaže Musa. „Ti.“ Bocka Isusa u grudi svojim nesavršenim štapom. „Probaj da postiš. Četrdeset dana. Naći ćeš oprostaj ako si rastužio boga. Tvoja neobičnost...“, smeši se zaverenički svim Galilejcima, „... biće pokorena, čak okrenuta na dobit. Pogledaj kako noć tamni, kako zvezde jače blistaju što se duže uzdržavaš od hrane i pića. Hajde, Gali. Povedi svoju braću, povedi prijatelje. Slomljena

srca će zarasti. Čelavim ljudima izrašće divna kosa... Spremite novčiće kad dođete.“

Od ovog poslednjeg ružnog sna Isus se budio desetak puta u ponoćnom mraku. Očekivao je da će sanjati piletinu i lubenice, ovčiji gulaš, jagnjetinu pečenu na lozini, a ne Musu kako propoveda post. Isus je bio sasvim slab kad se probudio. Duh mu je bio uništen spavanjem. Nije mogao da se seti ni jedne jedine molitve da prizove pomoć, niti je mogao da otera završni san. Laktovi i kolena krčkali su mu kao čaure semena; kosti su mu bile bučni gavranovi i smejale su se njegovom mesu, tok-tok, tok-tok. Telo mu je bubnjalo od hladnoće. Ovo su bili trenuci poraza. Bio je budala što je bacio odeću. Bio je budala što je otišao iz Galileje. Bio je budala što je skakao iz kreveta da se moli. Bio je veoma glup što je toliko uložio u post. Njegov post je jedva nešto bolji od lažne robe, lažnog zlata, razbijenog lonca koji mu je prodao čovek đavolskog jezika. Nije bio ništa bliži svom bogu, uprkos svim žrtvama, nego kad je imao šest godina. Svakako je neko u Galileji — njegov sveštenik, možda susjed, neko ko poznaje isposničke spise bolje od njega — mogao da ga povede u stranu pre nego što je napustio kuću i da mu neka uputstva o mukama koje ga čekaju ako sam ode u divljinu. Gde je rapsodija? Kakva je radost u patnji? Gde je dostojanstvo smrti?

Niko mu nije rekao koliko će biti bolno, kako će najpre naići glavobolje i loš zadah, nesvestice, ili kako će mu se na jeziku stvoriti skrama, svakim danom sve deblja, ili kako će mu se jezik uskoro zalepiti za gornje nepce lepljivim nitima gladi, pa će mrmlijati za sebe ili izgovarati molitve kao da se rodio sa rascepljenim nepcem, ili kako će mu desni krvariti, a zubi se rasklimati poput urminih koštica.

Niko ga nije upozorio da će vrlo brzo izgubiti volju da se kreće, da će mu čak i podizanje ruke da obriše znoj — u prvo vreme se mnogo znojio, a posle nimalo — postati kazna, kako će odlagati taj napor i puštati znoj da mu kaplje s obrva ne vodeći računa o čistoći, kako će svirepo njegovo telo početi da proždire samo sebe dok mu se mišići, jetra i bubrezi bore oko goriva kao zapušteni pustinjski dečaci oko komada drveta, kako će mu noge nateći od gnoja, kako će mu koža popucati, a rane biti suviše nejake da se prekriju krastama. Niko mu nije rekao da će biti grčeva i bolova u stomaku koje treba trljati i smirivati kao u psa.

Mrzeo je zoru. Noću je makar mogao da zamišlja da je ceo. Ali po nejasnoj dnevnoj svetlosti u pećini gledao je svoje ruke i noge i video crne mrlje na mestima gde su mu zglobovi i mišići prokrvarili. Postao je gubavac, hijena, jedan od onih robova prepunih mrlja sa reka iza Egipta koje je smeđim i ružičastim obojio neki surovi gospodar. Neće ga ovakvog pustiti na tlo hrama.

Isus je trljao svoje zglobove i grejao prste u ustima. Mogao je da umiri te bolove. Ali bilo je drugih, zapanjujućih bolova koje nije mogao da smiri trljanjem, bolova tuge i očaja. To je bilo najveće razočaranje. Neko je svakako mogao da kaže: Ostani s roditeljima u Galileji, jer ako odeš u pustinu da postiš, prokrvariće ti ne samo telo, nego, uprkos svoj veri, i duša. Tvoj duh će takođe smršaviti, njegov okvir će te boleti, njegove oči će se zamutiti. Budala si ako misliš da je tvoj duh iznad domašaja gladi i žeđi. Ništa nije.

Nisu rekli čak ni: Idi u pustinju ako moraš i posti. Ali pazi se. Bog nije gore sam, ako je uopšte tamo. Ali tamo ima životinja, a đavo je najžešća zver od svih.

Možda je bilo blagoslov to što se Isusu duh raspao pre tela, jer da je ostao ceo dok je on mršavio i slabio od posta, možda bi Isus pokušao da izbegne ludost svog strogog isposništva. Možda bi se odlučio za srednje rešenje, ono koje su odabrali isposnici za kojima je došao u divljinu pre nekoliko dana. Oni su mudri i pitomi i prekidal su post svakog dana u sumrak. Možda bi se svake večeri penjao uz liticu, išao stopalima označenim stazama u glini duž doline do nadvijenih redova pećina i stajao u redu među makovima da podeli hranu s njima. Možda bi izmolio odeću. Možda bi makar imao dovoljno pameti za ovakvo rešenje — da nikako ne uzima čvrstu hranu, ali da tokom četrdeset dana vlaži grlo i telo vodom iz njihove cisterne, jer voda je izvor života i veliki božji dar svetu.

Kako je sujetno bilo misliti da potpuni post čisti od svih grehova ili stavlja čoveka u božju desnicu — mogao je sebi da kaže da mu duh i zdrav razum nisu bili pokoreni. Idi iz ove pećine, idi kući, idi odmah — pokaj se, očisti se, i ne greši više.

Bilo je prekasno. Nije više imao snage da se uspne uz liticu. Isus je postao biće mraka, begunac od zadovoljstva, udobnosti, lepote, svetlosti. Sedeo je u pećini i prevlačio rukama oko stida radi svežine ili preko tri božja imena koja je urezao u kamen, činilo mu se pre

hiljadu godina, ili je trljao ruke i noge. Lice mu je ispod prašine bilo izbeljeno. Kosa mu je bila ulepljena glinom. Zenice su mu narasle i postale spore u pokušajima da uhvate i zadrže svetlost. Bio je zbunjen i trapav. Od ono malo sunčevih zraka koji su mu prodirali u pećinu svakog jutra kijao je i češao se. Moje oči ne mogu da podnesu svetlost, rekao je sebi. To znači da je predodređeno da ostanem ovde.

Đavoli s litice iskušavali su Isusa još tri puta. Spuštali su kožne vreće s hranom i vodom. Ali on je bio dovoljno tvrdoglav i uplašen da se odupre njihovim darovima. Bacio je njihove vreće niz liticu, hleb gavranovima, vodu gušterima, kožu mravima.

Onda su njegovi iskušatelji verovatno ostali bez iskušenja ili bez vreća, jer ga više nisu navodili da prekine post. Samo su svake večeri dolazili na uzvišicu da ga more svojim bdenjem i stihovima. Slušao je, ali nije prepoznavao reči koje su izgovarali iako su mu grmele u ušima, iako je jasno čuo njihove korake. Čuo je kako šmrkću; čuo je kako kašlju; čuo ih je kako udišu.

I dalje su ga dozivali, naravno; ne samo debeli, nego i ostali. „Gali, Gali. Gali, Gali“, sve dok se ne umore. Naučio je da raspozna je jade starosti, gorčinu jalovosti, Grkovu hvalisavost. Ponekad su preklinjali Isusa da izađe iz pećine, da razgovara s njima, da se dokaže čudima. Ali Isus nije imao snage da se pokaže, čak i da je želeo. Svu energiju koja mu je preostala upotrebio je da izađe na kraj s njihovim vrećama hrane.

Mali beduin ga nije dozivao, ali je na mnogo načina bio najbučniji. Nije mogao ni za trenutak mirno da sedi. Morao je da trči, da se luđački kao koza pentra po stenju ili da pomera kamenje. Morao je da mrvli zemlju ili baca kamenčiće koje pronade niz liticu. Činilo se da je u ratu sa svačim. Zaista opterećen duh, pomislio je Isus tri ili četiri puta, kad god ga je video kako se pentra na vrh uzvišice.

Evo demonske duše u mukama, nemirne, sićušne, mračne, neobrezane. Čovek koji je za boga sasvim izgubljen. Ovako bi i sam Isus završio da je napustio molitve ili makar za jedan tren tokom posta bio poražen. Beduin će provesti večnost sa kamenjem. Smanjiće se i pocrneće. I udna prevlaka će mu pocrneti. Moraće večito da se pentra.

Samo jednom iskušatelji zamalo da ga uhvate. Jedva da je svanulo, dvadeset drugog dana posta, i Isus je spavao. Učinilo mu se da je struganje nogama koje ga je prenulo iz snova njegovo sopstveno, da beži glavom bez obzira duž zidova od krečnjaka i kostiju. „Vidi kako naš mali Gali trči!“ Kad se probudio, san nije nestao. Čuo je kako neko vuče noge. Pomislio je da mu je to sopstveni dah u ušima. Strah ga je učinio snažnim. Odmah je seo i pogledao u senke. Nije

mario ako je došla neka životinja. Dočekao bi smrt dobrodošlicom ako bi bila smrt. Ali to je bio samo beduin; stajao je na ulazu u pećinu, obris s purpurnim plaštom Moava prebačenim preko ramena; u rukama je držao darove — nešto skakavaca koje je ulovio, mešinu s vodom. Posekao je koleno kad je pao niz liticu, pa je stajao nakrivo kao dečak. Bio je manje lud i nemiran nego što se činilo iz daljine, manje đavolski. Beduin se plašio kao i Isus. Senka i obris.

Beduin prošaputa neku reč; nije baš zagugutao, ali rekao je nešto mekano, bez kostiju. Isus nije razumeo tu reč. Beduin spusti skakavce na stenu ispred ulaza. Dotakao je svoje srce, a zatim čelo, pokazujući tim znacima da je došao kao prijatelj. Pružio je mešinu Isusu da uzme, a kad je ponuda ćutke odbijena, izlio je nešto vode sebi na dlanove, pozivajući Isusa da je pogleda, pomiriše, dotakne jezikom. Evo mirisa Galileje; teče kroz beduinove drhtave prste i nestaje u zemlji.

Isus je svu svoju snagu usmerio u glas. Uvežbavao je ovo — dolazak đavola u pećinu. Povikao je beduinu u lice: „Ostavite me na miru...“ Ali ipak je načinio jedan sićušan korak napred dok je vikao, samo da se približi beduinovoj ruci, mirisu i preostalom vlažnom sjaju. Beduin posegnu u mrak i spusti svoje vlažne prste Isusu na lice. Isus se nije odmakao. Ovo je bilo previše za njega.

„Samo utrljaj malo... na usne“, rekao je, iako su mu reči bile slabašne i iskidane. „Neću da progutam.“ Zaplakao bi nad sopstvenom slabošću, nad svim tim straćenim danima posta, samo da je imao suza. Jedna kap vode i đavo će se radovati. Jedna kap vode i Isus će provesti večnost među trnjem, plamenovima i stenama.

Beduin se nasmešio — nevidljivo na tom slabom svetlu — ali nije pomerio ruku niti je položio prste Isusu na usne. Odmahnuo je glavom. Rekao je ponovo onu reč i koraknuo unazad. Na svetlu se njegov obris zgusnuo, ali bio je mali i nervozan. Nije očekivao da će Isus biti nag i toliko divalj. Ponovo mu je ponudio mešinu, ali ne gledajući ga. Sklopio je oči i čekao, ispružene ruke. Drugom se potezao za kosu što je jače mogao.

„Ko te je poslao? Da mi se rugaš?“, upita Isus, nanoseći svakom reči sebi ranu. „Neću, neću da pijem. Ali izlij mi vodu na glavu i vrat. Opraću lice i oči...“ Beduin se opet nije ni makao. Čekao je samo da

Isus posegne i sam uzme mešinu. Ali Isus je držao ruke iza leđa i mrmlijaio molitve. Najzad je beduin otvorio oči i ponovo koraknuo unazad na svetlost.

„Rugaš mi se, rođače“, reče Isus. „Nećeš ni usne da mi okvasiš.“

Da je beduin to učinio, Isusov post bi se okončao na vreme. Ali beduin je bio nervozan čovek, uprkos svom strpljenju. Izložio je život opasnosti spuštajući se tako daleko po mraku. Odmakao se još dalje u prvu jutarnju svetlost i stao pred ulaz u pećinu, gde su Isusova grčka slova obećavala smrt svakom neverniku koji pokuša da uđe u unutrašnje svetište. Ponovo je podigao ruku i klimnuo glavom prema preostaloj vlazi na svom dlanu. Ponovo je dotakao srce i čelo. Nije progovorio. Nije se ponovo nasmešio. Podigao je skakavce i ponudio i njih. Držao je mešinu, ali nije izlio još vode. Jedna noga bila mu je savijena. Spremio se da potrči ako Isus pokuša da ga zgrabi za ruku.

Kada je Isus video beduinovo lice, slabost mu je zamenio bes, okrenut ponajviše ka samom sebi. Ovo je bila bitka, i on neće da je izgubi radi kapi vode na glavi i vratu. Pljesnuo je rukama. Sudar kostiju suvo je odjeknuo u pećini. Boleo je. Ponovo je pljesnuo i odmahnuo glavom. Vrat i ramena mu zaškripaše poput vratnica. Lobanja mu se odvajala od kože. Kosa mu je postala korov. Načinio je korak-dva prema beduinu. Gotovo su se ponovo dotakli pre nego što se beduin izmakao. „Ne možeš me naterati da pijem, ti, čoveče“, reče Isus. A onda njegov poslednji uzvik, tisovala cepanica koja pucketa u vatri. „Odlazi od mene.“

Beduin je stajao bez ikakvog izraza, riba iza debelog stakla posude. Nije čak ni trepnuo. Oči i trepavice ostali su mu nepomični iako mu je Isus vikao pravo u lice. Jednostavno je klimnuo, okrenuo se ni ne slegnuvši ramenima, i pustio skakavce, iako su bili mrtvi. Bačeni. Mogao je sam da ih pojede; oni su beduinska poslastica, pustinjski račići. Onda je potrčao, natrag ka mestu gde je posekao koleno, nazad ka vrhu litice, nazad u svoju pećinu. Više neće da pogleda Isusa, iako ga je ovaj dozivao dok se penjao. Vikao je na grčkom i aramejskom. „Nisi me namamio u iskušenje. Hvaljen neka je bog“, i čak je viknuo neke reči na sumerskom koje je znao. Ali odgovora nije bilo. „Kukavice. Demonu. Trči kao pas svom gospodaru.“

Isus je stajao ispred pećine, radostan, nag i opčinjen. Gotovo je zaplakao od sreće. Znači bog se ipak stara o njemu. Bog bdi nad njim. Isus je hvalio božju genijalnost.

Znao je jednog čoveka koji jedva da je treptao. Pekar koji je živeo pet kuća od njegove bio je zatvoren poput beduina. Dečaćići bi stajali ispred njegove tezge i dovikivali mu šale. Vređali bi njegov hleb. Ali on nije odgovarao.

„O, dragi bože što si mi oprostio slabost“, reče Isus glasno. Nije bilo nikoga da čuje njegove reči. Đavolov posrednik sišao je do njegove pećine da ga iskuša. Ali — slava bogu — đavolov posrednik bio je gluv. Jer sve što je bog stvorio je slabo, umrljano i nesavršeno.

Isus se nasmeja. Kako je đavo ispao glup i nespreman.

Niko ne mora da bude žedan u pustinji osim ako to ne želi, rekao je Musa. On i Miri potrošili su svu vodu iz mešina, pa su došli do cisterne da piju i napune ih.

Bez otvorene cisterne s vodom za piće, Mirin muž bi je odvukao od njenog razboja, iako je baš dovršavala narandžasto-purpumu prostirku. Ostalo joj je samo da popusti osnovu, malo-pomalo, a onda da odseče prostirku s razboja i priveže njenih četiri stotine krajeva. Vezivanje ovih niti garantuje da će njena trudnoća biti uspešna. Ali Musi je bilo stalo samo do prostirki koje može da proda. Ne bi on trpeo žeđ, nego bi odvojio Miri od prostirke koja neće doneti zaradu. Poslao bi je da traži vodu.

Miri je već zapazila da u pustinji nema znakova vode, osim meke gline u brazdama od poplava u dolini ispod pećina. Ne bi mogla da ubedi svog muža da pije glinu. Nije bilo tragova gazela koji vode na razne strane ni kamenja poređanog u stubove koje bi pokazivalo gde je neko drugi pronašao izvor ili potok, niti ikakve rečite sunderaste jame sa zelenilom. Morala bi da iskopava slane grmove radi škratih zaliha vode u korenju ili da čupa metliku čiji su korenčići uvek ukopani u vlažna mesta. Ali, hvala bogu na cisterni pored pećina. Imala je sreće što ju je iskopala, mislila je Miri, iako bi više volela da je napunjena Musom nego vodom.

Nije se bunila protiv kratkog prekida u tkanju prostirke kad je trebalo da ode do pećina. Imaće prilike da razgovara s Martom, a možda će uspeti hodanjem da odagna bolove u bedrima i razgiba leđa i vrat. Nije znala da li ti jaki bolovi dolaze od tkanja ili od trudnoće, ali bila je veoma svesna svog sve većeg stomaka dok je sedela prekrštenih nogu za razbojem. Beba je lepo popunjavala prostor između njenih nogu. Grudi su je bolele, a iz bradavica joj je curio ćilibarski iscedak koji je označavao dolazak mleka. Iz nosa joj je tekla krv, i dobijala je iznenadne grčeve u nogama i stopalima koje čak ni trave nisu mogle da smire.

Ipak se usredsredila na razboj i smirujuće ukrštanje boja. Sedela je na izatkanom delu održavajući zategnutost razboja i nalazila utehu u bliskom dodiru s tkaninom, njeno trudno telo na porođajnoj prostirci. Gubila se u njoj. Isključivala je Musu i neugodnosti svog života. Možda će na njoj odleteti, s bebom u krilu.

Miri je, kad su se popeli na uzvišicu ispod pećina, bila zadovoljna da sedne i malo se odmori pre nego što je napunila mešine. Bilo je rano popodne, ali sunce nije bilo toliko jako da zadrži ni njenog muža u pećini. Nije bilo dovoljno vruće za spavanje. Dolina slanog mora je još bila puna svetlosti, ali iznad brda su se gusti oblaci poređali poput nedovršenog krova, tvrdi kao i samo tlo.

Uprkos teškoj svežini popodneva, Musa se suviše zadihao da bi se odmah vratio u šator, iako je prilagodio Šimov štap sebi za hodanje i imao Miri da nosi svu vodu za njega. Osim toga, imao je nedovršen plan koji je zahtevao da ostane baš tu gde jeste što duže može, makar dok ne nađe načina da dobije ono što želi i zaslužuje. Nije to iz zlobe, već zbog ponosa, govorio je sebi. Mora da stvori zaradu do kraja svog prisilnog boravka u divljini. Ne može da siđe u Jerihon bez nekakvog uspeha kojim bi mogao da se hvališe. Nijedan trgovac to ne bi mogao. Trgovac uvek želi pobedu. Musa na litici nije postigao uspeh. Možda će ovde gore imati više sreće. Što će biti loše po nekog drugog.

Osećao je da ga je ovaj kratki boravak u pustinji podelio nadvoje. Ponovo oni blizanci. Onaj plačljivi, slabiji, išao je da traži sreću na uzvišici. Blizanac koji se molio. Blizanac koji se nadao da će ga iscelitelj ponovo dotaći. Onaj drugi, trgovački moćnik, pesnica, žudnja, popeo se do pećina. Svaki korak koji je Musa načinio prema cisterni ostavljao je Isusa na većoj i bezbednijoj udaljenosti. Gazda je ostavio svoje sujeverje u šatoru. Poneo je svoju ne-veru u dolinu između brda. Bio je ambiciozan. Ostaviće svoj znak. Sve će ih iznenaditi.

Seo je u senku stena pored niže pećine u kojoj je spavala Marta i zahtevao gostoljublje. Nije mario što njegovi stanari poste, usredsređeni na svoje molitve, niti što su — ovog tridesetog dana posta — loše volje i potišteni. Naterao je Miri da pljesne rukama i poviče: „Okupite se, okupite se“, kao što je učinila i kada je Musa prvi put došao do pećina.

Beduin se nije pojavio da odgovori na Musin poziv, ali Afas i Marta bili su poslušniji; Afas jer se i dalje nadao da će Musa uspeti da navede iscelitelj a da se popne do njihovih pećina, a Marta jer nije mogla da odoli Mirinom glasu. Najzad se čak i Šim pojavio; silazio je do svog gazde što je sporije mogao, a zatim pronašao mesto, malo

dalje od ostalih i izvan Musinog domašaja, na kom je mogao da pokaže kako je miran i neuznemiren.

„Šta imate? Umoran sam“, reče Musa. Doneli su svom gazdi sušene urme — iste one koje im je on prodao pre dan-dva — i kaiševe mesa, ostatke jelena kog je beduin doneo prethodne večeri. Musa nije bio zadovoljan. Namirisao je nešto slađe od jelena. „Šta još?“ Primetio je da Afas izbegava njegov pogled.

„Šta imate što ne bi trebalo?“, upitao je starca. Imao je samo slabašan osećaj, ali je znao da će, ako se osećaj pokaže ispravnim, izgledati strašno i čarobno što ume da im čita misli. Afas pocrvene. Čak je i zamucao. „Imamo malo meda, ako želiš.“ I tako su mu, preko volje, ponudili malo saća koje su čuvali za sebe, umotanog u nekakvu vlažnu krpu. Ono im je davalo ono malo energije i trebalo je da im potraje do kraja posta.

Musa je jeo meso preliveno medom i urme. Ispružio je ruku da mu Marta izlije malo vode iz mešine na masne, lepljive prste.

„Odakle vam meso i saće?“, upitao je. Osećao se opasnim i nevaljalim, a i uzbuđenim — blizina ženskog krila i kiselkasti miris mesa dali su mu ideju koja će usavršiti njegov plan. Podrignuo je. Protrljao je stomak. Samo vežba.

„Mali beduin ih je našao“, reče Afas. „Tu negde“, zamahnuo je rukom.

„Tu negde? Ne na mojoj zemlji, nadam se. Rekao sam vam već. Ovo nije svačija zemlja. Sve što vidite je moje. Šta da radim? Da stavim drvenu ogradu na ove...“, pokazao je na redove pećina, „... ako ne mogu da verujem gostima. Dajte mi saće, ono što je ostalo. Miri, donesi ovamo! Nisam zadovoljan. Gostite se mojim medom. I kradete meso.“

„To je beduin“, reče Afas ponovo. „Nije niko od nas.“

„Mogao je da ga nađe bilo gde“, reče Marta za sebe, ali malo preglasno. Napola je sumnjala, prema onome što je čula od Miri, da Musa ima ikakva prava nad bilo čime ovde.

„Šta, je li to žena progovorila? Da čujemo. Šta si rekla?“

„Ko zna odakle su pčele..“

„Šta odakle?“, upita Musa. Okrenuo se Marti, nagnuo glavu na stranu, zaškiljio. Kakva je to žena koja se raspravlja s muškarcem? Ovakva: krupna, širokih leđa, četvrtastog lica. „Iza moje zemlje leži

zemlja mog rođaka. Iza nje je zemlja mog strica, a onda ponovo počinje moja. To je dalje nego što pčela može da doleti. To je dalje nego što bilo ko od vas može da pobegne. Da se ne svađamo.“ Poslednju rečenicu izgovorio je medenim glasom. Ponovo se okrenuo Afasu. Morao je da suspregne osmeh. „Gde je tvoj sused našao košnicu? U blizini?“

„Nismo videli. Videli smo, ali...“

„Šta ste videli?“ Imao je celo popodne da ubije. Maltretiraće ih.

„Videli smo njega; imao je nekakav štap...“ „Kažeš da je išao u lov na pčele?“ „... I uzeo je neki komad kosti koji je našao pa je probušio štap...“

Musa je pustio starca da brblja, prekidajući ga tu i tamo kao mali pastir koji, besposlen, trza kanap starom jarcu. Ovaj jarac nije nikakva pretnja. Musa je mogao da ga pusti da priča. Njegovo brbljanje pružalo mu je priliku da dotera svoje planove, da nađe načina kako da pošalje muškarce na neke zadatke preko noći, a da on ostane u pećinama. Zato je Musa samo s pola uha slušao Afasa dok je ovaj s divljenjem gradskog čoveka objašnjavao kako je beduin na jedan kraj šupljeg štapa natakao komad trule kajsije...

„Kakve kajsije? Odakle ste ukrali kajsije?“

„Kupili smo ih od tebe.“

„Onda dobro. To su vrlo dobre kajsije, i jeftine. Predobre da se natiču na štapove. Nastavi. Nisam ti rekao da prekineš.“

Beduin je, nastavi Afas, gurnuo zatvoreni kraj šupljeg štapa u zemlju pored svoje pećine, a onda se povukao u senku, na sve četiri, da čeka pčele. Uskoro je jedna sletela na dršku i uvukla se u šupljinu tražeći voće. Odletela je. Vratila, se s drugaricama iz košnice i uskoro su stotine pčela prenosile komadiće kajsije.

„Beduin je palcem začepio otvoreni kraj. Ovako“, reče Afas. Spustio je sopstveni palac na kamen, ali to nije ispalo onoliko dramatično koliko je želeo. „Zarobio je deset pčela u štapu. Šta je onda uradio?“

„Zadobio deset uboda?“

„... Pustio je jednu da poleti. Pratio ju je, ovamo. Sve dok više nije mogao da je vidi niti da čuje zujanje. Šta je onda uradio? Istu stvar. Pustio je drugu, pa je i nju pratio. Videli smo ih kako odlaze. Samo to smo videli. Zašle su za stenje u trnjak. Pametno. Treća pčela, pa četvrta, pa peta, sve vreme se približavajući. Imao je deset pčela da

ih prati, shvataš? Kad se oslobode one uvek krenu ka košnici, gde im je matica.“

„*Mojoj košnici*“, reče Musa.

„To je bio trik da nađe košnicu“, zaključí Afas. „Trebalo je samo da načini malo dima, otera pčele i posluži se. Vratio se s medom. Nije govorio. Nije rekao čija je to zemlja.“

„Moja zemlja. Moje pčele.“

Šim se nasmeja. Uopšte nije dremao. „Evo jedne parabole da o njoj razmišljamo“, reče ohrabren Musinim očigledno dobrim raspoloženjem.

Musu je već iznervirao Afas svojim dugačkim predavanjem o načinu na koji beduin nalazi košnice, ali se odupro iskušenju da ga učutka. Ipak, nikakvo plavušanovo mešanje nije bilo dobrodošlo.

„Kakva parabola?“, upita.

„Parabola o duhovnom napom. Potraga za prosvetljenjem, kao naša...“, reče Šim.

„Prosvetljenje, prosvetljenje, a ne med? Šta bi radije jeo sa urmama?“ Musa okrenu glavu. Šimova upadica trebalo je tu da se završi. Ali ovaj je već bio uzeo zalet.

„Pčele su, recimo, molitve, ili čak dani posta u pustinji. Pustiš jednu i pratiš je i ona nestane. Ali još nema izgleda na prosvetljenje niti znaka od boga. Još si izgubljen. Moraš da izdržiš. Treba ti četrdeset pčela, recimo, pre nego što...“

„... Pre nego što se, recimo, tvom gazdi smučí da sluša, dosadi mu, pa te otera u pustinju bez mešine s vodom.“

„Čuo sam jednom priču o prodavcu vode koji je...“, započe Afas.

„Učuti.“ Musa upozoravajući podiže prst. „Sada ja govorim.“ On je pripovedač, niko drugi. Dosta parabola i blebetanja. Želeo je da ponovo obrate pažnju na njega, i to brzo. Nije želeo da izgubi kontrolu, ni za tren. Moraće najpre da općini svoje žrtve — uprkos nagonu da postupi drugačije — a onda da ih postavi na njihova mesta za noć. Znao je tačno šta radi.

„Šta će mi mešina?“, nije odustajao Šim, iako vrlo tiho. „Niko ne mora da bude žedan u pustinji, osim ako tako želi. Sam si to rekao. Mislim da su to bile tvoje reči...“ Od početka posta nije bio ovoliko zabavan ni smeo. Ali niko se nije nasmejao.

„Onda idi“, reče Musa, jedva čujno. „Ostavi moju cisternu. Idi i rizikuj kao lisica. Moli se da se voda pojavi. Osloni se na boga. Da vidimo kako ćeš proći.“ Musa načini pokret kao da ustaje. „Gore, gore“, viknuo je Miri i počeo da prebacuje težinu u ramena. Stegao je izuvijani štap. Ovo uopšte nije bilo opčinjavajuće. „Da vidimo kako ćeš proći tamo, noćas“, reče ponovo.

„Mislim da, mislim... ne mislim... da znam...“, nasmeja se Šim slabašno. Preterao je. Musi ipak treba ukazati malo poštovanja. „Samo sam pitao. Šta možeš da nam kažeš, onda? Šta žedan čovek... šta treba da radi?“ Sedeo je pitomo koliko je mogao, ruku mlitavo spuštenih u krilo, uzorni učenik pred mudracem.

„To su bile moje reči. Niko ne mora da bude žedan, rekao sam i ponoviću sto puta“, započe Musa nakon što je pozvao Martu da donese vodu, nakvasio usne, lice i kosu i dobro razgledao sve nabore i prevoje tkanine oko njenog struka. „Uvek ima vode ako znaš da je nađeš. Znaš li kako? Postupak je isti kao traženje meda pomoću štapa. Ali nije parabola. Nije ona koju nam je on objasnio.“ Mahnuo je štapom prema Šimu. „Moja parabola je drugačija. Neko ko, poput mene, ima nos za trgovinu, uvek može da namiriše ono što želi. Med, vodu, zlato...“ Dramatično je šmrknuo, a Marti se gotovo učinilo da joj je namignuo. „Na mene je red da govorim.“

Pričao im je kako je jednom prelazio pustinju u kojoj ništa nije raslo, pustinju — „recimo“ — širine četrdeset dana puta. Pet kamila, četiri rođaka i on. Povelili su šezdeset koza, poneli usoljenu ovčetinu, indigo i rogove da trguju s crnim ljudima na reci s tri obale. Putovanje je bilo lako i brzo su prodali svu robu. Kupili su stotinu majmuna koje su hteli da prodaju u Nabatiju. Tamo je majmunsko meso... ponovo je namignuo; nije izgovorio reč... afrodisijak.

„Avaj, ispali smo budale. Nemoj da bi neko klimnuo. Nismo znali kako majmuni mogu da budu žedni“, rekao je. „Niti koliko galamu prave. Stotinu dlakavih Šimova. Klepetali su po ceo dan.“

Najpre su mislili da vežu majmune i vode ih iza kamila, ali majmuni su se pobunili. Nisu hteli da idu. Trzali su uzice. Stotinu majmuna, peta ukopanih u pesak, jači su od tri kamile. Zato su Musa i njegovi rođaci morali da svezali majmune poput pilića i privežu im noge za bisage dveju kamila. Musa je jahao treću; rođaci su mogli i da pešače. Bili su dovoljno sitni i snažni, a i poslušniji od majmuna.

Preostale dve kamile natovarili su volovskim mešinama s vodom i krenuli ivicom pustinje rano ujutru, po svežini. Činilo se da majmunima nije loše. Imali su i ranije običaj da vise naglavačke u grozdovima. Vrištali su i blebetali bez prestanka. U prvo vreme bilo je zabavno. Musa i rođaci su takođe vrištali i blebetali. Ali nakon dan-dva galama je postala nesnosna.

Sporo su napredovali. Pustinja se pokazala nepouzdanom poput čilima — glatka i prijatna ako je milujete u pravcu tkanja, ali hrapava kad provlačite prste uz vunu. Njihov mali karavan put je posle dan-dva poveo suprotno od pravca tkanja. Sunce im je tuklo u leđa, vrelo poput peći. Majmuni su brbljali, vrištali bez prestanka poput cvrčaka, čak i kad su se kamile trzale i pljuvale ih. Smirili bi se samo kad bi im rođaci davali vodu. Rođaci su im svaki čas davali vodu.

Posle petnaest dana, pričao je Musa, shvatili su da su zalutali. „Bez izgleda na prosvetljenje, bez znaka od ikakvog boga.“ To se njegovom karavanu nikad ranije nije dogodilo, iako je prešao stotine pustinja. Jedan njegov rođak, kog su zbog dugog nosa zvali Habak Jastreb, mogao je obično vezanih očiju da prepozna miris svakog mesta koje su posetili samo omirisavši šaku zemlje. Prinomio je prašinu i smrvljeno kamenje ove pustinje nosu, ali nije mogao da kaže gde su niti da im pokaže pravac ka njihovom cilju. Vodili su ga okolo da njuši vazduh; nije znao da stoji na nogama ili dubi na glavi. Tražili su tragove nekog karavana, ali vetrovi su bili snažni i zbrisali su čak i njihove sopstvene tragove, zajedno s mirisima. Trpeli su, nadajući se da će naići na druge putnike, spaziti drveće na horizontu, prepoznati neku zvezdu u prašnjavoj noći ili videti pticu.

Posle dvadeset dana ponovo su naišli na sopstveni trag. Ali nije bilo tragova koza, samo otisci četiri pešaka i pet kamila, a brazde koje su načinili majmuni vukle su se po pesku. Putovali su pet dana ukруг, a vode u mešinama bilo je sve manje. Majmuni su, gotovo bez vode da ih umiri, kašljali i cerekali se po noći. Nije im smetalo što im se sva krv slila u glave.

Musa je zastao, povukao sopstvene prazne mešine i podigao ih da dočara sliku svojim slušaocima. Evo kako izgleda kad nema vode; ovo je žeđ, ovo je imao na umu za Šima. Nije bio siguran kuda ga priča vodi. Nije imao kraj za nju, još ne. Nije imala cilj, osim da općini. Ali Afasu i Marti nije bilo stalo. Klimali su pripovedaču

podstičući ga da nastavi. Ovo je bolje od bilo koje parabole. Nema veze što nema svrhu osim da ih navede da se dive svetu. Čak je i Šim slušao, uprkos čvrsto stisnutim usnama i očima.

„Morali smo da spasemo i majmune i sami sebe, iako nije bilo dovoljno vode za sve“, nastavio je Musa, srećan što žena smekšava i sedi raširenih očiju. „Šta biste vi učinili? Nemojte mi reći. Bacili biste majmune u pesak, pobili ih motkama i sami popili svu vodu. Priznajte. Naravno da biste. Ali vi niste trgovci. Ne shvatate kako je trgovina najviši ispit za čoveka. Ona pokazuje njegovu snagu, njegovu vrednost, njegovu pobožnost. Kupovati i prodavati je isto toliko duhovno koliko i molitva i post. Hoće li neko od vas da kaže da nije?“ Pogledao je Šima. „Trgovac ne traga beskrajno za stvarima koje se ne mogu kupiti ili dotaći, kao što je Šimovo prosvetljenje — kakva je korist od njega? — nego za nečim...“ Morao je da stane i tačno se priseti reči koje je stotinu puta čuo od svog najstarijeg strica. „... za nečim novim, stvarnim i veličanstvenim. I dragocenim, naravno. Trgovac želi da od sveta stvori bogatije mesto. Mi smo bogovi, mali bogovi. Mi smo *veliki*. I tako...“ Pogledao je svakog u lice osim Miri, naravno, i nije skrenuo pogled dok nije od svakog izmamio osmeh i klimanje glavom. „... nismo mogli da se vratimo svojim stričevima bez ičega što bi se moglo prodati osim krvavih ostataka majmuna. Ko bi to kupio? Trgovac se nikad ne vraća praznih bisaga. To pokazuje nedostatak vere.“ Zastao je. Nasmešio se, pravim, radosnim osmehom. „Šta ćete vi imati da prodate kad se vratite kućama? Šta ćete vi pokazati svojim stričevima nakon četrdeset dana posta?“ Podigao je ruke. Ne treba da mu odgovore.

Musa je pričao kako su se on i njegovi rođaci borili protiv pustinje. Išli su napred, dan za danom, nadajući se da će pronaći izvore, potoke ili suva rečna korita gde bi mogli da kopaju za vodom. Vezali su oči svom rođaku Habaku da mu izoštre čulo mirisa. Spuštali su ga na sve četiri da omiriše pesak u potrazi za vlagom, ali nanjušio je samo golu pustinju i vrućinu. Lovili su bezuspešno bilo kakve znake života, ali nisu našli ništa osim samih sebe. Sanjali su da pronalaze metlike s jezerima vode u korenju i slatkim sokom na stabljikama, ali ništa nisu pronašli osim žeđi.

„A naši majmuni su se i dalje smejali“, reče Musa. „Radovali su se što smo zalutali. Dopadalo im se da gledaju kako se pržimo na

pesku. To im je bilo po volji. Nisu želeli da stignu u Natabi i završe u loncu. Ko bi? Više su voleli da umru od gladi. Ne veruj majmunu na kamiljim leđima. To je dobar savet... Ne veruj žednoj ženi niti psu.“ Nasmejao se, ali se njegov smeh pretvorio u krik bola. Uhvatio se za grudi i trgao. Lake smetnje u varenju, možda. „Možda treba malo da se odmorim“, reče. Dotakao je obrvu. „Vruć sam.“ Sklopio je oči.

„Zadirkuješ nas“, reče Afas. „Nadam se da nas zadirkuješ. Šta je bilo s majmunima? Naravno, odmori se ako ti nije dobro. Ne bismo želeli da ti bude loše...“

„Ah, naš sused bi dao pripovedača za kraj priče“, reče Musa teško dišući. „Majmuni su mu važniji od mene...? Mislio sam da bolestan čovek oseća više samilosti prema drugom bolesniku.“

„Ne, ne, odmori se...“

„Neću da se odmaram. Bol je malo popustio, hvala bogu. Donesite vode. Ogrnite mi oko ramena taj dobar šal što ga žena ima. Nastaviću dok mogu.“ Šal je bio topao i mekan; mirisao je na Martino ulje, na đumbir.

Došao je dan, rekao je Musa nakon što se napio vode i još nekoliko puta stegao grudi, kad su on i njegov karavan stigli kroz pustinju do kapije smrti. Popiti nešto, bilo šta, ili umreti — pred takvim su izborom bili. Moraće da ubiju Musinu kamilu. On će morati da hoda kao i njegovi rođaci, kroz pesak do gležnjeva. Zaseći će kamilinu grbu i stomak. Moraće da piju njenu vodu, krv i mleko, i da puste majmune da se nahrane kako znaju na njenoj utrobi i salu. Majmuni će morati da progutaju kamilu obešeni naopačke.

„Ali niko mene neće naterati da pešačim“, reče Musa trljajući slabinu. „Mudar trgovac nikad ne pešači. Zatvorio sam oči i pustio mozak da radi. Pomislio sam — hajde da ubijemo nekoliko majmuna. Neka oni budu naša hrana i piće. Meso im je već dugo visilo, sigurno će biti ukusno. Ali pomislite samo. Šta sam rekao o majmunskom mesu? Zašto ga cene u Nabatiju? Ono u muškarcu budi žeđ za ženom. Kakve bismo koristi od toga imali nas petorica kad osim peska nismo imali ništa da nas umiri? Greh je da muškarac troši svoje seme na kamile. Sinovi bi nam imali po dva prsta na nogama.

Zato nisam zgrabio majmuna za grlo i upotrebio svoj nož. Oslobodio sam jednog majmuna. Držao sam ga za rep. Šaputao

sam mu u uho. Rekao sam mu: Nađi vodu. Ti si pčela. Nisam morao da ga stavim u šupalj štap začepljen kajsijom. Trebalo je da ga vidite kako trči. Znao je da ima izgleda da pobegne natrag do reke s tri obale samo ako najpre nađe vodu. Moj najbrži rođak, Raham, pratio ga je kroz dine dok ga nije izgubio. Majmuni se kreću poput pacova. Kao i moj rođak Raham. Ali majmun je uskoro nestao s vidika. Nije zujao. Nismo mogli da ga pratimo po zvuku. Ali pratili smo po pesku otiske njegovih šapica, repa, ruku, sve dok ga ponovo nismo našli, iscrpljenog od trčanja i sunca. Napola mrtvog. Još nema vode. Vezali smo ga i okačili za gležnjeve pored njegove braće i sestara. Onda smo pustili drugog majmuna... Šapnuo sam mu u uho: Uživaj u trčanju, majmunče...“

Bilo im je potrebno četrnaest majmuna i dva dana, pričao je Musa, ali najzad su spazili stazu od kamenja i trnja koja je vodila do suvog korita, a u njemu su našli svog četrnaestog majmuna kako sedi u otvorenoj cisterni ispod jedne stene i kupa se kao carica u kadi. „Navalili smo. Nismo morali dimom da isterujemo pčele. Oprali smo se. Napili se do guše. Napunili smo mešine. A onda smo pustili kamile da piju. Slatka voda, sa slabim ukusom đumbira.“

Onda su izašli iz pustinje i krenuli dolinom, upravljajući se prema brazdama koje je urezao poslednji pljusak od pre oko godinu dana, sve dok nisu stigli do lisnatog drveća i polja obraslih, kako je Musa rekao, „retkom šiparačkom bradom trave“. Stigli su u Nabati na vreme da ostvare zaradu, samo dvadeset majmuna im je umrlo uz put, a Musa nije pešačio ni korak. „Moja priča se završava sa mnom malo bogatijim nego što sam bio.“ Pogledao je Šima. „Tvoje učene primedbe, molim. Nemoj da nas razočaraš.“ Udahnuo je vazduh i zadržao ga u plućima, tako da mu je lice pocrvenelo. Sad je vreme da ih uhvati na prepad.

„Ovo je priča“, reče Šim oprezno, „koja može da posluži svima nama. Prvih trinaest majmuna koje ste pratili nisu došli do vode za kojom ste tragali. Uspeli ste samo zato što ste izdržali do četrnaestog. Priča nas uči strpljenju. Za to će moji susedi biti zahvalni... siguran sam ...“

Rekao bi on još nešto, pokušao bi da učvrsti svoj stav, da Musa nije odjednom kriknuo i spustio ruke na stomak. „Taj bol... ne mogu da

trpim“, rekao je. Sklopio je oči i ispustio vazduh. Podigao je ruku na glavu. „Gorim. Moja glava.“

„Da donesem još vode?“, upita Afas.

„Ne, ne. Pustite me samo da se odmorim.“

Musa napola otvori jedno oko i pogleda oko sebe. Šim se, zapazio je, gotovo smešio. Marta je ustala s uznemirenim izrazom. Njegova žena spustila je ruku na lice. Nije mogao da joj vidi usta. Brine se, mislio je, da se đavo vratio po njega i da će je uskoro drugi napad groznice učiniti udovicom. Na steni, iza najdalje pećine, video je beduina kao stoji na jednoj nozi poput čaplje, oslonivši stopalo na koleno druge noge.

„Ne, ne“, reče Musa ponovo. „Moram da legnem. Tu je.“ Pokazao je na slabinu — oštar bol u jetri — i prešao rukom preko donjeg stomaka — mesto opšte patnje.

„To je od nečega što si pojeo“, reče Afas trudeći se da pomogne, iako nije mogao da zamisli da nekoga jetra boli više nego njega. Priznavao je Šimu pamet i Musi očaravajući jezik, ali je smatrao da je opšta patnja njegova oblast.

„To meso“, reče Musa svojim najdečačkim glasom, „bilo je pokvareno. Vaš med je sakrio ukus.“ Navodio je svoje stanare da pomisle kako su ga otrovali. „Vruće mi je.“ A onda, kad mu je Miri prišla da ga rashladi maramom: „Hladno mi je. Ovo ne valja... Ukrali su moje meso, a sad me truju.“ Musa bi se presamitio od bola da je mogao. Bio je predebeo da se sagne. Umesto toga, prevrnuo se na stranu i legao u prašinu, ranjena životinja, velike glave poduprte samo nekim kamenjem. Video je kako se Afas ponaša sa svojom jetrom u poslednjih trideset dana i nije bio impresioniran. Musa to može bolje. Trzanje i duboki uzdasi nisu dovoljni. Isprobao je jake nekontrolisane grčeve nogu. Hvatao se za uho. Izgledao je što je bolje mogao uplašeno i zbunjeno. Nije ovo bilo neko bedno lukavstvo, kakvog bi se Musa stideo. Ovo je bilo lukavstvo najviše vrste; Musina verzija čuda.

Vetar se podigao. Zahladnelo je; popodne se primicalo kraju. Oblaci su rano doneli tamu. Nije imao vremena za gubljenje. „Moram da spavam“, reče.

Žene mu podigoše svaka po jednu nogu pa su Afas, Šim i beduin odvukli svog gazdu za ramena do najbliže prazne pećine — one na

svega korak-dva od Martine, koja je gledala na strmu terasu skrivena sa svega nekoliko grmova i ulomcima sa grebena boje bakra. Položili su ga na tlo i podmetnuli mu pod glavu Martin šal. Zabio je nos u njega. Dopadala mu se Martina toplota i njen miris.

Njegova žena i stanari stajali su na ulazu zaprečivši svetlost i sašaptavali se. Kako mogu da mu pomognu? Niko nije rekao: „Neka bi ozdravio“, niti mu pomilovao čelo. Svako je viđao ljude kako umiru ovako iznenada — isti nenajavljeni bol, krici, prsti razapeti preko grudi, sivo-crveno lice, završni, krkljavi uzdah. Svet će izgubiti nešto priča ako Musa umre, ali ništa vrednije od toga. Pomisao na njegovu smrt bila je podnošljiva. Već je kasnio s umiranjem. Miri se nije usudila čak ni da se moli. Molitve su je već jednom izneverile. Hoće li dobiti drugu priliku da skotrlja Musu niz padinu do cisterne koju je iskopala za njega? Zašto tračiti dobru vodu na takvog čoveka? Treba samo da zatvore pećinu kamenjem, pretvore je u grobnicu i obeleže ulaz kredom da upozore buduće isposnike i sve Jevreje koji tuda prolaze da se unutra raspada jedno telo.

„Miri, Miri, dođi“, rekao je najzad, glasom krhkijim nego što ga je ikad čula, nevidljivog lica. Morala je da klekne pored njega i spusti uho do njegovih usana. Dah mu je bio suv i vreo. Ovog puta nije mirisao na jaja. „Idi u šator i vodi računa o svemu“, rekao je. „Ne mogu da hodam. Moraću ovde da spavam. Donesi mi ujutru bocu rakije čim se zabeli. Donesi prostirke i pokrivače i jastuke da naslonim glavu. Sakupi bilja. Umesi mi noćas nešto slatko. Ima tamo meda. I ne zaboravi da napuniš mešine. Reci mu da dođe.“ Pokazao je Afasa.

Afas je kleknuo što je bolje mogao i napregao se da čuje spore i tihe reči svog gazde. „Idi s mojom Miri, striče. Čuvaj je, ovde u brdima ima razbojnika. I vukova, opakih vukova. Žena ne treba tamo da bude sama. Pozovi nju i njega.“ Sada su pozvani Šim i Marta. Ona je klekla malo dalje od Muse, nagnute glave da čuje šta želi od nje. Šim je, pak, oklevao da klekne. Brinuo se za svoje gležnjeve i prst, uprkos gazdinoj iznenadnoj nemilosrdnoj bolesti. Ali Musa je smogao snage da podigne glas. „Preklinjem vas, bilo koga, nije važno... Ostanite noćas u pećini i donesite mi vode ako zatražim. Pomolite se za mene ako umrem. Pobrinite se za Miri i kože...“ Borio se za dah. „Onaj drugi... Ovo je moja poslednja želja. Taj Gali mi je

spasao život. Idite do njega dok još ima svetla. Stanite na stenu tamo gde ste stajali toliko puta. Zovite ga dok vas glas ne izda. Ostanite celu noć i molite ga. Recite mu da ću umreti ako ne dođe. Neka se sažali na čoveka... Ko će od vas ići?“

Mislio je, naravno, ko će ostati. Znao je da će to biti Marta, prirodno. Sama žena ne bi mogla da ostane na steni, posle ponoći, i da moli luđaka u pećini. Postojao je rizik, naravno, da će ostati Šim. Onda će Musa morati da ode u njegovu pećinu tokom noći i da mu smrska glavu kamenom. Dodatno zadovoljstvo.

Svi su rado krenuli da učine što im je rečeno. Afas i Šim su više voleli da odu do šatora i uzvišice nego da ostanu s Musom. Neka umre ili se oporavi sam od sebe. Nisu želeli da budu svedoci ni jednog ni drugog. Afas je mislio kako će mu biti udobno da, za promenu, spava na prostirkama. Miri je mislila na sate koje će provesti pod svetlom sveće vezujući čvorove na svojoj prostirci. Šim je povratio svoj vijugavi štap gotovo čim je Musa pao na tlo. Dopadala mu se pomisao da usamljen bdi na uzvišici, umotan u svoj najdeblji ogrtač, najzad sam s Musinim glupim dečkom — iako ga, naravno, neće zvati suviše glasno niti će previše navaljivati da Gali pođe i izleči Musu. Nije imao vere u pastirčice. Nije želeo čudo.

Požurili su, sve troje. Pobegli su.

Marta slegnu ramenima. Nije marila što su je ostavili samu. Još jedna noć posta, pa šta? Od svih njih ona je bila najmanje uvređena. Musine priče su je smekšale. Nije mogla ozbiljno da se plaši tako slatkorečivog čoveka, i tako bolesnog, oca Mirinog deteta. Kad bi samo Tanijel umeo ovako lepo da priča. Kad samo ne bi bio onako dosadan. Možda bi i ona zatrudnela.

Musa se držao podalje od Marte. Igrao se vremenom i pustio je da obavi svoje večernje poslove. Čuo je njene korake, namirisao vatru, čuo je kako kašlje od dima. Nije je uznemiravao. Bio je smiren. U pećini je bilo dovoljno toplo. Tlo je bilo mekano. Spavao je. Sačekajte noć. Najzad su sami, ili odvojeni samo zemljom između pećina.

Naravno, i beduin je ostao. Osoba koju je lako zaboraviti. Kada su svi dobili prošaputana uputstva od Muse, on je ušao u pećinu i klekao. Pipao je gazdino čelo i zatresao glavom kao da kaže: Ova bolest je gadna. Nećeš se izvući, ili: Nije to ništa. Nisi me prevario.

Ustaj i vraćaj se u šator. Pritiskao je obraze i kosu na Musino lice. Musa je poželeo da ga ujede. Mogao bi da mu razbije kaniranu glavu kamenom. Ali umesto toga mu je šapnuo u uho: „Uživaj u trčanju, majmunče... Drži se dalje od mene.“ Musa, zapravo, nije mario za ovakvog luđaka. Bio je suviše sitan da se umeša između dva tako krupna protivnika.

Bila bi to savršena noć za Musinu smrt da je zaista bio bolestan ili da je neki bog, zaveden bukom koju je Musa podizao, odlučio kako je vreme da svrši s njim. Nebo je bilo korotno crno. Nije bilo zvezda. Gotovo ni meseca. Ono malo svetla bilo je prigušeno pramenjem magle zbog koje su obrisi brda izgledali mekši i od oblaka. Prolazan svet, ali večita nebesa. Zemlja je bila poput pare, a nebo tvrdo.

Po takvoj noći smrt je mogla da se prikrade neprimećena, protrlja prstima Musine oči i pošalje njegovu tešku dušu u nebesa ne odavši svoj mračni posao ni senkom na tlu. Da je kriknuo: „Dodiruje me“, u tih nekoliko trenutaka kad bi para njegovog života bila istiskivana iz njegovog tela i mešala se s oblacima, niko ne bi došao da ga uhvati za debele nožne prste i moli: „Ovaj čovek je roba koja ne sme da se dira. Nećemo ti dozvoliti da nam uzmeš ovog čoveka.“

Beduin je, tačno je, bio budan cele noći, ali ne bi došao Musi u pomoć. Ne bi ni hteo ni mogao da čuje kako se para i meso razdvajaju. Marta je možda samo dremala, ali bila je dovoljno pitoma i razumna da ostane u svojoj pećini preko noći kakve god zvuke čula. Musa je mogao da pozove u pomoć svoju malu porodicu, kao što je činio i ranije: „Miri, Miri. Dođi brzo i spasi me od...“ Samrtnik može s pravom da očekuje od svoje žene da se bori za njegov život. Ali Miri je bila predaleko da bi mislila o njegovom dozivanju. Ona i starac, Afas, spavali su bolje nego odavno, van domašaja glasa i trenutno bez brige za život njenog muža, osim u snovima.

Samo se Šim, daleko na uzvišici, prekrštenih nogu, savladan mrakom i sopstvenom zebnjom, trzao na svaki zvuk. Kotrljanje kamena. Suvi sipljivi vetar u granama. Ptica koja se sprema za spavanje. Jedini on je od njih čuo gurkanje i psovke oblaka dok je smrt u svojoj sivoj kočiji putovala kroz noć. Ako se i molio čuvši to, onda se molio da smrt stane kod Musine pećine i ne dođe do njega, Šima. Neka Musa umre, mislio je. Prekoračio je vreme. Svet će biti bolje mesto ako se Musin život skрати. Ali ja imam vrednosti za ovaj svet i posao da obavim, a ostalo je još deset dana posta. Moje vreme još nije došlo.

Ipak, Šim se nije dugo zavaravao. Njegov stav je, naravno, bio grčki. Smrt se neće umešati kako bi poboljšala svet. Bio bi budala kad bi mislio da hoće. Smrt je sluga poslat sa spiskom na pijacu,

suviše glup da bi sam odlučivao. Osim toga, smrt je ekonomična. Bavi se samo nezaštićenima i slabima; jeftini su i do njih se lako dolazi. Smrt se neće zamarati s Musom, još ne. Suviše je mlad, snažan i neiskupljiv za smrt. Prevelik je. Odbiće da umre, koliko god bolesno delovao, koliko god se čvrsto hvatao za slabine i vrpeljio se od bola. Nema mnogo izgleda da će Musa ujutru biti mrtav. Biće živ. Šim je to osećao u kostima, iako se nadao da će biti drugačije. Šta ako je ta bolest samo prevara, trik da bi Musa izveo neki svoj mračni posao?

Ne, smrt se neće porvati s Musom kad može da odabere tako laku metu kao što je Afas, star i bolestan od raka. Ili čak Miri, oslabljena trudnoćom. Tolike trudne žene umiru pre vremena. Smrt voli njihovu cenu. To je rasprodaja, dva života u jednom. Ili sam Šim. Nije bio potpuno spreman da se bori za svoju dušu. Osećao se te noći tako slabim i nebranjenim; bez krova i hrabrosti da ga štite. Smrt bi lako mogla njime da se posluži, da mu spusti kandže na ramena poput sove i podigne ga sa stenja. Ili bi smrt, što je verovatnije, mogla da dođe na uzvišicu ne kao sova, nego kao Musa, da ga zgrabi za gležnjeve i spusti mu svojih pedeset pesnica na glavu. Zašto ga je Musa uopšte tako lukavo poslao ovamo da sam provede noć nego da ga odvoji od ostalih i ubije? Niko ne bi ni znao da je mrtav. Musa bi morao samo da gurne telo niz liticu — nema potrebe za dobrovoljcima da ga dovuku do ivice — i da se vrati do pećine i nastavi da boluje. Mogao bi da kaže susedima kako je Šimu dosadio post pa je pobegao. Ili da se Šim sapleo u mraku. Ili da je Šim dostigao tako duboku smirenost da se preobrazio u kamen.

I tako je prvi deo noći Šim proveo drhteći na uzvišici, očekujući Musin dolazak i zamišljajući njegov obris u mraku. Musa, tih. Musa, ogroman. Musa, trči na prstima, noseći u rukama zmije i plamenove. Smrt jaše Musu. Musa, crn i vešt, nevidljiv. Šim nikada nije video ovako mračnu noć, mirnu i punu mogućnosti. Ali nije dugo ostao prestravljen. Čuo je kako psovke i gurkanje oblaka jenjavaju. I njegov strah je jenjavao. Neko vreme nebo je mirovalo. Odmaralo se i probavljalo. Ako je smrt došla, mislio je Šim, onda ga je mimoišla. Ali bio je siguran da je neko drugi umro, negde u blizini. Nanjušio je to u vazduhu. Šta će naći kad se ujutru vrati i pridruži susedima? Je li Musa bezbedan? Jesu li Marta i beduin pošteđeni? Da li je smrt

njuškala oko šatora u kom spavaju Miri i Afas, da li je uzela oba života ili samo jedan? Bila je skoro ponoć kad je munja pocepala oblake i pustila lavinu gromova da se skotrlja na zemlju. Nebo je samo pretilo. Predstava snage. Nije mislilo zlo. Kiša i pustinja su postigle dogovor kad je svet nastajao da puste jedno drugo na mira koliko je god moguće. Oblaci su sišli da onjuše brda, da počesu stomake trnjem i oslone svoju težinu na to toplo tlo pre iscrpljujućih noćnih bitaka. Nisu mogli a da ne prospu poneku kap, dovoljno da šator zatreperi i da se Šim upita da li da odmah utekne natrag u pećinu ili — što je bolje — da se pridruži onima u šatoru, ako je ijedno preživelo.

Ali ovi oblaci su samo prolazili. Odneće veći deo svoje vode na sever, preko Savije i Jerusalima u Samariju i Galileju. Radije će nakvasiti lišće hrastova i pistaća nego da se straće na trnje; radije će sprati prašinu s mirte, žutilovke i krina. Pre zore prve kapi kiše će galilejskom zemljom poprskati pasulj i luk na duboko uzoranim poljima i sprati crno-crvenu zemlju s letnjeg korenja ječma. Isusova braća uneće piliće pod krov i ležaće budni dok kiša udara po ravnim krovovima i razbacuje krečnjak koji su položili preko dasaka, greda i trske da sačuvaju kuće suvima. Neko će kad bude svetla morati kamenim valjkom ponovo da izravna krečnjak. Ne ja, misliće svi. Nije red na mene. Neću ja.

Ali u pustinji je živi krečnjak ostao gotovo suv. Oblaci i munje su se udaljavali udarajući po svojim štitovima. Nebo je omekšalo od mesečine, a onda se naoštrilo kad su se pojavile zvezde. Sa njima je stigao i vetar, srećan da pojuri po praznom igralištu neba; gladijator željan borbe. Bio je to ljutit vetar. Gledajte me, vikao je. Oterao sam oblake. Gromovi i munje su utekli. Svukao sam s noći svaki tračak toplote. Nema ničega što ne mogu da vam učinim.

Ovaj vetar nije imao sporazum s trnjakom. Oni su stari neprijatelji. Pustinja je naređala stene i grebene da izudara i povredi vetar. Za uzvrat, vetar je podizao prašinu i trnje, bacao pokidane komadiće unaokolo i cepao mrtvo drvo sa stabala poput poludelog dečaka. Krto drveće uopšte nije moglo da podnese vetar. Drvo ne može beskrajno da se savija, nego se slomi ili izvali iz korena.

Da nije bilo vetra, Šim ne bi dugo ostao na uzvišici. Vetar je doneo dovoljno mesečine da mu pruži hrabrosti da ostane celu noć napolju.

Želeo je da se dokaže protiv tame. Dopadalo mu se da bude saradnik zvezdama. Osim toga — ako neko pogleda u svitanje preko — videće njegov mirni obris kako sedi na steni prema rastućem purpuru zore, pola telo, pola kamen. Plemenit prizor — svakako plemenitiji od Galija skrivenog u pećini. Onda će Šim da ode do šatora, s niskim suncem za leđima, a njegova senka i senka štapa padaće ispred njega kao ogrtači koje su mu vernici prostrli po putu. Neće žuriti. Koraci će mu biti promišljeni. Lice mu neće odati koliko je duga bila noć, koliko je bio blizu smrti. Uz malo sreće, žena će reći da joj je muž umro. Ili, Afas je preminuo. Ili, došlo je do nesreće; beduin je pao i poginuo. Naišao je lav. Obaviće sahranu i Šim će — ko bi drugi? — predvoditi obrede, a onda povesti susede kroz preostalih deset dana posta. Do kraja će se svi diviti Šimu.

Osim što je vetar bio svirep i neustrašiv i što je bilo hladno. Šim nije mogao da ostane tu više ni trenutka. Nije bilo ni bezbedno ni pametno. Nije došao na ovu uzvišicu po svojoj želji, podsetio je samog sebe. Poslat je. Prevaren je. „Dozivaj dok te glas ne izda“, rekao je Musa. „Ostani cele noći i moli Galija. Već mi je spasao život. Reci mu da ću umreti ako ne dođe. To je moja poslednja želja.“ Onda umri, mislio je Šim. To je *moja* poslednja želja. Neće moliti kao što mu je rečeno. Ko će znati? Umesto toga samo je šaputao u vetar koji je napadao liticu: „Gali. Debeli Musa kaže da umire. Kaže da moraš da dođeš i spaseš mu život, gore u pećinama. Sažali se na mene, kaže on. Hajde. To je to. Obavio sam svoje. Vрати se na spavanje.“

Šim se umota u plašt i krenu nešto posle ponoći, kad je vetar rasklimao kamenje i zemlju oko uzvišice i poslao ih niz liticu u tišinu pada. Iznenadio se koliko mu je teško da hoda. Vetar ga je udarao po kolenima i podizao mu ogrtač oko glave. Tukao ga je po obrazima i ušima.

Nije bilo lako pentrati se po mraku, ali je makar odmah bilo očigledno kojim putem mora da krene. Svaki korak će ga odvesti malo više nego prethodni. Pao je napred i rukama pipao put. Ali kad je stigao do ravnog vrha litice, izgubio je svaki osećaj gde se nalazi. Vetar je udarao još jače nego na grebenu; iako se noć zaoštrila, nije video obrise brda. Oči su mu suzile i gotovo se zatvorile od vetra. Čučnuo je na zemlju i pipao štapom okolo. Oluja je bila dovoljno jaka

da ga oduva čak u Jerihon. Pokušao je da se seti u kom pravcu je duvalo dok je sedeo na steni. Činilo mu se da je vetar duvao otprilike niz liticu, obgrljavajući pukotine, naplavine i brazde duž zidova doline kao da mu dolina prilagođava svoje oblike. Znači, ako bude išao tako da mu vetar udara u levi obraz, onda će se kretati prema unutra, dalje od ivice grebena. Pipao je put štapom i stopalima poput slepog prosjaka. Vetar mu je čupao kosu. U lice su ga udarali delići lišća i trnja i bockala ga je prašina. Odeća i pojasevi su mu posezali prema vodama severa.

Možda uopšte ne bi pronašao šator da nije stao da se zakloni, umotavajući se u ogrtač iza stene. Mislio je da tu provede ostatak noći. Nije bilo toliko hladno da se smrzne. Nije bilo kiše. Stena ga je donekle štitila. Prevukao je štapom po osnovi stene ispitujući pukotine. Možda nije jedino stvorenje koje je tu potražilo zaklon od vetra. Skutrio se. Iznenadio se koliko mu nedostaje njegova pećina; čak i susedi.

Nije prošlo mnogo kad je začuo krike kroz vetar, ženski glas, muški, šest koza, lepršanje tkanine. Sav srećan je ostavio stenu i krenuo protiv vetra prema zvucima nalik na snažno mlataranje olujama kidanih jedara broda. Skoro je mogao da oseti so i čuje paniku mornara za veslima. Najzad je spazio Miri kako se drži za sravnjeni šator, malu ribarku koja visi o jedrima slomljenih prečki, među skršenim i razbacanim jarbolima i stubovima. Njena kuća od kože, tako elastična u građi i načinu života, previše se savila na vetru.

Afas, senka, tamniji od noći, bio je prespor i preslab da čvrsto uhvati krila šatora. Najpre je trčao okolo grabeći sve što se kreće, komad konopca, prevrnuti razboj, neku odeću, veknu hleba. Ali kad je to spustio na gomilu, ona se prevrnula pre nego što je stigao da nađe kamen i učvrsti je. Nije pokušao ponovo. Bio je prestar da se upusti protiv snažnih ludorija vetra. Pronašao je zaklon među nekim stenama. Nije mario šta će se zbiti. Više je voleo da umre nego da ponovo preživi ovakvu noć.

Šim je morao da pohita. Nije bilo važno što mu koraci nisu promišljeni, niti što mu lice odaje koliko je duga bila noć. Nije bio smirena prilika. U najboljem slučaju, bio je pokretna senka, dve savijene noge, lepršavi ogrtač, ali senka koja je pohitala Miri u pomoć i pomogla joj da uvuče neukrotivi šator, koja je vukla konopce

i stubove šatora iz letećeg mraka noći. Najzad su napravili gomilu od kozje kože, od četiri strane šatora, krova, obojene zavese koja je delila Musu od njegove žene. Legli su na nju raširenih ruku i nogu, ogluveli od udaranja ivica krila. Šta da rade? Čekali su zoru da otera vetar.

Metalni lonac zaletio se preko čistine među poludele koze, ubrzan udarcima pesnica vetra. Bilo je to šuplje olovno zvono koje je zvonilo za sebe i pronalazilo nove note u svakom kamenu koji je udarilo.

23

Gali je znao kakav je ovo vetar. Ovo je vetar na kom će odleteti. Njegovi udarci tražili su ga po pećini, upadali unutra kao razuzdani dečaci da ga protresu iz nesvesti. Ustaj, ustaj, vreme je da krenemo.

Spremio se za to. Post ga je pripremio. Možda je odslužio ovih trideset dana samo da bi se opremio za vetar. Post je bio savršena priprema za njegovu smrt. Telo mu je bilo mirno i oslabelo; suvo, gotovo prozirno, spremno da se bez žalbi odvoji od života. Ovako jak vetar iščupaće ga iz života poput lista i poneće ga uvis do palata i vrtova koje anđeli obrađuju među zvezdama. Ovo je, dakle, vetar milosrđa, uprkos svojoj silini, a poslao ga je dobri bog spreman da zaobiđe pravila. Njegov bog, hvaljen bio, nije insistirao na četrdeset dana. Nije ostavio Isusa besvesnog, prljavog i u propadanju, do poslednjeg trena njegovog posta. Sažalio se na svog galilejskog sina. Dođi sada.

Isusu se činilo, kad se probudio i podigao ruke u vetar, da je već mrtav i da to proživljava. Ta poznata lica koja je prizvao kao svoje saveznike, ta drvena radionica u Galileji, polja, dečaci, senoviti uglovi dvorišta hrama, bili su samo krhka sećanja. Život nekog dragog. Priča koju neko dragi pripoveda. One golubove uhvaćene među povrćem Isus više neće oslobađati. Nema više telesne budućnosti. Odrekao se hrane zarad snova. Zamenio je svoje telo za večitu svetost. Šta bi rekli njegovi roditelji i susedi da ga sada vide? Rekli bi kako je on jedan veoma glup momak.

Ipak je, naravno, smogao snage da se odvuče — kao spasen, kao mrtav — iz pećine na stenu pored ulazom. Uhvatio se za nju, tela nagog na vetru. Kostu su mu već probijale kožu. Grudi su mu upale. Rane na nogama i po ustima nisu više ni pokušavale da zarastu. Zubi i desni štrčali su mu na licu kao balkoni. Nije mogao da smiri bol iza očiju iako je već bio gotovo slep. Nije osećao hladnoću. Jedva je zapravo i zapažao vetar, sad kad se uvio u njega. Nije mogao da razlikuje vetar od ostalog brujanja u ušima. Otupeo je poput drveta. Mogli su da mu zakucaju eksere kroz stopala, ne bi ništa osetio. Srce mu je postalo preslabo da čak tamo pošalje krv. Srce mu se raspadalo. „Podnesi žrtve bogu, a onda se spremi za vetrove presude“, upozoravali su sveti spisi. Bio je spreman. Bio je žrtva.

Pre nego što mu se telo rastane od duše nastupiće vreme jasnoće. Uvek dođe. Uvek stigne prekasno. Zbog toga je taj trenutak odlaska ogroman i bezgraničan. Prizvao je reči svoje poslednje molitve. Neke aramejske reči, neke grčke, malo gugutanja, malo tok-tok. Na neki način molitve su mu uslišene. Čuo je glas, nošen vetrom, razbacan preko stena, ni grčki ni jevrejski. Isusove kosti su se zatresle od glasa. Za trenutak ga je čekao s malo nade, iako nade nije bilo. Podigao ga je s litice i spustio među grmlje. Ako u blizini ima nekih zveri, onda su postale bezopasne. Glas je preuzeo kontrolu nad njim. Poslao ga je do niza udaljenih pećina. Vodio ga je do ostataka spravnjenog šatora. Poveo ga je ka otečenoj jetri i jalovoj materici. Doveo ga je do beduinovih ušiju. Obavio je dužnosti nad Šimom. Načinio je svoja čuda. Rekao je: „Debeli Musa umire. Treba da dođeš i spaseš mu život. Sažali se na tog čoveka. Hajde. Tako. To je sve što je bilo i što će biti. Vrti se na spavanje.“

Zaspao je. Spavao je u Galileji, u Jerusalimu, u Cezareji, u Grčkoj i Rimu. Spavao je u zemljama gde je narandžasta jedina boja, gde su sva jezera puna zlata, gde svaki magarac ima dva repa, gde nepoznati u redovima čekaju da budu spaseni. Spuštao im je prste na glave i govorio: „Onda, neka bi ozdravio.“ Uobičajeni pozdrav u Galileji.

Vetar ga je gurao tamo-amo, tražeći oslonac. Podigao se malo, osetivši kako mu se telo odvaja od stene. Zemljina teža je izgubila vlast nad njim. Njegov list je najzad opao. Sav je bio površina, bez ičega unutra. Sada je bio suvi odbačeni list iz spisa. Vetar ga je zagrlio i trljao reči o njega. Ispraznio ga je. Učinio ga je ređim od vazduha. Ne još, ne ja, mogao je da krikne da je imao imalo glasa. Kakav trik ima na raspolaganju da prizove svoje drugove? Koja laž, koji kukavičluk, koja izdaja bi ga vratila u galilejsku postelju?

Ovo je bilo njegovo završno svetogrđe. Preklinjao je đavola da poleti i spase ga od vetra. Gotovo bi se više obradovao đavolu nego bogu. S đavolom može da se trguje, i on može i da se istera. Ali bog je nemilosrdan i nepouzdan. Niko ne može da istera boga. Prekasno je. Isus je već stajao na pragu drhtavog sveta za kojim je tragao, u kom će provesti svojih večitih četrdeset dana. Znači, ovo je smrt. Znači, ovo je onemoćali bol. Znači, ovo je voće koje se vratilo u semenku.

Isus je, najzad, bio putnik između nebesa i zemlje. Videlo se svetlo, duboko u sredini noći. Pokušao je da dopliva do njega. Pokušao je da poleti. Podigao je ruke prema svetlosti. Bile su plavo-bele, poput stakla. Svetlost je prolazila kroz njih. Planina u daljini je drhturila. Osećao je tamošnju hladnoću ništavila. Čuo je hladnoću nikoga. Ni boga, ni vrtova, samo vetar.

Musa je spavao kao magarac. Spavao je kao mrtav magarac. Ne bi se probudio ni da ga je neko udario štapom. Šteta što niko sa štapom nije došao.

Vetar ga je najzad uznemirio, ali ne duvanjem. Ovakvi vetrovi nisu mogli da poremete njegov san. Ali kad je oluja prošla nastao je teški mir koji ga je trgao. Njegova pećina se pokazala suvom i udobnom uprkos vremenu, pa se osećao odmornim i svežim. Znao je tačno gde se nalazi i zašto je došao, i pored mrklog mraka. Nije bilo ni trenutka zbunjenosti. Spavao je s erekcijom, spreman za posetu drugoj pećini, pa ga je čak i pre nego što je otvorio oči pulsiranje među nogama podsetilo na veliki plan. Ona mu neće pobeći. Neće otrčati. Zarobiće je u njenoj pećini čim se pojavi prvo svetlo.

Musa zagnjuri lice u njen šal. Ovde je ostalo njenog traga, mislio je. Traga začina. Dovoljno da mu krene pljuvačka. Podigao je svoju odeću i razvezao rublje kako bi mogao da trlja pol njenim šalom. „Daj psu komad tkanine da omiriše“, glasila je njegova politika, „i on će te njuhom dovesti do vlasnika.“ A onda? Onda će da se namesti na ulaz u njenu pećinu. Jedva će je videti. Nije važno ako bude vrištala. Važno će biti ako ne bude vrištala. Kriće se u senkama ili će nasrnuti na njega. Možda će naći neki štap i pokušati da ga udari. Držaće je za gležnjeve ili članke na rukama. Utisnuće joj nokte u meso. Zagrišće joj usnu. Žena ne želi da joj neko pokida usne. Smiriće se koliko god može, stajaće na vrhovima prstiju, usne uhvaćene među njegovim zubima, tela previjenog oko njegovog stomaka. Onda će moći da spusti ruke tačno tamo gde želi.

Svući će je sa svega dva trzaja, dva pokreta preko leđa. Odeća će visiti s nje poput uzoraka. Zavezaće joj šal oko struka i nateraće je da mu sedne na krilo, meso i tkanina će se spuštati i dizati po njegovim bedrima, njena usta na njegovim, njene pune dojke pritisnute jedna o drugu kao dva narasla hleba. Ako pokuša da se otrgne, mala kesa s novcem na uzici oko njenog vrata njijaće se između njih kao kadionica. Musa je zamišljao prijatnu sliku sebe. Uhvatiće uzicu i povući će njene grudi i usne natrag na sebe. Tako će učiniti, između ostalog, kad je zarobi u pećini.

Musa skinu šal sa svog pola i pusti da ga hladni vazduh umiri. Nije se usudio dalje da se dodiruje, još ne. Već se suviše primakao

vrhuncu. To bi bio trošak bez očekivanja zarade. Koliko puta je ovako imao odnos sa ženama, sam, s penisom u ruci, sećajući se nekog kratkog susreta tog dana. Kad bi samo mogao da poseduje sve te žene koje je napola zapazio, svaku od njih. Kad bi samo mogao da ih sveže konopcem u grozdove i obesi naglavačke na kamilje sapi, kao majmune. Svake noći išao bi da ubere jednu punačku iz grozda. Zaslužio ih je sve. Ako ga već uzbuđuju, onda treba i da ga zadovolje. Žene koje je spazio samo za trenutak u gužvi na pijaci. Žene njegovih rođaka koje je zatekao napola nage tokom obrednog pranja. Starije žene koje ne mare kako su obučene. Devojčice suviše mlade da nose veo, premlade da mare je li im Musa video noge. Žene koje su se svađale s njim za tezgom, divljih lica i podignutih ramena. Žene sa srpovima koje je video dok je prolazio s karavanom pored polja; pozvao bi ih, a one bi se uspravile, možda, protegle bolna leđa, mahnule mu, stresle prašinu i trice s odeće.

Kako je bilo lako noću zagnjuriti ruku u sećanja na njihove živote. Prebirati prstima po njima. Naterati te nepoznate žene da u mašti rade tačno ono što im se kaže. S njima nije bilo vriske i modrica, osim, naravno, onih noći kad bi pozvao malu Miri u svoj krevet da zameni ženu koju je video tog dana. „Maši mi, Miri. Hajde, hajde. Stani tamo. Izvij leđa. Tako. Čuti! Zadigni tuniku. Raširi ruke.“ Budi još neka, a ne samo moja žena. Budi bilo koja druga. Budi sve one.

Musino srce sada je prebrzo udaralo. Teško je disao, ali makar noćas neće morati da se prazni u ruku ili u svoju ženu. Imao je priliku — sigurnu — da svi ti bubnjajući, zadihani trenuci njegove prošlosti nekim čudom ožive. Poslužiće se, u Marti, svim ženama koje je ikada video, svim prilikama koje je propustio. Iskaliće se na njoj, kao što je iskaliio bes na maloj magarici koju je ubio. Ponovo će korisno upotrebiti svoj tučak. Šutnuće joj listove. Ona će pasti na kolena. Dopašće mu se da vidi kako se glava tog tvrdoglavog stvorenja klata. Svideće mu se da je vidi kako udara o tlo. Ona će sklopiti oči kad prodre u nju. Video je njeno lice, onakvo kakvo je želeo da bude; bilo je punačko, lepo i izudarano. Bila je odevena u svilu i sva svila je pocepana. Radi mi šta hoćeš, nateraće je da kaže. Ti si gazda. Ovo je kirija.

Musa podiže glavu sa zemlje, prevrnu se na stranu i prebaci težinu na kolena. Nije bilo nikoga da ga povuče na noge. Ali, za promenu, bio je lak. Osećao se tako mladim i zdravim, osećao je prisustvo snažnih demona koji su mu pomogli da ustane. Čekao je na ovo trideset dana i sada neće žuriti.

Izvan pećine je i dalje bilo suviše mračno da bi video štetu nastalu preko noći — grane koje je vetar pokidao s drveća, izloženo korenje biljaka i ujednačujući plašt prašine popao po pustinji. Ali bilo je dovoljno svetlo da krene, sa šalom preko ramena, između svoje i susedne pećine. Nigde nikog. Beduin je uvek dizao buku kad se kretao.

Mora da spava. Musa pređe nizbrdicu. Nijedan mak nije preživeo noć. Pazio je gde stupa. Nije želeo da se neki kamen skotrlja niz padinu, da probudi nju i uznemiri beduina. Mora da se pojavi iznenada. Mora da je uhvati na prepad. Odeća mu se razvezala, a testisi se naježili i povukli na hladnoći, kao puževi golaći kad im se sipa so na leđa.

Ovo nije zlo, rekao je sebi. Ovo je njegova dužnost i njegovo pravo. Marta ga želi. Zašto bi inače žena poput nje, prefinjena, bogata, dobrog roda, dobre građe, straćila toliko dana s Miri, osim da upotrebi njegovu ženu kao izgovor da provede malo vremena s njim, s pripovedačem i kraljem trgovaca? Zašto bi inače imala tako iskušavajuće grudi, takva bedra, ako ne da ih on dodiruje? Zašto je uopšte došla u pećine nego da se mužu vrati trudna? Čuo ju je kako to sama kaže. Za to se molila na uzvišici. Želela je da se vrati u Saviju preobražena čudima, oplodena postom. Poslušaće je. Učiniće ono što je mali Gali odbio da učini. Prosuće svoje seme na njenu zapuštenu njivu.

Musa ju je zamišljao kakva je bila juče; sedela je na steni dok je on izmišljao i pričao svoje doživljaje bez vode u pustinji. Nije gledala u Miri, nego u njega. Usne su joj se rasklopile dok je govorio. Jedna noga joj je skliznula u stranu ispod odeće. Opustila se za njega. Oči su joj bile širom otvorene i uprte u njegova usta. Lice i koža bili su joj puni i čisti. Smešila mu se. Dala mu je šal kao uslugu i znak. Šal je bio pozivnica u njenu pećinu. Sama je kriva.

Posle će mu biti zahvalna. Pobrinuće se on za to. Neće biti zadovoljan dok ona ne kaže kako je srećna što joj je došao. „Čudo.

Više nisi jalova“, reći će kad završi s njom. „Onaj tvoj muž je jedini krivac. On nije muškarac. On nije nizašta. Ali vidi kolika je moja Miri. Da vidiš samo kako rastu jalove žene gde god dođem na pijacu. Pošaljem ih kući s nečim u torbama, a one ne potroše ni novčića. Zarade na meni. Njihova stabla su otežala od mojih plodova.

Nikad nisi videla takve grozdove. To je čarolija mog zanata. Moj karavan donosi plodnost. Kakva je korist od posta, onda? Čemu molitve? Zašto se pokoravati zakonima kad te Musa uzme za nevestu?“

„Gore, gore!“, reći će joj. Nateraće je da ga povuče na noge.

Marta, naravno, nije mnogo spavala za vreme oluje. Bila je mnogo nemirnija od Muse. Oluje joj nikad nisu donosile sreću ni prijatne snove. Čak i posle oluje bilo joj je suviše nelagodno i neudobno da zaspi. Još je bila budna kad se Musa prišunjao napolju i stao čekajući malo jače svetlo da mu bude saučesnik. Sada, kad je vetar utihnuo, i najtiši zvuk koji je proizveo pojačavao se u njenoj pećini. Čula je disanje svog gazde i struganje njegovih stopala. Ali Martu u prvi mah zvuci nisu uplašili. Ni za trenutak nije pomislila da je to Musa napolju. Videla je koliko je sinoć bio bolestan. Kako je bio vruć i malaksao, kako mu je slab bio glas. Kad svane, moraće da mu odnese vode, da vidi je li umro, ali nije želela da zora pohita. Zabavljala se razmišljajući šta ovi zvuci znače.

U najgorem slučaju, mislila je, to nogama struže beduin; čupa se za kosu i prevrće kamenje nožnim prstima. On kao da uopšte ne spava. Često se šunjao tokom noći i proizvodio čudne, šljapkave zvuke, kao hijena njuške zarivene u jelena. Što je duže slušala, to je više sumnjala da su ti zvuci uopšte ljudski. Čovek bi teže gazio. Ovi zvuci su bili pticoliki i pretihi da bi bili pretnja. Sova. Gazela, možda? Ovo je — u najboljem, najboljem mogućem slučaju — njena mala, koščata sestra iz šatora, nepovezane kose i glodarskog lica. Njena Miri, znači — popela se do pećine s prostirkama i jastucima i „nečim slatkim“, kao što joj je naredio muž, samo da ga nađe mrtvog u pećini? Marta se stidela, ali je poželela da bude tako. Tako bi ona i Miri mogle doveka da ostanu sestre. Vratile bi se u Saviju, ruku pod ruku, udovica i jalova žena. To bi bilo vredno hiljadu dana posta.

Marta je pažljivo slušala, ali nije uspevala sebe da zavara kako je to Miri napolju i čeka u mraku. Neće ponovo napraviti istu grešku. Da,

to su svakako isti oni zvuci koji su je preplašili pre, prvog dana. Puževi, gušteri i muve, crvi, stonoge, razne bube i golaći krenuli su na cisternu da piju. Ovo je ponovo četvrti dan stvaranja i voda je začela život. Još jednom je oslušnula, zadržavši dah. Ali ne, još nije imala odgovor. Zvuci su bili preblizu i previše suvi da bi dopirali iz cisterne. Bili su joj i sasvim nepoznati, osim jednog koji je najzad prepoznala, uvlačenje i izbacivanje vazduha, suviše pravilno da bi bilo životinjsko. To je zvuk nekoga ko udiše i izdiše kroz nos.

Nedugo zatim ono malo svetlosti spolja je nestalo. Onaj što diše zaprečio je ulaz u pećinu i stajao je tamo, taman i nepomičan kao neki veliki kamen. Marta se pomolila. Morala je da bude optimista. Morala je da misli kako je to iscelitelj. Napola je očekivala da se pojavi. Njihov susret je predodređen. Možda će načiniti čudo. Za to se i molila, na kraju krajeva. O tome je sanjala. Zato je provela tolike večeri, kad bi joj bilo mnogo lakše da ostane s Miri pored razboja, čekajući na vrhu litice i tragajući za nekim znakom života u pećini. Znači, to mora da joj je Gali zaprečio svetlost. Ko drugi? Nema nikog drugog. Molim te, bože, da nema nikog drugog.

Čula je njegov jezik. Čula mu je usne. Čula je šuštanje grmlja, a onda sopstveno ime; prošaputao ga je muškarac. Čak se obradovala tome. „Marta, došao sam po tebe.“ U prvi mah nije želela da prepozna glas. Bio je tako tih i izmenjen odjekom u pećini. Ipak bi to mogao da bude Galilejčev glas. Kako uopšte da bude sigurna? Nikad ga nije čula da govori. Nije mu nikada ni lice videla. Samo ga je jednom gotovo spazila, stidljivu gotovo senku na litici. Videla je samo njegovo kamenje koje bruji. Zadržala je dah. Čekala je da se senka približi. Još je bilo mesta za nadu.

„Uđi“, rekla je i pomolila se. Slava i hvala bogu, neka to bude Gali. Neka se to on popeo uz liticu da mi pomogne. „Marta, došao sam po tebe“, rekao je. Znao je njeno ime. Prvo od mnogih čuda. Porastao je u moćnog kralja i došao u njenu pećinu. Uzeće joj lice u svoj divovski dlan. „Neka bi ozdravila...“, i podići će svoje kraljevstvo u njenoj pustolini.

Ponovo je izgovorio njeno ime. Sad je shvatila da je taj glas suviše visok i smešan za nekog tako snažnog i punog samilosti. Gledala je senku i, da, porasla je i zakoračila u njenu pećinu, baš kao što je sanjala. Ušla je u njene prazne prostore. Nije bilo dečaćke kože i

kostiju. Ovaj čovek je krupan i postaje sve krupniji. Uhvatio ju je za ruke. Uzeo je njeno lice u svoje divovske dlanove.

Koji je ono bio njen poslednji čin vere? Ako išta može da se desi, onda će se i desiti.

Musa je pažljivo išao kroz krhotine noći, ispod pećina. Oluja je okrenula kamenove da pokažu svoja skrivena lica. Od grmova je načinila drvca za potpalu, povadila je korenje i zemlju. Vaške i termi vrzmali su se po suncu tamo gde se zemlja izbrazdala, obuzeti popravkama. Ptice su jele posvuda. Gnezda i jaja su im uništena, ali su ključale insekte da im stomaci puknu. Vetar je zbrisao otiske stopala koji su po žbunjem obraslim padinama obeležavali kretanje isposnika. Sloj prašine i zemlje popao je po tlu kao semenke i brašno po hlebu. Ovakav je svet bio pre nastanka ljudi, u detinjstvu zemlje, dok je bila nevina i mirna. Ovakav će svet biti kad ljudske vrste nestane, kad pročišćavajući vetrovi proročanstva zbrišu sve grehe i vrline sa zemlje i kad pustinja bude prekrivena propalim i napuštenim nadama.

Prvi otisci tog jutra bili su Musini. Obično ih ostavljaju provalnici, preljubnici, sin koji je tokom noći pobegao od kuće, seosko njuškalo, kradljivac kokosi. Ali Musa se nije stideo. Osećao je krivicu koliko i dečak koji je ukrao hleb, a jedini dokaz za to je brašno na njegovim rukama. Drugim rečima, znao je da je učinio zlo, ali je bio srećan zbog toga. Hleb je bio ukusan. Stid mu je bio slab i beo. Dunuo je jednom i uklonio ga s prstiju.

Ostavio je ženu s nekoliko modrica na rukama, tačno, s ponekom ogrebotinom na koži, s nešto bolova koji se ne vide, mada će biti potrebno malo vremena da prođu. Unutrašnji deo usne bio joj je rasečen. Anus joj je bio pocepan.

Ali dozvolio joj je da zadrži kesu s novcem. Nije on lopov. Zapravo ga je razočarala. Vrištala je. Vređala ga je. Udarila ga je desetak puta u lice svojim mekim rukama. Pljuvala je. Čak je pokušala da ga udari kamenom. Njen bes i njena trapavost otežali su mu posao; morao je da se usredsredi na nju umesto na svoje zadovoljenje. Morao je da bude oprezan i da ne zaboravi kako treba čvrsto da je drži — za kosu, za uši, za ruke, za grlo, za uzicu oko vrata — inače bi mu pobegla. Ona je mogla da skoči i potrči, ali on ne.

Umirila se tek kad ju je omamio udarcima pesnica. Ali tako nije uživao u njoj; bila je ošamućena i nije odgovarala. Nije želeo usamljen seks, u kome ne učestvuje niko osim njega samog. Svršio je dva puta — prvi put isuviše brzo, gotovo čim je ušao u pećinu, a

drugi put bez mnogo osećanja. Voleo bi da je mogao da proba treći put, obzirnije, ali koliko god da se trudio, nije bio spreman za nju. Žene bez svesti nisu mu privlačne. Ne mogu da pokažu svoj strah. I tako joj je pokrio telo šalom — niko ne može da kaže za njega da je sasvim bezobziran — i zakoračio u zoru kao lako razočaran čovek.

Ipak, mogao je sebi da čestita. Makar je ostvario zaradu tokom noći. Troškova neće biti pošto ona nikome ništa neće ni zucnuti. Da je imalo sumnjao u to, odmah bi joj slomio vrat i za njenu smrt okrivio beduina, nekog razbojnika iz brda ili vetar. Znao je da je kazna za one koji prisile jevrejske žene da se podvrgnu strast kao što je njegova surova, naročito ako se radi o bezbožnicima. Kad bi Marta prijavila Musu jevrejskom sudu i kad bi joj poverovali, njegovo ime bi se čulo u svakom prašnjavom kutku zemlje. Pronašli bi ga kad bi se primakao na desetak dana puta do Savije, a onda bi primenili slovo zakona. Premazali bi ga katranom i zapalili, zakopanog do struka u balegu. U usta bi mu gurnuli zapaljenu buktinju. Spalili bi ga među kamenjem. Mnogo je rizikovao spavajući s njom. Baš je hrabar.

Ali Marta se neće usuditi. Musa je znao da je ona razumna, a ne hrabra. Neće prozboriti nikome njegovo ime. „Šta si uopšte radila tamo?“, pitaće je. „Zašto si mu rekla: ‘Uđi’?“ Ne, Marta će ćutati. Želeće da što pre sahrani ovaj doživljaj. Kad se udruže strah i stid, jezici miruju. Osim toga, zapretiće joj. Jedna reč o ovome izvan pećina, reći će joj, i pozvaću sve svoje rođake da te posete. Učiniće isto što i ja. I ja ću te ponovo posetiti. Nemaš gde da se sakriješ.

Ipak, Musa se nekako osećao izloženim. Otkrio je, makar Marti, svoje pravo lice — jeftina roba, loše zalihe. Nijedan trgovac se ne zadržava da odgovara za nedostatke i mane robe koju je prodao. Vreme je da se spakuje i ode. Musa neće čekati kraj posta, neće da podnosi njen strah i smrknute poglede još deset dana, iako to i nije tako strašno. Neće čekati do kraja. Pustinja ne može više ničim da ga obogati. Već je stvarao planove. Pokorio je Martu. Sad se spremao za Jerihon.

Osetio je olakšanje kad je stigao do meke gline u dolini ispod pećina i skrenuo ka šatoru. Bilo je zadovoljstvo odmaći se od Marte, a hodanje po ravnom biće, nadao se, manje strašno njegovim gležnjevima. Glinu je tokom noći osvežilo i obnovilo ono nekoliko kapi kiše. Vetar ju je ispegla, a onda nabrao. Bio je to rukavac blata

nastao tokom plime, prepun džepova zarobljenog vazduha, hladan pod stopalima. Musa se već umorio. Nije imao štapa. Nije imao žene da ga uzme za ruku i pomogne mu. Kolena i kukovi su ga jako boleli. Vlažna glina bila je grublja prema njemu od padine. Ali nije mogao da sedne u nju i odmori se. Polako je išao dalje.

Musa nije našao zadovoljstva u otiscima koje je ostavljao, niti u krkljavim protestima svojih sandala dok ih je spuštao i dizao iz blata. Tragovi su mu bili duboki i očigledni. Više bi voleo da nije ostavio nikakve tragove, nikakva dugovanja. Putujući trgovci vole da odlaze i dolaze, kako kaže pesma, I da prašina koju su podigli, Popuni otiske stopala koje ostavljaju.

Uskoro je Musa opazio kretanje na drugom kraju brazda. Sunce mu je tuklo u oči, ali bio je siguran da se neko penje ka njemu, neko dovoljno lak da ide preko blata a da mu se sandale ne lepe. Možda je beduin, ili se plavušan vratio sa uzaludnog bdenja na vrhu litice. Musa će zahtevati pomoć u pešačenju. Možda to čak njegova žena skuplja trave ili nosi u cik zore svom bolesnom mužu flašu s rakijom i pokrivače kako joj je naređeno. Bilo je i vreme. Musa je stao, protrljao bedra, vežbao da isprekidano diše. Bio je bolestan, to ne sme da zaboravi. Oporavio se, ali je još slab, reći će. Još jedno čudo.

Ali to je Isus hodao po blatu, bosonog, nag, mršav i krhak poput trna. Znači, Šimovo lažno ponoćno poslanje ipak je bilo plodonosno. Njegovo bdenje na vrhu uzvišice po Musinom naređenju — „Reci mu da ću umreti ako ne dođe“ — uspelo je tamo gde dani molitve i pevanja nisu. Musa se zakikota. Nagrađen je za svoju prevaru, bez obzira na ono što je učinio. Maleni Gali se najzad pojavio. Došao je iz svoje pećine da po drugi put izleči Musu. Ovo drugo čudo biće jednostavno. Treba samo da istera demone iz Musinih kolena i kuka i da sagrebe malo blata. Treba samo da izbriše laž.

Musa nije napravio ni koraka dalje. Čekao je da mu Isus priđe, mršav kao čaplja, sama kost i koža, prevelikih šaka i stopala, otečenih zglobova. Samo njegov pol kao da nije bio pogođen postom. Nije to ništa. Musa se nije zapanjio. Video je on i gore stvari od nagih mistika. Na svojim putovanjima video je samotnike koji su od lišavanja postali žuti i providni poput ćilibara. Video je isposnike iz

Kaluna, koji se hrane samo insektima. Koža im je tvrda i ispucala kao u bubašvaba. Video je gore rane, klimavije zube, upalije oči.

Ali nikada nije video da čovek izgleda tako lak i nepobediv kao što je delovao Gali.

Musa nije znao šta da radi. Da ga pozdravi kad mu priđe kao starog prijatelja? Da padne na kolena ili da pobegne, a oboje je teško čoveku njegove veličine u ovako dubokom blatu. Da se pretvara kako je i dalje bolestan i da mu je neophodno lečenje? Da li bi mogao tako da prevari Isusa? Musa nađe polovično rešenje. Povukao se jedan korak unazad, uhvatio se za slabinu i trgao, gotovo se sagnuo, ne baš u ponizan poklon, ne sasvim u odbrambeni položaj, nikako kao u zasedu. Sada se povio prenisko da bi video Galija. Čekao je da mu prilika priđe bliže, čudnovato uplašen, ali i pobednički raspoložen. Još jedna pobeda. Evo onoga koji je nakvasio Musi usne i obraze. Evo lica koje je poslednji put video u svom šatoru kako šapuće kroz nos. Lice pljačkaša i seljaka. Lice iscelitelja. Sa te razdaljine na otvorenom nije izgledao onako mlad kao kad su se sreli prvi put. Kosa mu je izbledela. Telo mu je boje okolne zemlje.

Kojim rečima Musa treba da pozdravi Galija? Bilo je neprijatno. Teško da može da mu dovikne: „Dobro jutro, rođače? Sećaš li me se?“, kao da su se upoznali i proćaskali na nekoj pijaci. Ili: „Ja sam onaj koji ti je dolazio svaki dan. Najzad se ponovo srećemo...“, ili: „Razgovaraj sa mnom. Bili smo bliski pre trideset dana. Ovo je *moja* zemlja.“ Takve učtivosti nisu pogodne za nekog toliko svetog i mršavog. Ali Musa nije trebalo da brine šta da kaže. Njegov Gali neće preći blato da mu palcem pomiluje očne kapke, da govori s njim ili da osudi gazdine slabosti. Kad se Musa uspravio i ponovo pogledao, čovek je bio udaljeniji i gotovo nevidljiv među senkama i grmovima. Krenuo je donjom stazom, kroz kosu dolinicu punu trnja i kamenja; odmicao se od Muse sa samopouzdanjem nekoga koje najzad prepun boga.

Musa je gledao — s olakšanjem, posramljen — kako se Isus penje uz naplavinu. Isusove kosti su sa kamenjem i sunčevom svetlošću stvarale šaru oštrih ivica koja je u isto vreme pulsirala i ugibala se. Musa podiže ruke do usta. „Šta želiš?“, viknuo je. Gali kao da ga nije čuo. Bio je predaleko. Pulsirao je i ugibao se, nestao, ponovo postao

čovjek nekoliko koraka dalje uz kosu, izgubio se između tla i sunca. Koga on to traži ako ne kralja trgovaca? Da nije došao po vodu na cisternu? Ili je krenuo prema ženi u pećini?

Vazduh je postao mnogo hladniji nego što bi trebalo. Musa se jedva usuđivao da diše. Zakleo bi se da je čovjek svetleo plavo i žuto, poput uglja.

Afas je prvi spazio Musu, malo posle svitanja, kako polako prilazi preko stenja svom srušenom šatoru, blatnjave obuće, kose natopljene znojem. Nekako više nije izgledao onako veliki, kao da je jedna jedina noć posta gore u pećinama bila dovoljna da ga skrati i suzi. Čak su i koze videle da je propao. Nisu se razbežale kad je kročio među njih. Nisu se ritale.

„Tvoj čovek se vratio“, reče Afas. „Vidi.“ Miri pogleda, kao i Šim. Nisu potrčali da ga pozdrave, srećni što je pobedio još jednu bolest i što je dovoljno snažan da pešači. Njihovi snovi nestali su kad se on pojavio. Ostali su pored krila šatora, kao da vetar može svaki čas ponovo da se podigne, i čekali da Musa pobesni zbog onoga što se dogodilo s njegovim domom. Miri je znala šta će Musa reći i učiniti. Zavrnuće joj ruku. „Kakva je korist od tebe? Vidi šta si napravila za jednu jedinu noć.“ Neće se stideti da je pljusne po ušima pred Šimom i Afasom. Išamaraće i njih ako bude prilike.

Ali ne, on je samo odmahnuo glavom i zakotrljao nogom slomljene pritke šatora.

„Moraćeš da napraviš novi“, rekao je, „kad siđemo u Jerihon. Pogledao je Miri. Sedela je među ono malo stvari koje je spasla od vetra, s dovršenom porođajnom prostirkom u krilu, nezavezanom. Komadi polomljenog razboja ležali su joj do nogu. Lice i kosa bili su joj sivi od prašine. „Moraćeš da nabaviš novi razboj.“

„Kako ti je stomak?“, upita ona, još usplahirena pred njim. „Molili smo se za tebe, kunem ti se. Pevali smo za tebe celu noć...“

„Vaše molitve su uslišene. Vidiš? Dobro mi je. Vetar je oduvao sav bol. Moj vetar ovde...“, protrljao je stomak, „... postao je vetar napolju. Vidiš šta je napravio.“ Ponovo je slegnuo ramenima i raširio ruke nad šatorom, gotovo kao stoik. „Ovo je cena koju smo platili.“

Šta sada da misle o Musi? Preživelimu u šatoru činio se preobraženim. Naravno, sve ih je preobrazilo razmetanje vetra. Ništa tako ne poražava duh kao čučanje pored srušenog šatora u zoru, kad se u pustinji ne nazire ništa što bi moglo da pomogne osim još pustinje. Tokom noći bili su opkoljeni sedam puta. Vetar je sedam puta dunuo u fanfare. Njihov kožni grad je sravnjen sa zemljom. Nema ljubaznijeg vetra od ovog. Ne postoji vetar koji nailazi i podiže

šatore. Ali Musa, pretpostavljali su, ima mnogo više razloga za očaj od svih njih, ako je čovek. Čak i ako je propustio njihovu veliku dramu u šatoru. Bio je opasno bolestan i mora da je ponižen i iscrpljen svojom borbom. Pomisao da je ponoćni vetar nastao u Musinom stomaku i nije zvučala tako suludo, makar Afasu. Musin stomak *jest*e dovoljno velik da začne oluju. A demoni mogu da uzmu razne oblike. Demon isteran iz Musinog stomaka, gde mu je bilo toplo i udobno, poželeo je možda da se osveti na njegovom šatoru. To je logično. Afas je saosećao s tim. Šta je ono njegov gazda rekao pre toliko dana? „Trebalo samo da podrignem pa da napravim oluju.“ Možda je podrignuo tako snažnu oluju da je sav bes potrošio na pustinju i sam ostao bezopasan i lomljiv kao isisano. Prazna ljuska. Svakako ga niko od njih još nije video tako tihog. Nisu ni znali da može da bude tako zamišljen i setan. Nije mu pristajalo.

Njegova teška vilica izgledala je još teža. Oči su mu izgubile onu začikavajuću drskost. Bio je rasejan i umanjen. Možda ga je drugi susret sa smrtnošću načinio boljim, uniženijim čovekom.

Šim i Afas su se ipak držali na odstojanju, a čak je i Miri — neobudovela po drugi put — otezala da ponudi Musi pomoć ili da potrči i nađe njegovu hranu i piće među razbacanim stvarima. On najzad reče: „Donesi mi bocu.“ Možda će ga rakija od urmi povratiti i uliti mu hrabrosti. Iz razloga koje nije razumeo, njegov usputni susret s Galijem ga je preplašio.

„Ne znam gde je nestala“, reče Miri.

„Potraži je onda.“

Miri još nije bila pronašla bocu među spasenim ostacima njihove imovine kad se začuo treperavi zvuk i beduin dotrča, prekriven prašinom i ogrebotinama. Govorio je, za promenu, ali nekim jezikom koji niko nije znao. Izgledao je neobično uzbuđeno, a jezik mu je bio prespor za sve što je imao da kaže. Video je Galija, pomisli Musa. Ili je video mene kako izlazim iz Martine pećine. Video je njene povrede. Dobro je što ne može da govori. Ali beduin nije pokazivao ni prema dolini ni prema pećinama. Pokazivao je ka litici. Uhvatio je Šima za članak na ruci i povukao.

„Šta je bilo? Pusti me.“

Povukao je Afasa na noge i vukao ga nekoliko koraka prema uzvišici. Isto je učinio i sa Šimom. A kada ga je Šim odgurnuo,

beduin je zgrabio izuvijani štap i pružio ga Musi. Mahao je rukom prema litici, načinio desetak koraka i pozvao ih pokretom da ga prate preko guštika.

„Hoće da krenemo“, protumači Šim.

„Zašto?“, upita Musa. „Neću danas da načinim više ni koraka.“

„Nešto u vezi s galilejskim dečakom.“

„Galilejski dečak je već otišao. Video sam ga kako hoda. Jutros.“

„Koga si video?“

„Galija. Kako hoda.“

„Kuda je išao?“, upita Afas, prestravljen onim što je možda propustio tokom celonoćnog odsustva iz pećine. „Je li te on izlečio? Šta je rekao? Gde je sada?“

Musa slegnu ramenima. Odmahnu glavom. „Ništa...“

„Ali, video si ga?“

„Video sam ga, da. Prikazao mi se. Tamo je negde. Gore kod pećina. Ako nije otišao u brda.“

„Nismo ga videli da je prošao“, reče Šim. „Nismo ga čuli kako hoda. A bili smo ovde celu noć.“

Musa nije hteo da se raspravlja sa Šimom. Rekao je samo: „Nečujno se kreće...“

Beduin je digao ruke od muškaraca. Ali Miri je bilo lakše vući uokolo i ubediti je grimasama i keženjem.

„Pođi s njim, onda“, reče Musa. „Vidi zašto diže galamu. Ostavi me na miru da mislim. Da, idi. Vidi da moja boca nije odletela tamo.“

Miri se vrlo brzo vratila iz svoje prve posete uzvišici; beduina je ostavila na grebenu. „Bolje da dođete i vidite“, rekla je. „Tamo je neko mrtav.“ Musa zinu. Izgledao je preneraženo. Uhvaćen je u laži, pomislila je Miri. Bila je zadovoljna. *Prikazao mi se, kako da ne. Video sam ga kako hoda, jutros.* Kakvom se dobru njen muž nadao govoreći ovakve laži?

U prvi mah nisu videli telo koje je ležalo na steni ispred pećine. Prašina je svu okolinu obojila istom bojom; obrisi se nisu razlikovali. Ali videli su gavranove kako kljucaju neku strvinu i čuli su tok-tok njihovih kljunova. Telo je bilo ispod ptica.

„To je on“, reče Musa čvrsto stegavši ruke da ne bi drhtale. Osećao se kao da mu je glava puna pčela.

„Ko je hodao? Ti si rekao. Gore od pećina?“, upita Afas. Musa isturi bradu: „I to je bio on“, reče nesigurno. „Mora da sam video duh kako ga napušta. Osim ako nisam sanjao. Možda sam sanjao. Znae da mi nije bilo dobro.“ Pokušao je da se priseti prilike koja je klizila po blatu. Da li je zaista video živo lice? Da li je uopšte nekoga video ili se njegova savest poigravala s njim? Pamćenje mu je bilo suviše slabo i neprecizno da bi bio siguran. Čak i kad je zatvorio oči video je samo sliku Galija kako leži na steni raširenih ruku i nogu, s gavranima po licu. A kad ih je otvorio i pogledao niz liticu prema pećini, slika je bila ista. Šta god da je Musa video jutros, jedno je sada bilo sigurno: Galiju više nema pomoći.

Čekali su na vrhu litice i gledali beduina kako se spušta do Galijeve pećine s konopcima i platnom da spase telo od ptica. Beduin se, izgleda, nije plašio ni smrti ni gavranova. Oni nisu uzimali, krvavih kljunova, i boli su beduina po rukama. Ali on ih je rasterao, podigao telo kao da nije teže od svežnja trske — zaista i nije bilo teže od trske — i umotao ga u iscepanu zavesu iz šatora koja je nekada odvajala Miri od njenog muža. Galijeva bosa stopala virila su iz tkanine, kao da se neki dečaćić igra žmurke iza tapiserije.

Beduin je zavezao telo užetom, učvrstio dodatni konopac i vratio se do Šima na vrh litice iznad pećine. Izvukli su telo pored nadnesene stene, bolesnog grma i mrvljivih obrisa grebena. Gavranovi su izveli poslednji napad na gola Isusova stopala, ali više ništa nije moglo da spreči njegovu sahranu.

„Nema potrebe da se kopa grob“, reče Musa prilazeći ovoj dvojici sa Afasom i svojom ženom. „Imamo grob. Raku moje male magarice. Suđena mu je... Oduvek mu je bila suđena.“

„Misliš da treba da ga sahranimo u cisterni?“, upita Šim.

„Bila je grob pre nego što je postala cisterna.“

„Šta ćemo da pijemo?“

Musa slegnu ramenima. Nije ga bilo briga šta će ko da pije. On ovde neće ostati više ni dana i zato nije morao da zna za njihovu žeđ.

„Ne možeš da ga sahraniš u vodi koju pijemo“, nije odustajao Šim.

„Čija je ovo zemlja? Idi traži vodu negde drugde. Idi dole u Jerihon i pij dok ne pukneš. Ima tamo dole prazna pećina koju možeš da

dobiješ besplatno, ako se ne bojiš ovih ptičurina. Sidi. Radi šta hoćeš. Ali ovaj čovek već ima iskopan grob.“

Šim i beduin poneli su Isusa do šatora i tamo se odmorili dok je Miri sakupila dodatne mešine da ih napune pre nego što upotrebe cisternu. Našla im je i nešto hrane i nekoliko pokrivača. Svi će morati da provedu noć u pećinama. Šator je sada bio beskoristan.

Poneli su telo kroz blato i uz nanose, a Musa, Miri i Afas su ih pratili kao ožalošćeni. Trebalo je da stave Isusu cvet na usne, ali nisu mogli da nađu nijedan ceo. Morali su da se snađu s nekim pocmelim laticama maka. Onda su spustili telo u onu pećinu u kojoj je Musa proveo noć da bi bilo bezbedno dok sve ne bude spremno za sahranu. Zatvorili su ulaz u pećinu iščupanim trnovitim grmom i zapalili u blizini vatru da rasteraju muve. Drvo je bilo vlažno i dim je najpre bio crn, a onda purpurnosiv; prava boja za pogreb.

„Gde je Marta?“, upita Miri.

„Trebalo da prinesemo žrtvu da olakšamo Galiju putovanje“, reče Musa.

Šim i Afas oprezno klimnuše glavama. Njihov gazda je bio neobično prijateljski raspoložen prema njima; bilo šta da im veže pažnju i odvрати im misli od njegove žene. Čuli su Miri kako traži po podnožjima stena iza pećina i zove: „Marta, Marta“, sve očajnijim glasom. Ali Musa je i sam podigao glas kako bi prigušio njen. Nije želeo da joj muškarci pomognu. Šta ako neki od njih nađe Martu živu, izudarano i u suzama, šta će da je upita? Šta bi ona mogla da odgovori?

Musi bi odgovaralo da više nikada ne vidi tu ženu. Bio je ljut na nju. Nije bila razumna. Da ima imalo mozga već bi spakovala ono malo stvari i vratila se kući, uštedevši tako svima neprijatnosti i nevolje. Ali Miri je pretražila njenu pećinu; Martina odeća još je bila tamo. Nijedna žena ne bi otišla ne ponevši rezervnu odeću. Znači, ili se krije negde u šipražju ili joj se nešto desilo. Nešto smrtonosno, nadao se Musa. Sama je sebi natovarila nevolju. Da je mrtva, imali bi dvostruki pogreb, ženu i Galija u jednom grobu. Mogla bi u večnosti da bude služavka Isusu. To bi zapravo bila čast. Predobro za nju. Ali ako je još živa, onda će i sam pogled na nju da pokvari Galijev sprovod. Musa je želeo da otpremi iscelitelja s besprekomom pobožnošću. Nije želeo da njegovi sitni gresi stoje pored njega poput ožalošćenih.

„Ne možemo ga poslati njegovom tvorcu bez prinošenja žrtve“, reče Musa prekinuvši sopstveno ćutanje. „Hajde, hajde. Šta ćete učiniti za njega?“

„Kakve žrtve?“, upita Šim. Treba li to da bude načelna žrtva, ili žrtvovanje dostojanstva ili novca? Ponestajalo mu je para, mada je još imao nekoliko novčića skrivenih u ogrtaču, a nije želeo da se rastane ni sa jednim.

„Šta žrtvuju ovi ljudi? Svoje kćeri, pretpostavljam. Onda neku životinju. Moramo da prospemo malo krvi za ovog čoveka, da nakvasimo naše pogrebne molitve. Tako se to radi u Galileji. Uzmite vola i preseku mu grlo.“

„Nažalost, ne mogu te povesti do volova“, reče Šim s olakšanjem. „Nisam video nijednog u blizini...“

„Tu su tvoje koze“, reče Afas u želji da pomogne. „Ubij jednu. To bi bilo plemenito.“

„I razbacivanje takođe“, reče Musa. „Sem toga, samo bih ja bio plemenit. Kakav bi vaš udeo u tome bio?“ Nije se slagao sa žrtvovanjem robe, čak ni za Galija. Koze daju mleko, meso, gorivo i kožu. Ubiti jednu bez pravog razloga bila bi četverostruka šteta. „Pošaljite njega“, pokaza on bradom na beduina. „On je lovac, zar ne? Već je pohvatao dovoljno ptica i jelena na mojoj zemlji. Pošaljite ga da nam nešto uhvati. Mislim da to mogu da dozvolim.“

Musa baci kamen na beduina da privuče njegovu pažnju. „Objasni mu šta hoćemo“, reče Afasu. „Navikao je na tebe.“ Posmatrao je kako starac pokretima prikazuje hvatanje i klanje životinje. Činilo se da ga beduin ne razume. Kezio se i odmahivao glavom sve dok Musa nije izvukao svoj ukrašeni nož iz odeće i načinio pokret oštricom preko njegovog grla, praćen znakom za molitvu. Onda je beduin klimnuo. „Vidite, nije tako glup kao što izgleda“, reče Musa. „Kako bi i bio?“

Beduin pohita prema dolini. Gotovo je shvatio. Treba da uhvati pticu za Isusa. Najmanju pogrebnu žrtvu. Pomislio je da mu Musa znakom za molitvu pokazuje pticu, prstima stisnutim kao sklopljena krila i palcem koji proviruje poput glave. Beduin je tačno znao šta da radi. Hvatanje ptica je jednostavno. Radio je to godinama.

Otrčao je do šatora i kopao kroz kozje kože dok nije našao Mirin pribor za kuvanje. Gurnuo je kockicu tvrde soli među usne i odmotao otrcani komad zelene pamučne niti s jednog od Musinih uništenih uzoraka. Umotao je konac oko prsta i ušunjao se među koze, puštene da slobodno jedu iscepano platno i sve ostalo što pronađu. Svakome ko ga je gledao činilo se da im šapuće u uši, još jedan dokaz ludila. Luđak razgovara s kozama. Šta hoće od njih? Da ih sveže tim tankim koncem? Možda da zadavi jednu od njih za Isusa?

Beduin je tražio među kozama dok nije našao jednu s krpeljom punim krvi u naboru kože uha. Lako ga je videti, ali ne i izvaditi. Malo dima sa zapaljenog štapića obično bi nateralo krpelja da se sam otkachi. Ali beduin nije imao dim. Izvukao je sada omekšalu kockicu soli iz usta. Smrvio ju je kozi u uho i utrljao je u kožu. So je bolja od dima za hvatanje krpelja. Koza s bolnim uhom neće da miruje.

Krpelji, pak, mrze so. Zgrčio se, potamneo i pao na beduinov dlan. To je bio lakši deo.

Teži deo je vezati konac krpelju oko stomaka tako da mu se ne probuši kesa s krvlju i da se krpelj ne zakači beduinu za prst. Ali beduin je bio iskusan. Od detinjstva je svezao stotine krpelja, toliko da bi mogli da mu vuku kočije.

Beduin ponese svezanog krpelja do najbližeg trnovitog žbuna. Ono malo kiše što je palo prošle noći izazvalo je prošlogodišnje seme da pusti prve zelene izdanke. Insekti, prizvani vlagom i izloženim zelenilom pokidanih grančica nadmetali su se oko obroka. Kao i ptice. Ševe, grmuše i vrapci došli su niotkuda da se pogoste. Naravno, po nebu su kružili jastrebovi, čekajući najkrupniji plen.

Beduin je spustio krpelja na izloženi ravni kamen među žbunjem, mali grozd krvi, i učvrstio konac kamenom na dužinu prsta od krpelja. Krpelj nije mogao da se izmigolji, ne na nemilosrdnoj svetlosti. Nije mogao čak ni daleko da padne, ali je imao taman dovoljno slobode da se oglasi svojom borbom. Nije mu se dopadalo da bude vezan oko stomaka; nije voleo sunce. Beduin se odmicao niz vetar, odmotavajući ostatak konca kroz prste, dok nije pronašao skrovište iza jednog grma odakle je video uzvrpoljenog krpelja, a sam nije bio vidljiv. Sad će da upeca pticu.

Bio je stručnjak za mirovanje, iako bi svako ko ga je viđao proteklih trideset dana kako trči po stenju, čupa se za kosu i neprestano mlatara rukama bio zapanjen da neko tako opsednut kretanjem i tako živih udova može da bude tako tih i strpljiv kad mu to odgovara. Možda je istina sledeća: on je lud samo kad ga neko posmatra, nepodnošljivi protivnik onih koji su se zaverili da u društvu budu razumni i da neguju svoje manije kad su sami. Bez svedoka koji bi coktali jezicima i odmahivali glavom nad njim izgledao je savršeno normalan. Čučnuo je iza grma nudeći pticama krpelja na koncu. I bio je srećan. Imao je svoje planove. Obaviće svoju dužnost prema Galiju koji je umro, a onda će se obogatiti.

Uskoro je naišla prugasta grmuša, mužjak, na putu za sever gde će se pariti. Uprkos svom bračnom sjaju, crvenkastosivom perju oko očiju i crnim krilima, ptica je bila umorna od dugog puta i radovala se ovako lakom i hranljivom plenu. Cela stvar je u tome, znala je

grmuša, da se krpelj ne ključne. Kesa s krvlju bi pukla. Okrenula je glavu i progutala celog krpelja.

Cela stvar je u čekanju, znao je beduin. Ako povuče konac prerano, pre nego što u grmušinom grlu zamre grč gutanja, krpelj će joj izleteti iz usta, bez krvi. Ako povuče prekasno, grmušina krila će možda biti dovoljno snažna da pokidaju nit. Beduin je čekao da ptica raširi krila i zamahne dva puta, a onda je trgao konac. Grmuša se preturi u vazduhu i pade na leđa. Beduin se stvori pored nje. Ptica je njegova. Nije baš savršena žrtva, naravno. Ne tako velikodušna kao koza, niti tako krupna kao vo. Ali bolje i ovo nego ništa.

Beduin je slomio ptici samo jedno krilo, kako ne bi mogla da odleti. Držao ju je, uzdrhtalu, obema rukama. Nije ga dugo ključala. Samo drhtave grudi pokazivale su da je još živa. Išćupao joj je konac iz kljuna i poneo je do muškaraca koji su čekali pored groba. Bili su razočarani. Nadali su se da će beduin uhvatiti makar malog jelena.

„Ako je ovo najbolje što ova zla zemlja može da nam ponudi, onda neka bude tako, prokleta bila“, reče Musa. „Moraće da bude dovoljno.“

„Ovo je bez sumnje najgore mesto koje sam video“, reče Šim osećajno, šutirajući kamenje i mašući rukama prema oskudnoj zemlji, svirepom suncu i nemilosrdnom gazdi. Već je ubedio sebe kako je vreme za odlazak.

Nije bilo lepo s njihove strane što su optuživali pustinju za škrtost u svemu osim u prostoru, svetlu i kamenu. Ako se i nije pokazala velikodušnom prema muškarcima, bila je makar štedra prema Miri. Nije je osakatila ni oterala u ludilo, još. Miri nije smršavila niti se razbolela. Zapravo, samo je ona od svih njih za tih trideset dana dobila na težini. Dozvolila joj je da dovrši porođajnu prostirku; bilo je u tome radosti, uprkos vuni. Čak se pustinja tokom noći zaverila s vetrom da je oslobodi iz porodičnog šatora. Čin milosrđa.

Ali Miri je bila izuzetak. Opčinila je pustinju već prvog dana. Bile su jednake u svojoj običnosti i izdržljivosti. Pustinja je obično bila okrutniji, okoreliji domaćin, u isto vreme je prezirala sumnju i rugala se veri, i više je volela grabljivce, kakva god im uverenja bila. U svojoj surovosti bila je pravedna. Obično nije pravila razliku između magarca i mule. Lešinari joj nisu bili draži od vrana. Kanirana kosa kod nje nije imala prednost nad plavom. Nije vešala plodove po

svom drveću niti je punila jame vodom kako bi olakšala život svojim gostima. Pustinja je tražila od svojih putnika da sami vode brigu o sebi i ne nadaju se ničemu od nje. Pustinja je i štedljiva, poput starca, i bezgranična u jalovosti i sirotinji. Njen vazduh je redak, zemlja joj je bleđa, rastinje u njoj je oskudno, sklona je svadljivosti i očajanju.

Ali u njoj, ponekad, uprkos samoj sebi, ima i nečeg bogatog. Nečeg hranljivog, nesebičnog, čak plodnog. Možda je to zato što ništa ne traži. Ona ništa ne obećava, osim, možda, da kopira svojim odsustvima mnogo čega unutrašnju usamljenost duše i da oslobodi svoje stanare i goste njihovih zavisnosti i sujeta. Prazna zemlja — upravo ove pećine, ove staze, ovi pustinjaški pločnici načinjeni od kamena, zaravni posute šljunkom, kamenjari i suva rečna korita — srodna je praznim mestima u srcu. Zašto bi inače pustinja imala svete posetioce? Deset hiljada isposnika došlo je u ova sasušena brda i provodilo u njima dane, neki ljudi od bolesti, neki u groznici od boga, krivice i ludila, odvojeni od samih sebe vizijama boljeg i večitog sveta; ostali su poludeli od posta. Ipak, po isteku njihovih četrdeset dana pustinja ih je slala natrag bogatije i osvežene suvotom. Čak i Afasa. Čak i Šima.

Ali jedno ili dvoje odabranih, vrlo malo njih, bivali su nagrađeni za svoj post svetim otkrivenjima. Pustinja ih je puštala da idu njenim strmim i uzanim stazama, između smekšanih obrisa brda, do svojih bogova. Tamo im je širila svoj sivi horizont da otkrije koje se to udaljene vojske primiču sa sjajnim falangama kopalja, koji to daleki kraljevi i propovednici dolaze s darovima i proročanstvima, kako je spor i beskrajn svet. Tu je davala svojim putnicima da za tren opaze raj.

Isus je stigao do tih svetih polja i video horizont za horizontom, do u beskraj. Još je bio tamo.

I Musa takođe. Da, čak i Musa — naročito Musa — spazio je raj i osetio prste svog kralja-propovednika. Neće se on vratiti nemajući šta da izjavi. Pustinja ga neće poslati praznih ruku na pijace. Ima li veće velikodušnosti od ove?

Miri nisu zanimale ni vizije ni proročanstva ni bog. Nikada ga nije pozvala u pomoć, čak ni pod pesnicama oluje kad se razboj njene majke razbio u paramparčad. Ali sada se molila za Martu. Trčala je od pećine do pećine, a onda od grma do grma, u panici, vičući, predosećajući kakvu će radost osetiti kad je nađe, ali i plašeći se da je Marta već mrtva. Videla je smrt ili nešto isto toliko strašno u Musinim očima.

Lavež lisice najzad ju je doveo do Martinog skloništa. Mora da je lisicu nešto ukusno izvuklo na dnevno svetlo. Neka lako dostupna strvina. Miri se plašila najgoreg. Ali lisica je samo pratila mrlje vodnjikave krvi koje je Marta pljuvala dok je trčala u zaklon kad je videla Musu i povorku ožalošćenih kako se penju ka pećinama.

Miri je povuče na sunce, Marta je drhtala i hramala. Odeća joj je bila pocepana, zglobovi na rukama puni modrica, a donja usna, rasečena i otekla s jedne strane, i dalje joj je krvarila. Morala je da tera muve s nje. Tu povredu je Miri prepoznala. I njene usne su bivale takve. Još je nosila ožiljak. Musa je voleo da joj steže usne zubima.

„Šta ti se dogodilo?“

Marta nije imala smelosti da govori.

„Musa, je li?“

Zatresla je glavom.

„Ko onda? Nema nikog drugog... Znam da je on. On je!“ Miri udari šakom o šaku. „Taj čovek nas je sve namagarčio. Opet! Nije ni bio bolestan. Laži. Navući će nam svima nebesa na glavu...“

„Ne... Pala sam.“

„Mora da te je Musa gurnuo. Vidi šta ti je uradio.“

„To je bio vetar...“

„Vetar? Kako je mogao vetar ovako nešto da ti napravi?“

„Bacao je kamenje i komade drveta na mene. Pala sam...“

„On je.“

„Ne. Ne teraj me da kažem.“

„Slušaj, Marta. Daj mi ruku. Samo reci da nisi pala. Budi hrabra. Reci mi. Poznajem svog muža, znam za šta je sposoban. On posvuda ostavlja tragove.“

„On ne zna da sam ovde? Ne daj mu da dođe.“

„Sad je gotovo. Završio je s tobom. Samo mi reci šta ti je demon uradio.“

„Ne mogu. Ništa nije ostalo da se kaže...“ Jecala je, gurala Miri od sebe, ipak je čvrsto držeći za ruke. Lice joj je bilo suvo. Bez suza. „Ne teraj me da kažem.“

Miri stavi prst na nepovređeni ugao Martinih usana. Mirini obrazi bili su mokri od suza. „Nemoj da kažeš. Znam šta može da uradi. Ne moraš da kažeš. Nemoj.“

„Šta da radim?“

„Ne možeš da ostaneš ovde. Treba da se vratiš u pećinu...“

„Ne mogu.“

„Moraš. Tamo si bezbednija. Ima nas petoro, a on je sam. Brinuću se dobro o tebi. Držaće se on podalje, znam. Šta ti može kad smo svi tu? Sada te se plaši.“

„Plašim se... da pođem.“

„Hajde. Treba mi tvoja pomoć. Gali je mrtav. Jesi li videla telo koje su nosili?“

Marta sada više nije mogla da zaustavi suze. „Gali mrtav?“

„Treba da ga sahranimo. Hajde. Budi hrabra.“

Marta je poslušala. Pošla je za Miri. Držala ju je za ruku, prstiju prepletenih s njenima, dok nisu stigle do pećina. Naći će priliku da kaže svojoj sestri šta je vetar zapravo učinio.

Musa ih nije ni pogledao. Sedeo je i razgovarao s muškarcima, licem okrenut dolini, bez ikakvog izraza, izboranog debelog vrata, kao skladište desetina grimasa. Obratio se Miri samo jednom, ne pogledavši je. „Mi čekamo.“

„Šta?“

„Da spremiš Galija za pogreb.“

Spremanje tela je, po njegovo mišljenju, ženski posao. Muškarci mogu da sede i mole se dok Miri i Marta — srećna što ima posla i nije im pred očima — skupljaju lišće i koru drveća za posmrtni melem. Nabrale su jutarnje zvezde i miloduha, seme mirođije i žuti prah sa stabljika paskvice da namirišu telo. Onda su na ulaz navukle trnje i načinile dimljivu vatru, zapalile su komade sala za sveće i povukle se u zadimljenu pećinu sa Isusom.

Stajale su držeći se za ruke na slaboj svetlosti sveća pored pramenova pročišćujućeg dima i gledale umotano telo pitajući se odakle da počnu. Videle su mu se samo ruke i stopala, pa su prvo njih oprale vodom koju su zahvatile iz njegovog groba. Koža mu je bila hladna i suva. Uprkos polomljenim noktima, žuljevima i ranama, šake i stopala su mu i dalje bili lepi, glatki i čvrsti kao izvajano drvo. Od posta su mu se prsti na rukama i nogama stanjili i izdužili, pa su kosti i zglobovi postali okrugli i puni kao orasi u ljusci. Žene su ga odmotale, uklonile mu latice maka s kapaka i odmakle se kako bi mu sveće osvetlile lice. Marta dahnu. Dotakla je Galijeve obraze i usne i zatresla glavom. Gotovo se nasmešila, po prvi put tog dana.

„Šta je?“, upita Miri. „Jesi li dobro? Sedi. Ja ću sama.“

„Ne, daj da ti pomognem. Želim da pomognem.“ Marta mu ponovo dotače obraze. „Ne plašim se njega. On je samo kost i koža.“

Žene su pokrile Isusovo lice tkaninom da mu zaštite usta od demona i da zaštite sebe od opasnosti da gledaju predugo mrtvog čoveka u oči. Takvo je bilo sujeverje: „Mrtve oči gledaju. Zla se neka spremaju.“ Ali nijednoj nije bio neugodno pored Isusa, a nisu osećale ni naročito poštovanje prema njemu. Telo mu je bilo suviše povređeno i propalo. Samo šake i stopala izazivali su čuđenje. Ostalo je suviše stradalo za vreme posta i nije bilo lepo. Ali dotaći ga nije bilo gadno. Više je ličilo na blagoslov nego na mučan zadatak. Pratiće ih dobra sreća, ne loša. Miri i Marta nisu razgovarale dok su spremale Isusa. Njihov zadatak je bio suviše uzvišen i uznemirujući. Bio je tako mlad i izranavljen. Ipak, radovale su se što mogu da podele ovu dužnost jedna s drugom. Oprale su telo, obrisale skorelu krv, prašinu i pepeo, i očistile mu oči, usta i međunožje. Sklopile su mu oči i navukle usne preko zuba najbolje što su umele. Desni su mu tako jako otekale da nisu mogle da mu zatvore usta. Osmeh mu je bio širok i neveseo. Pomazale su ga travama i uljima koje su sakupile i zapalile su mirisno seme na svećama. Najzad su mu umotale stopala i šake i ponovo ga uvile u zavesu. Učinile su sve što su mogle. Sada je na muškarcima bilo da ga ponesu dole do cisterne i sahrane. Žene ne smeju da se približe grobu. Miri i Marta ostale su u pećini i gledale plamenove sveća dok su Isusa sahranjivali.

„Šta je to bilo kad si videla telo?“, upita Miri. „Dahnula si. Kao da te je iznenadio.“

„Poznala sam to lice“, reče Marta. „Dragi Bože, kako dobro znam to lice. Od početka sam znala da je takvo.“

„Otkud znaš njegovo lice? Nikada ga nisi videla. Uvek si govorila da neće da izađe iz pećine.“

„Znam ga iz snova. Ako su to bili snovi.“

„Sanjala si njegovo lice?“

„Stotinu puta. Čak i jutros. Ispred pećine...“

„Jutros je bio mrtav! Videla si i sama da je mrtav.“ „Videla sam nekoga kako se penje. Sakrila sam se. Mislila sam da je tvoj... ne želim da kažem. Onda sam videla *njega*. Znala sam da je to Gali. Isto mrtvo lice. Sama kost i koža. Bio je blizu mene koliko ti sada. Mogla sam da ga dotaknem. Ali on je dodirnuo mene. Dotakao je moje rane i modrice. I poljubio mi je stopala.“

Miri se nasmeja. „To se događa samo u ženskim snovima.“

„Onda mi je dodirnuo stomak, kao sveštenik. Rekao je: ‘Ovo je Tanijelov sin’. Otkud je znao ime moga muža? Rekao je da mi je dao dete, samo dodirnom prstiju.“

„I to se događa samo u ženskim snovima.“

Napolju nije bilo plača na pogrebu niti zapevanja koje bi uznemirilo žene. Muškarci nisu cepali odeću niti se šibali, mada su kaznu svakako zaslužili. Ali svaki od njih, uključujući Šima, dotakao je Galijevo umotano stopalo koje je i dalje virilo iz pokrova od zavese. Molili su se za dalja čuda. Morali su njegovu smrt da smatraju ne porazom, nego novom prilikom za oporavak blagoslovom njegovog duha koji se zaputio ka svom bogu. Musa se molio najviše. Dodir, dodir, samo dodir, da ga spase od sveta.

U grobu je ležala voda do članaka, ali beduin, uvek spreman da se zabavlja kamenjem, prekrio je njime dno tako da je bilo tvrdo, ali suvo. Podigli su Isusa — sva četvorica nosilaca, svaki po ruku ili nogu — i spustili ga u grob, licem nadole. Pretpostavljali su da je neženja i bez potomstva. Činio im se lak poput deteta. Koji bi oženjen čovek i otac ostavio porodicu da bi umro ovako od gladi?

Žrtvovali su pticu Musinim ukrašenim nožem. Njena krv je poprskala pokrov od zavese. Musa ispusti njeno telo do isceliteljevih

nogu. Napunili su grob zemljom i kamenjem, jedva govoreći jedan s drugim, ne gledajući u grob sve dok telo nije sasvim prekriveno. Čak je i Musa bacio malo zemlje u grob i uzdisao što je češće mogao.

„Ova smrt mi je teško pala“, rekao je, ne sasvim neistinito. „Ja sam ga jedini poznavao.“

Obeležili su Isusov grob sa četrdeset kamenova. Njihova žalost trebalo bi da traje najmanje tri dana, to su znali. Niko ne bi smeo da hoda, pali vatru ili kuva. Ne bi smeli da se peru niti briju. Ako stvarno žale, trebalo bi da nose prljavu odeću. Ali oni mu nisu bili porodica i nisu morali da provedu tri dana u oplakivanju. Ovo je smrt nepoznatog, uprkos njihovim bdenjima na litici i nadama koje su polagali u njega. Ako su i bili tužni, to je bilo stoga što im je njegova smrt pokazala koliko su izneverili sami sebe. Ovo je bio tek trideset treći dan od četrdeset, ali biće im i poslednji. Čime da se pohvale dole u gradovima, u dolinama? Iscelitelj je bio razočaranje. Sve ih je izdao umrevši. Žrtvovali su cisternu s vodom. Šator se srušio. Kao i oni. Otići će u zoru i okončaće post. Nemaju izbora. Vetar je izduvao sav duh iz njih. Pustinja je naredila da ovo šestoro nezvanih gostiju odu.

Beduin je tokom noći nestao. Kao i koze. Kad su u zoru svi sišli iz pećina da spasu ono što mogu iz šatora pred polazak u dolinu, jedino što je ostalo od životinja bila je balega. Musa je proverio svoje dragocene zalihe s kojima je nameravao da iznova počne na letnjim pijacama severa. Drhtavim rukama otvorio je bisage. Napola je očekivao da je beduin zamenio njegovo blago kamenom, ali sve je bilo tu, netaknuto. Zavežljaj berberskog platna s nakitom, malo novčića, nešto zlata i sedam bočica mirisa.

„Baš mi je neki lopov“, reče Musa.

Ipak, beduin je iznenadio i gazdu i njegove stanare. Nije bio baš toliko lud koliko su mislili. Nije predao svoje srebrne narukvice Musi poslednjeg dana kao što je ovaj hteo. Nije platio ni novčića za smeštaj, hranu i vodu. A sad ima šest koza da ih muze, pojede ili proda. Pristojna zarada za trideset dana lenstvovanja.

Musa je prokleo stotinu nebeskih uglova i molio se da svaki demon pustinje čeka u zasedi ovog malog lopova sa zamkama i trnjem, da beduin padne u neku provaliju i umre od gladi. Ali niko nije stvarno verovao da će se beduinu desiti ikakvo zlo. Videli su kako se pentra po litici. Ni najdublja jama ne bi ga zadržala. Viđali su ga kako se vraća do pećina noseći jelena, pticu ili saće. Neće taj izgladneti. Osim toga, imao je šest koza da mu prave društvo. Bilo je gotovo prijatno misliti na njih, na beduina kanirane kose i šest surih koza kako mekeću jedni s drugima i gracioznim koracima izmiču preko pustinje. Afas i Marta, čak i Miri, želeli su beduinu svako dobro. Nadmudrio je Musu. I sami su sanjali da učine nešto slično.

Šim se osećao ponajviše izdanim i bio je najbešnji. Je li mu to beduin polako prirastao srcu, ili se jednostavno osećao bezbednijim pored njega? Šta bi starac ili žene mogli da učine ako ga Musa ponovo uhvati za gležanj i odluči da mu iščupa prste kao nezrele bobice? Bili su previše slabi i suviše su ga se plašili da bi se umešali; stajali bi i gledali. Beduin je, pak, delovao dovoljno poremećeno i dobro da pruži nekakvu pomoć, a sad je nestao. Šim ga je dozivao, za svaki slučaj, ali niti je odgovorio niti se pojavio. Šim je čak otišao do litice da vidi da ovaj ne sedi tamo, ili se ne pentra, ali nije bilo ni žive duše. Čak je i Galijeva pećina izgledala netaknuto. Zapravo, delovala je nedostupno. Niko s imalo razuma ne bi ni pokušao da

siđe do nje bez lestvica i konopca. „Glup dečak, veoma glup dečak“, mislio je kako bi ublažio sopstveni poraz, to što sam ne ostaje u pećini do kraja posta. Trebalo bi da ostane, ali Musin izazov od pre dva dana zvonio mu je u glavi: „Idi i rizikuj kao lisica. Moli se da se voda pojavi. Osloni se na boga. Da vidimo kako ćeš proći bez mešine s vodom.“ Gali nije izdržao dugo bez mešine.

Ne, Šim neće potrošiti više ni dana na ovaj suludi poduhvat. Neće da rizikuje. Biće sasvim tih. Za promenu će da radi ono što mu se kaže. A do večeri će se zauvek osloboditi i gazde i pustinje. Nije bio srećan kad je Musa zatražio od njega da mu pozajmi svoj izuvijani štap za dugo pešačenje preko ravnice i silazak do puta u dolini, ali to je bila žrtva koju će Šim podneti bez prigovora. Obrazovan i prosvetljen čovek ne treba suviše da se vezuje za obične stvari. Smirenost i samopoštovanje mnogo su važniji od komada drveta. Njih neće dati Musi. Ali, neka mu drveta.

Musa je poslao Afasa i Šima napred. Dobili su težak teret. Napredovaće polako. Osim svojih stvari — prostirke od trske, ogrtača, mešine za vodu — Šim je morao da ponese dvoje bisage Musinih stvari vezane preko leđa, čilim i prostirku na ramenima, kao i napola punu platnenu vreću žita u rukama. Afas je, s obzirom na svoje godine i bolest, nosio samo dve vreće stvari. Glomazne, ali ne teške. Žene će poneti sve ostalo — nešto odeće i vune, sušeno voće, a Marta još jednu vreću sa sitnicama. Za Miri — dve teške mešine za vodu i dvoje kamilje bisage obešene na konopac oko vrata; između konopca i kože stavila je još nezavezanu porođajnu prostirku da se ne nažulja.

Sam Musa nije nosio ništa osim palice za pešačenje. To je bilo njegovo zlatno pravilo na putu, da bi mu ruke bile slobodne za trgovinu i razgovor. Trgovac ne sme da liči na kamilu. Mora neometano da dolazi i odlazi. Želeo je, ako bude prilike, da se pomiri s Martom. Zato je zapravo i poslao muškarce napred, da bi mogao da bude s njom nasamo. Juče mu se činilo davnom prošlošću. Pokopao je ono što je učinio zajedno sa Isusom. Oplakivanje je gotovo. Treba da počnu ispočetka. Ali Marta se tesno držala njegove žene, kao neka sramežljiva devojčica. Kad bi joj prišao, ona bi se odmakla. Nije htela ni da ga pogleda, primetio je, niti da mu odgovori ničim jačim od šapata, i to preko Miri.

Musa je razumeo njenu nelagodu, naravno. Žena kriva za preljubu, dobrovoljnu ili ne, treba da se stidi i plaši da će njen muž saznati za to i kamenovati je. Ali on je želeo da joj kaže kako nema čega da se plaši. Ono što se dogodi između dvoje ljudi u osami noći skriveno je čak i od božjeg oka. I bog mora da spava. Muškarci i žene treba to u potpunosti da iskoriste. Daće joj jednu od onih bočica mirisa, dobro, pola bočice, samo ako podigne glavu i pogleda ga. To bi trebalo da je dovoljno izvinjenje.

Šta da radi sa šatorom? Ne želi da ostavi iscepane ostatke tu, kao što je Miri predložila, pa da se neki putnik bez ikakve zasluge okoristi njima, ili da time pruži besplatno sklonište beduinu ako je još u pustinji. Zato je naredio ženama da sakupe pritke i krila šatora i zgomilaju na to sve što je zapaljivo — komadiće pocepanog platna, iscepanu zavesu i trščane prostirke, komade polomljenog razboja, čak i iščupano grmlje.

„Idite vi napred“, rekao je Miri. Marta se odmah okrenula. „Kad stignete na vrh one naplavine, stanite da me sačekate.“ Bio je mali razmaženi dečak koji želi da zapali vatru i sam uživa u šteti koju će načiniti plamen.

Musa je izvukao kremen iz kesice i ukresao varnicu na malu gomilu drvaca. Srećom, nije bilo vetra. Vatra kao da je želela da ga poslušna. Dodao je još grančica i uskoro imao dovoljno toplote i vatre da zapali i pritke i tkaninu.

Grmovi su prvi planuli. Plavi plamenovi, a zatim sivi dim od ono malo soka što je ostalo u njima izbiše oko drveta. Uskoro su im se pridružili razboj i potpornji šatora, ali bili su od tvrdog drveta pa su goreli sporije i davali svetliji dim. Zatim su se i krila šatora od kozje kože predala plamenu. Nisu gorela. Nisu stvorila plamen. Pocrnela su, pocrvenela, zasijala i raspala se. Njihov dim bio je žući i određeniji od dima iz trnja. Najpre je visio nad tлом kao sumporna magla, ali na kraju se podigao u uskim trakama ka hladnijem vazduhu.

Sada nije bilo nikoga da pomogne Musi. Njegovi stričevi i rođaci bili su kao ovaj dim. Njegova dva nosača nestala su s vidika. Žene su takođe bile predaleko. Tišina u pustinji bila je tako dobro zamešena da Musa nije znao da li da krikne od radosti ili da viče u pomoć. Ostavio je vatru i krenuo, preko pustinje, kroz dimom razvejane

ostatke svog života. Prepoznao je jedan bakarni lonac. Neka tkanina. Marama. Hodao je što je brže mogao da se vrati u društvo žena.

A demon njegove groznice ostao je tu, ispod pećina, sa stopalima u plamenu, tela obavijenog žutim dimom. Kružio je nad slanim grmljem, drhteći, odbačen, neopipljiv, ni za koga vezan, i čekao.

Marta i Miri nisu stale da gledaju dim. Suviše su bile zauzete hodanjem. Jedva da su i razgovarale. Staza je bila uska i teška i veći deo vremena išle su razdvojeno. Čak ni kad su stigle na širi deo koji su izgazili mnogi karavani na putu za Jerihon, nisu išle naporedo. Marta je predvodila, nervozno izbegavajući svaku biljku ili kamen gde bi mogle da se kriju zmije i škorpije, ali išla je brzo, podsticana mešavinom straha i uzbuđenja. Ispred je bolje nego iza.

Miri je bio potreban prostor zbog bisaga i mešina koje je nosila. Porođajna prostirka koju je omotala oko vrata da joj se konopci ne bi usekli u kožu upijala je sunčevu toplotu i uskoro je bila vrela i mokra od njenog znoja. Bila je pomalo ljuta na Martu. Očekivala je da ova neće žuriti, da će je se čvrsto držati kako bi makar mogle ponekad da posegnu i dodirnu jedna drugu ili razmene koju reč poslednjeg dana koji provode zajedno. Miri je znala da će ona i Marta poći svaka na svoju stranu čim siđu na trgovački put. Savija je selo pored Jerusalima, na zapadu. Letnje pijace na koje Musa želi da ode su iza Jerihona, dalje na severu. Ali Mirina prijateljica previše je žurila i postajala je nestrpljiva kad bi Miri hodala sporije ili počinjala da ćaska.

Lako je Marti da žuri, mislila je Miri. Nosi samo jednu torbu i nešto odeće. Njen teret je lak za tako visoku i krupnu ženu. I nije u šestom mesecu trudnoće. Bokovi i leđa je ne bole. „Lakše, lakše“, rekla je za sebe nekoliko puta. Ali ne preglasno. Bila je sve ljutitija i umornija, ali i pored toga razumela je zašto Marta deluje tako sebično i rasejano. Bila je silovana. Nosila je dvadeset bisaga straha. Najdeblji čovek Judeje sedeo joj je na leđima. Naravno da je želela da se otrgne od njega.

Miri je mogla da stane i odmori se da je htela. Mogla je da nađe neki komadić senke i sačeka svog muža. Onda bi mogla da hoda njegovim sporim korakom i natera Martu da ih sama čeka na vrhu nanosa odakle se pustinja spuštala u strmi klanac naplavina. Ali Miri je želela da neko vreme bude sama s Martom. Želela je da ponovo probudi, ako je moguće, ono veselo vreme kad su zajedno radile za razbojem. Padina im je bila poslednja prilika da dovrše ono što su započele. Dok se njen spori muž probija poput rasklimatanih kolica preko pustinje, njih dve mogu da sednu prekrštenih nogu, okrenute

jedna drugoj, s narandžastom i purpurnom porođajnom prostirkom zategnutom između sebe. Raširile bi još nezavezane krajeve u krila. Skupile bi krajeve po četiri i dovršile prostirku sa stotinu čvorova. Okončale bi svoje smelo, neskladno prijateljstvo vezavši ga u smelu, neskladnu vunu.

Zato je Miri davala sve od sebe da ne izgubi prijateljicu iz vida. Nije joj bilo važno što joj se ruke rastežu i što je ramena bole gotovo neizdrživo dok god je mogla da vidi Martu kako hoda ispred nje. Do ranog popodneva već su prešle zaravan i čekale jedna pored druge, najзад, na vrhu padine, kao što im je Musa naredio. Ispod njih, Šim i Afas su već započeli silazak. Videle su Šimovu plavu kosu i čule kotrljanje kamenčića između stena. Afas je malo zaostao; oslanjao se na svaki veći kamen, ali kretao se brzo za tako slabog i bolesnog čoveka. Nisu nosili svoj teret.

„Vidi“, reče Marta pokazujući na izbočinu stene udaljene nekoliko koraka od vrha. Tu su ležale Musine bisage, ćilimi i prostirke, vreća sa žitom i dve vreće sitnica. Muškarci su ih prosto bacili na zemlju i ostavili.

Miri stade, zbacila bisage i vreće, rasteže ruke i ramena da olakša bol i popi malo vode iz mešine. Bila je pretopla da bi je osvežila. Sada je imala dodatnu brigu. Njen muž će pobesneti kad otkrije da su ga njegovi nosači izdali. Ko će za to da plati? Ko će morati da doda bisage, ćilime i prostirke, vreću žita i dve vreće alata svom teretu? Njegova žena, naravno. Ali Miri je skrivala svoju zabrinutost. Nije mogla još da se natera da progovori s Martom. Ipak, odmotala je porođajnu prostirku. Sela je, uzela jedan kraj u krilo kako je i planirala, i počela da spaja i vezuje niti. Videće hoće li se Marta sama ponuditi da pomogne. Drugačije joj neće oprostiti. Ali Marta se nije ponudila. Stajala je i gledala preko doline u vrhove Moava. Usna joj je, gledana sa strane, još bila otečena i izobličena. Ruke su joj se tresle.

„Dođi“, reče Miri. „Sedi sa mnom. Da završimo ovo. Pre nego što on dođe.“

Nisu još završile kad se Musa pojavio na vidiku. Mahao im je Šimovim štapom sa strme zaravni iznad nanosa i vikao: “Čekajte tu.“ Bio je umoran od sopstvenog društva. Toliko je vremena proveo sam i bez pomoći. Putovanje je do sada bilo napeto i iscrpljujuće.

Gležnjevi su ga boleli. Grudi su mu se stezale. Svakih korak-dva morao je da stane kako bi došao do daha. Nije on rođen za pešačenje. Još samo jedan dan i biće među kamilama, gde i pripada. Samo su strmi nanosi stajali između njega i pijaca Jerihona.

Silazak će biti naporan. Znao je kako kamenje ume da podvali nekome krupnom poput njega. Već je zamišljao kako će mu se kamenčići kotrljati i klizati pod nogama i kako će veće kamenje padati na njega odozgo. Potrebne su mu žene da ga uhvate za laktove i pomognu mu da siđe. Marta će odbiti, naravno. Neće želiti ni da ga dotakne.

„Trebam još pomoći“, reći će on Miri. Pokazaće bradom Martu. „I ona mora da mi pomogne. Dođi.“

„Neću.“

Zamišljao je načine da je natera.

Ali kad je bio na svega nekoliko stotina koraka od žena, tako blizu da je video boje prostirke, Marta ustade, obavi prste oko Mirinog zgloba i povuče je na noge.

„Moramo da idemo“, reče. „Ne gledaj ga. Ponesi to.“ Gurnula je prostirku Miri u ruke. „Završićemo drugi put. Uzmi vodu.“

Miri zgrabi jednu mešinu — ni trenutka zapanjenosti ili oklevanja — i počne da sakuplja bisage i svoje stvari.

„Ostavi to.“ Marta odgurnu bisage i na njih baci Musinu odeću i vunu, vreću sušenog voća i vunenu vreću sa sitnicama. Ostaviće sve to. Povukla je drugu mešinu do ivice i bacila je što je dalje mogla na stene. „Da vidimo kako će se snaći“, rekla je.

Pošto su nosile samo manju mešinu i prostirku, žene su sada mogle brže da idu. Nisu imale vremena ni za smeh ni za plač, niti da odgovaraju na Musine pretnje i obećanja. Bio je preblizu i bio je opasan. Gađao ih je kamenjem. Neće usporiti sve dok svog gazdu i svog muža i oca svog deteta ne ostave van domašaja oka i uha. Bile su lake poput šiparica. Sada im niko ne treba. Nemaju potrebe za čudima.

Marta i Miri ćutke su hitale nizbrdo, usredsređene na klimavo kamenje i nesigurne oslonce. Kako je bivalo toplije, i tlo je blizu dna doline mekšalo. Bilo je gipsano, začinjeno solju. Mirisalo je na jaja. Ali sredinom popodneva — već prekrivene žutim slojem soli — stigle su do blaže nizbrdice; tu je zemlja lepše mirisala, mekana kreda koju

bi i dete lako polomilo kao veknu hleba. Najzad je tlo postalo sigurnije, pa su mogle da hodaju jedna pored druge prema trgovačkom putu kojim su putnici, karavani i vojnici dolazili i odlazili iz kapijama zatvorenih gradova Judeje. Zašle su među ljude i magarce i tek tada razmenile suze i osmehe.

„Kuda ćemo?“, upita Miri.

„U Saviju.“

„Šta ćemo da im kažemo?“

„Reći ću da si udovica i da si ostala napuštena u divljini. Reći ću da ti je muž bio trgovac i da je umro od groznice. Reći ću da ti je vetar odneo svu imovinu i da mi je dužnost bila da ti pomognem jer si trudna i nemaš nikoga.“

„To je skoro istina.“

„To je istina.“

„Od čega ću živeti?“

„Tkaćeš. Ja ću detetu biti tetka.“

Martina usna je i dalje malo krvarila, telo ju je bolelo, ali po prvi put u deset godina osećala se rasterećeno. Sve rđave stvari iščezle su iz njenog života na vrhu padine. Lešinari su ih oglodali do kosti. Da li je bila budalasti optimista, oduševljen njihovim bekstvom od Muse? Verovatno. Ali za trenutak je bila sigurna da joj se sreća okrenula. Potrčala je nizbrdo i sve se izmenilo. Sve izvan nje. Sve unutar nje. Nije se više osećala jalovom. Čula je da žene nagoniski znaju da su zatrudnele, gotovo od trenutka začeca. Nisu morale da čekaju na periodu ili bolove. Lica bi im svetlucala kao da su ih dotakli anđeli.

S Miri pored sebe, Marta se osećala kao da je već ubrala zvezdu s neba. Neće biti teško ubrati još jednu. Možda ta druga zvezda već sija unutar nje. Nije važno čija je, da li joj je otac Musa ili pustinja, ili joj ju je u snu Gali podario dodirom. Njen muž, Tanijel, neće ni znati ni mariti, samo da joj stomak naraste. Reći će joj da je dobro što je otišla i molila se za čudo. Bila je poslušna. On joj je naredio da rodi. Sada može da se raduje zajedno s njom.

Ne treba da se osvrću, to donosi lošu sreću. Usredsredile su se na put pred sobom. Čak i kad su spazile usku plavokosu Šimovu glavu ispred sebe i videle kako Afas hoda s nekim novim samopouzdanjem, kako izgleda mlađi i živahniji nego pre, nisu im doviknule pozdrav. Držale su se u potpunosti same sebe, kao što su

i namerile. Dve žene sa svetim spisima od krvi i mesa utisnutim u njih bar jednom trudnoćom. Dve žene blagoslovene bogom i detetom. Hodale su sve do večeri. Nije im bilo važno gde će provesti noć. Vratile su se u svet normalnih i bile su bezbedne. Samo su ih lica bolela, od osmeha.

Ujutru će da nastave dolinom prema Jerihonu, a onda će skrenuti na brdski put kroz Almog. Zelena brda. Za dva dana stići će do predgrađa Jerusalima i obići će grad, između blatnjavih kuća, preko blatnjavih brda, prema Saviji. Pridružiće se Martinim susedima, koji podižu glasove, gaje ovce, nadmeću se za mesto u senci smokvinih stabala u svojim dvorištima, bore se za mesto pored vatre. Nezanimljivi svet seljaka.

Stići će u Saviju pre isteka posta. Sasvim uskoro sedeće za stolom u sobi, bezbojnoj osim plamena sveće i narandžaste i purpurne boje njihove prostirke. Večeraće obilno, ribu. Biće mirno, onim mirom malih i umornih. Ako na svetu i postoji nešto veće od ploče njihovog stola, neće mariti. Još ih nije oslovilo. Ne slušaju. Zadovoljne su svojim zrnastim kosmosom svetlosti sveće, drveta i vune.

Musa nije trošio snagu. Nije mogao da iskali bes na kamenju. Zastao je da se malo odmori i dođe do daha, a onda je sakupio svoju imovinu na gomilu, robu koju su muškarci ostavili, dobra koja su ostavile ona žena i njegova žena, vunu, posteljne prostirke, tkanje celog njihovog života. Nije mogao sve to da ostavi na vidiku da se svako posluži kako hoće. Radije bi zapalio novu lomaču. Ali malo niže video je veliko stenje gde je mogao da sakrije svoju robu. Neće morati ništa da nosi. Treba samo da pusti niz padinu da se otkotrlja, a na kraju da odgura stvari u pukotinu. Kad krene, zatvoriće pukotinu kamenjem. Moći će da se vrati ili da pošalje nekoga po svoju imovinu ako nanos ne krene da klizi i sve mu ne oduzme.

Mešina s vodom koju je Marta bacila bila je predaleko; on nije bio u stanju da se spusti do nje. Znači, nema vode. Bio bi budala kad bi produžio po ovoj popodnevnoj vrućini. Sunce će ga dokrajčiti. Svakako ne bi stigao žene. Zato je seo ispod pukotine stene gde je sakrio svoje stvari i zavukao se u senku. Kad je sunce zašlo umotao se u posteljnu prostirku, kunući svoju nesreću, ne mogavši da zaspi. Nijedna mu noć nije bila duža.

Ujutru, čim je svanulo, ali pre nego što je sunce postalo prejako, Musa se naterao da ustane i nastavi put ka dolini. Nosio je samo plavušanovu palicu. Bočice s mirisima, zlato, novčiće i nakit sakrio je u rublje. Za pojas je zadenuo izrezbareni nož. Čudio se svom miru. Oporavio se tokom noći kletvi. Sada je u životu imao samo jedan cilj. Ako uspe da bezbedno siđe do podnožja, šta će ga sprečiti da dođe u Jerihon i da svoju lošu sreću zameni dobrom? Ko bi se drznuo?

Žena i dete su mu daleko odmakli. Ne može više da ih uhvati. Neće ni da pokušava. Razveo se od nje. Potražiće u Jerihonu neku drugu da ga podiže na noge i da mu pere leđa. Neku ženu s malo više mesa. Sama pomisao na to utišala mu je bes. Polako je napredovao nizbrdo, oslanjajući se na štap, odmarajući se na svakih deset koraka, sve dok se nije suviše ukočio da bi se odmarao. Oko podneva je stao i ponovo se povukao u senku. Ovoga puta je zaspao, s glavom na kamenu. Kamen mu je ostavio otisak na licu. Tog dana je nekoliko retkih oblaka sakrilo sunce, pa je Musa popodne mogao da nastavi svoj silazak bez neprijateljske vrućine. Kasno tog dana najzad je stigao do trgovačkog puta i zauzeo mesto

među lutalicama koje će se boriti za mesto u jednoj krčmi na prilazu gradu.

Musa je bio uznemirujuće umoran, čak je pomalo i hramao. Hodao je sporije od ostalih putnika, sve mlađih i sitnijih ljudi koji su nosili svoje stvari ili ih vukli na drvenim prtkama. Ali nekoliko njih je usporilo da bi razgovaralo s njim. Jedan mu je ponudio vode iz svoje mešine. Ko li je ovo, taj krupni dostojanstveni čovek prekriven prašinom i ogrebotinama, s čudnovatim izuvijanim štapom, s ukrašenim nožem, bez ičega na leđima što bi ga obeležilo kao trgovca ili makar pristojnog putnika? Izgledao je kao neki kralj-prorok koji je poput Mojsija sišao s brda noseći svetu zakone.

Bili su preneraženi pričama koje je imao da im ispriča. Vraća se nakon četrdesetodnevnog posta. Sve vreme nije ni jeo ni pio. Smršavio je, a onda se ponovo ugojio, zahvaljujući dobrom božjem staranju. Delio je pećinu s anđelima i spasiteljima; upoznao je iscelitelj a i čoveka koji je mogao kamen da pretvara u hleb. Ovaj štap je stekao jedne noći tako što mu se opasna zmija omotala oko ruke i pretvorila se u drvo. Mogu da ga dodirnu, za novčić. Jedan dodir njegovog štapa zaštitice ih od zmija. Ima, pričao je, nekoliko bočica svetog melema. Ako samo jednom pomirišu, sve njihove bolesti biće izlečene i sve nevolje rasterane. Neće im naplatiti mnogo jer su prijatelji i saputnici. „Dođite večeras kod mene u krčmu“, rekao je. „Videćete.“

Jedan od putnika dao je Musi nešto hrane. Drugi ga je pustio da se vozi na njegovim kolicima. Musa je seo na bale sena i prebacio debele noge preko zadnje ivice. Zalazeće sunce sijalo je s vrha litice. Musa podiže pogled ka litici, zaklonivši oči od svetla, i potraži mesto gde je ostavio svoja ovozemaljska dobra. Za tren se uznemirio. Neko se spuštao prema njegovom skrovištu, napola skriven senkama. Muškarac ili žena? Musa nije bio siguran. Ko god bio, nije zastao da traži među stenjem, nego je nastavio naniže prema mrlji srebrnastog kamenja. Sad je Musa video jasnije; mršava prilika nesigurnog hoda prelazi padinu — bez gležnjeva, bez ruku — po uzdižućoj svetlosti.

Musa povika svojim novim drugovima. „Pogledajte onamo“, rekao je. „To je onaj o kom sam vam govorio. Iscelitelj. Ustao je iz groba.“ Ali oni nisu bili sigurni da li zaista vide nekoga. Obris je mogao da nastane od prašine i senki koje drhte na povetarcu. Ali Musa je bio

gotovo siguran u šta gleda. To je njegov mali Gali, vraća se iz dubina smrti i od boga da započne svoje delo. Prepoznao mu je težinu i korak.

Musa je razmišljao da zamoli vlasnika kola da ga ostavi na putu da sačeka Galija. Ali plašio se da ne greši. Šta ako bude čekao a ovaj ne dođe? Šta ako ga sačeka pa to bude neka mršava prilika drugačijeg lica? Šta ako je čovek bio ono što su ostali rekli, drhtava senka na povetarcu? Musa odbaci te misli. Neće čekati, ubedio je sebe, jer to nije pametno. Treba se držati praktičnih stvari. Kola nisu vozilo kraljeva, ali su dovoljno udobna i bolja od pešačenja. Galilejac je možda iscelitelj i gospodar čuda, ali kola su kola. Ne, Musa treba da ostane. Ići će dok ne stigne do krčme i platiće za dva mesta za prenoćište, ako ih uopšte bude. Jedno za sebe i jedno za Galija. „Pokaži mi kako se od kamenja pravi hleb“, reći će, „i ući ćemo u posao. Učiniću te bogatijim od Tiberija.“ Sklopiće dogovor i potvrdiće ga po običajima.

A šta ako Gali ne dođe u krčmu? Onda Musa neće biti razočaran. Život je dug. Možda će ga sresti u Jerihonu, među palmama, ispod cvetova kane. Ili u Jerusalimu. Ili u Rimu. Ili u zemlji van domašaja posrednika, u brdima iza brda, u selima u koja se stiže kad se prođu sva sela, gde je plavo srebrno, a vazduh teži od dima.

U međuvremenu ovo će biti njegova roba, nešto finije i lakše čak i od boja, zvuka i mirisa. Neće mu trebati kamilje bisage, nosači ni rođaci. Trgovaće rečju. Postoji čovek koji je pobedio smrt vrhovima prstiju. „Ja sam živi dokaz.“ Putovaće na sve pijace sveta. Propovedaće dobre vesti. To će biti lako. Musa je vešt. Blagosloven je tim jednim darom. Ume da priča priče. „Došao je u moj šator“, reći će. „Dodirnuo me je ovde, i ovde. ‘Neka bi ozdravio’, rekao mi je. I ozdravio sam. I nikad mi nije bilo bolje. Pristupite. Dodimite me. Osetite kako mi je dobro.“

Musa je podigao pogled ka udaljenoj litici. Rekao je sebi da ovo nije trgovačka maštarija. Njegov Gali nije više mršav i vodnjikav, rastvoren drhtanjem vrelog vazduha, rastočen u namreškani vazduh. Polako je i bolno napredovao niz liticu, nag i bosonog, stopala krvavo crvenih od rana. Kako se približavao dolini, njegov obris je postajao sve čvršći, a telo dobijalo sve više mesa.

Musa podiže ruku u znak pozdrava, ali nije bilo odgovora. Galijev vid je i dalje slab, rekao bi. Možda može da vidi kamenje pod nogama, ali ne i udaljenu dolinu ili brda.

Zato ne može da vidi svog gazdu kako se tuda vozi. Niti može da uoči beskrajno kretanje na trgovačkom putu, gužvu, kolone, vojnike, večite karavane, večernji mir koji nije doneo bog nego samo kamenje i glina, *shalom*, *salaam*, jednovremeno, svevremeno primirje na zemlji.

O autoru

Džim Krejs je autor romana *Kontinent*, *Dar kamenja*, *Arkadija*, *Znaci nemira* (nagrađen Memorijalnom nagradom Vinifred Holtbi Kraljevskog društva za književnost 1995), *Iselitej* (nagrađen Vitbredovom nagradom za roman 1997, bio u užem izboru za Bukerovu nagradu za književnost) i *Biti mrtav* (koji je dobio nagradu *Booksense* za najbolji roman godine). Njegovi romani prevedeni su na petnaest jezika.

Džim Krejs živi u Birmingemu sa ženom i dvoje dece.

{1} Gali (engl. gally) — strašan, silan, u jedno i jedna vrsta muve
(prim. prev.)

Table of Contents

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
O autoru